

emek

Haziran 2016/1 - Altı Aylık Kurumsal Dergi

DİSK/Genel-İş

araştırma dergisi

ISSN 1305 - 6182

www.emekarastirma.org

Makale

**ÇSGB'nin Eylem Planları:
İş Sağlığı Güvenliğinde Verilen
"Söz"ler ve "Eylem"sizlik**

Gürhan FİŞEK

**Anlatı ve İktidar ya da Kamu
Personel Reformunu Anlamak**

Ali Murat ÖZDEMİR

**Devletin Dönüşümü,
Kamusal Alan ve İşçi Sınıfı**

Hakan TOPATEŞ

**Eleştirinin Eleştirisi: Yeni Kamu
Hizmeti Yaklaşımının Yurttaş
Bakışına Dair Bir İnceleme**

Meryem Çakır KANTARCIOĞLU

Değini

**14. Ulusal Sosyal Bilimler
Kongresi Üzerine**

*Çağdaş GEMİCİ
Çağrı KADEROĞLU BULUT*

**Sosyal İnsan Hakları
Sempozyumu Üzerine Kısa
Bir Bakış:"Sosyal Hakların
Gözyaşları"**

Denizcan KUTLU

Kitap Eleştirisi

**Üretken Emek, Üretken Olmayan
Emek ve İşçi Sınıfı: Poulantzas
Kitabı Üzerine Düşünceler**

Göksu UĞURLU

KAMUDA DÖNÜŞÜM: İSTİHDAM VE HİZMETLERİN DEĞİŞEN YAPISI

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD)

DİSK/Genel-İş Sendikası tarafından altı ayda bir yayınlanmaktadır

• Haziran 2016/1

• Ulusal Hakemli Dergi

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın • ISSN: 1305-6182

Yayın Şekli: 6 aylık - Türkçe

Editör

Gamze Yücesan Özdemir, Prof. Dr.

Yayın Kurulu*

Ahmet Alpay Dikmen, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi

Aziz Çelik, Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi

Elif Hacısalihoğlu, Yrd. Doç. Dr., Edirne Üniversitesi

Gamze Yücesan Özdemir, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi

Metin Özüğurlu, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi

Özgün Millioğulları Kaya, Dr., DİSK/Genel-İş Sendikası Araştırma Daire Müdürü

Serhat Salihoğlu, DİSK/Genel-İş Sendikası Genel Koordinatörü

Editör Yardımcıları*

Çağrı Kaderoğlu Bulut

Mine Dilan Kıran

Özgün Millioğulları Kaya

* İsimler alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD), 2016/1

Sahibi: Genel-İş Sendikası adına Genel Başkan Remzi Çalışkan

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cafer Konca

Grafik Tasarım: Cihan Canbolat-Erkal Tülek

Adres: Çankırı Caddesi No: 28 Kat: 4-9 Ulus/Ankara

Tel: 0312 3091547, **Faks:** 0312 3091046

E-posta: emekarastirma@genel-is.org.tr

www.emekarastirma.org.tr

Parayla satılmaz.

Basım tarihi: Haziran 2016

Baskı: Berk Matbaası Özer Han No:31/104 İskitler ANKARA

Tel: (0312) 342 19 13 **Fax:** (0312) 342 1914

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD) ulusal hakemli bir dergidir.

Makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayınlanan makalelerden kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Genel yayın yönetmeninin yazılı izni olmadan tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında dergide yer alan yazılar hiçbir yolla çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD) tam metin makalelerine <http://www.emekarastirma.org/index.php> adresinden erişilebilir.

KAMUDA DÖNÜŞÜM: İSTİHDAM ve HİZMETLERİN DEĞİŞEN YAPISI

Makale

ÇSGB'nin Eylem Planları:

İş Sağlığı Güvenliğinde Verilen "Söz"ler ve "Eylem"sizlik

Gürhan FİŞEK

1

Anlatı ve İktidar ya da Kamu Personel Reformunu Anlamak

Ali Murat ÖZDEMİR

11

Devletin Dönüşümü, Kamusal Alan ve İşçi Sınıfı

Hakan TOPATEŞ

21

Eleştirinin Eleştirisi: Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımının Yurttaş Bakışına Dair Bir İnceleme

Meryem Çakır KANTARCIOĞLU

43

Değini

14. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Üzerine

Çağdaş GEMİCİ

Çağrı KADEROĞLU BULUT

57

Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu Üzerine Kısa Bir Bakış:"Sosyal Hakların Gözyaşları"

Denizcan KUTLU

61

Kitap Eleştirisi

Üretken Emek, Üretken Olmayan Emek ve İşçi Sınıfı: Poulantzas Kitabı Üzerine Düşünceler

Göksu UĞURLU

67

Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yayımlanır.
İletişim: Çankırı Caddesi No: 28 Kat: 4-9 Ulus/Ankara, Tel: 0312 3091547, Faks:
0312 3091046

E-posta: emekarastirma@genel-is.org.tr, www.emekarastirma.org.tr

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD) sosyal bilimlerin her alanından emek ve sınıf tartışmasını merkeze alan bilimsel makalelere yer verir.

Türkçe makaleler yayımlayan Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD) hem iki hakemin, hem de yazarın değerlendirme süreci boyunca gizli kaldığı hakemli bir dergidir.

PUBLIC SECTOR TRANSFORMATION: THE CHANGING NATURE OF EMPLOYMENT AND SERVICES

Articles

The Action Plans of SGB: The Promises and Non-Actions in the Processes of Work Safety

Gürhan FİŞEK

1

The Relation Between Discourse and Law: The Case of Public Personnel Reform

Ali Murat ÖZDEMİR

11

The Transformation of State, Public Sphere and Working Class

Hakan TOPATEŞ

21

Critique of the Critique: An Analysis of the Citizens in the New Public Service Approach

Meryem akır KANTARCIOĞLU

43

Notes

Notes on the 14th National Social Sciences Congress

ađdaŐ GEMİCİ

ağrı KADEROĞLU BULUT

57

A Critical Look at Social Human Rights Symposium: "The Tears of Social Rights"

Denizcan KUTLU

61

Book Reviews

Productive Labour, Nonproductive Labour and Working Class: Critical Evaluations on Poulantzas Book

Göksu UĞURLU

67

SUNUŞ

Sendikaların sınıf araştırmaları işçi sınıfını bilinçlendirme ve emek karşıtı politikalara karşı sınıf mücadelesini güçlendirmeye katkı yapar; bilime dayanan sınıf araştırmaları sendika hareketine güç katar. Bu çalışmalar, sınıf ve sendika siyasetini ÷lke ve akademi gündemine taşıyarak da işçi sınıfı hareketine güç verir.

Bu amaçlarla Sendikamız Genel-İş, Dünya'da ve Türkiye'de emek hareketine yönelik saldırıların arttığı bu süreçte, işçi sınıfına yeni ufuklar ve olanaklar açılmasına destek olmak için Genel-İş Emek Araştırma Dergisi'ni yeniden yayın hayatına döndürdü.

2006 yılından bu yana çıkaramadığımız Genel-İş Emek Araştırma Dergisi'ni, hakemli bir dergi olarak 2016 yılından itibaren altı ayda bir olmak üzere yılda 2 sayı olarak yayımlamayı hedefliyoruz. Bu hedef, Sendikamızın 17-18 Ekim 2015 tarihinde yapılan Olağan Genel Kurulu'nun ardından ortaya konulmuştur.

Emek Araştırma Dergisi, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden Prof. Dr. Gamze Yücesan Özdemir ve Araştırma Görevlisi Çağrı Kaderoğlu Bulut ile Araştırma Dairemizin ortak çalışması sonucunda çıkarılacaktır. Bu çalışmanın ilk ürünü GEAD'ın elinizde bulunan sayıdır. Bu sayımızda, neo-liberal politikalar sonucunda kamu hizmetlerinde yaşanan dönüşümün kamu hizmetlerine ve istihdama etkisi değişik boyutları ile incelenmiştir. Dergimize katkı sunan tüm yazarlarımıza teşekkür ediyoruz.

DİSK/Genel-İş, bundan sonraki süreçte işçi sınıfından yana tavır alan bilim insanları, bilim kuruluşları ve toplulukları ile ilişkilerini geliştirmeye daha fazla önem verecektir. Değerli bilim insanlarının desteği ile yapacağımız çalışmaların, Türkiye işçi sınıfının sendikal ve sınıfsal mücadelesine güç vermesi başlıca hedefimiz olacaktır.

Saygılarımızla,

DİSK/Genel-İş Genel Yönetim Kurulu

EDİTÖRDEN

1999 yılından 2006 yılına kadar çıkmış olan Emek Araştırma Dergisi, bir süredir yayın hayatına ara vermişti. Soluklandı diyelim. Ve 2016 yılının Haziran sayısı ile tekrar merhaba.

Emek Araştırma Dergisi'nin içinden geçmekte olduğumuz süreçte oldukça önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz. 21. yüzyılın başında emek ve sınıf araştırmaları üzerine bir dergi neden önemlidir? İlk olarak, emek, sınıf ve sendika siyasetini ülke ve akademi gündemine taşımak için kritiktir. İkinci olarak, emek ve sınıf üzerine araştırmalar günümüz Türkiye'sinde çok kısır bir dönem yaşamaktadır. Dolayısıyla güçlü bir emek araştırmaları perspektifinin geliştirilmesi her zamankinden daha acildir. Üçüncü olarak, bir dönem DİSK-AR ardından Türk-İş Yıllıkları ve sonrasında Petrol-İş Yıllıkları emek araştırmaları alanında iz bırakan müdahaleler olmuştur. Böyle yayınların kesintiye uğradığı günümüzde Birleşik Metal-İş Sendikası'nın çıkardığı Çalışma ve Toplum, titiz ve özverili bir çalışmayla önemli katkı sunmaktadır. Emek Araştırma Dergisi de alandaki boşluğu doldurmak için değerlidir. Ve son olarak, emek ve sınıf üzerine bir dergi, bu konuları genç akademisyenler için de çekim merkezi haline getirmesi anlamında kıymetlidir.

Emek Araştırma Dergisi'nin bu sayısı "Kamuda Dönüşüm: İstihdam ve Hizmetlerin Değişen Yapısı" konusunu değerlendirdi. Bu dosya konusunda farklı üniversitelerden çok değerli akademisyenlerin katkıları bulunuyor. İlk makede, Gürhan

Fişek, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından yayınlanan Eylem Planları ana hatları ile incelemekte ve verilen sözlerin ne ölçüde eyleme geçirildiği irdelemektedir.

İkinci makalede Ali Murat Özdemir, “Kamu görevlisi ne üretir? Kamu hizmeti nedir? Kaç farklı yolla verilebilir? Kamu yararı nedir?” gibi sorulara yanıtlar arıyor. Ve bu yanıtların farklı söylem ve anlatılar tarafından nasıl belirlendiğini irdeliyor.

Dergide yer alan üçüncü makalede Hakan Topateş, kamuda dönüşümü devlet ve birey arasındaki ilişkide yaşanan dönüşüm üzerinden incelemektedir. Topateş, devlet ve bireyin arasına serbest piyasa ekonomisinin kurallarının yerleştiğini vurgulamakta ve sosyal hakların giderek minimalleştirilmesi, sendikasızlaşma, emeğin değersizleşmesi, mülksüzleşme, tam istihdam politikalarının yerine yarı zamanlı ve taşeron çalıştırmanın yaygınlaşması gibi gelişmeleri bu dönüşümün göstergeleri olarak ele almaktadır. Dördüncü makalede, Meryem Çakır Kantarcıoğlu, yeni kamu hizmeti yaklaşımını mercek altına alıyor. Bu yaklaşımın temel kavramlarından biri olan demokratik yurttaşlık üzerine bir tartışma yürütüyor.

Derginin Değini bölümünde Türkiye’de sosyal bilimler alanında 2015 yılında gerçekleşen iki önemli kongre değerlendiriliyor. İlki, Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından düzenlenen ve on dördüncüsü geçen yıl Aralık ayında Ankara’da ODTÜ’de yapılan Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi. Çağdaş Gemici ve Çağrı Kaderoğlu-Bulut, kongredeki temel eğilimler ve sosyal bilimler alanındaki temel tartışma gündemleri ekseninde bir değerlendirme gerçekleştirdi. Diğeri ise, sekizincisi 2015 yılının Aralık ayında Denizli’de Pamukkale Üniversitesi’nin ev sahipliğinde düzenlenen Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu. Sosyal hakları akademik gündemde tutmayı amaçlayan özverili bir çalışmanın ürünü olan bu sempozyumu Denizcan Kutlu değerlendirdi. Kutlu, sempozyumların yıllar içinde hangi konularda yoğunlaştığı, sempozyumlardaki yaklaşım ve tartışmalarda yaşanan uzlaşmalar ve kırılmalar üzerinden bir tartışma yürüttü.

Emek Araştırma Dergisi’nin Kitap Eleştirisi bölümünde, kamuda dönüşüm temamıza uygun bir kitabın tanıtılması yer alıyor. Bu bölümde, kamu çalışanlarının sınıfsal aidiyeti üzerine tartışmalarda kritik bir katkı sunmuş olan Poulantzas’ın çalışmalarının toplandığı Poulantzas Kitabı tanıtıldı. Göksu Uğurlu, yazısında, Poulantzas Kitabı’nı düşünürün temel argümanlarını gözler önüne sermesi açısından ve yukarıda vurgulanan tartışmaya katılmak isteyenler için iyi bir başlangıç noktası olarak değerlendirmektedir.

İçindeki makaleler, değiniler ve kitap eleştirisi ile dergimizin Haziran sayısının sosyal bilimlerde emeğe ve sınıfa dönüşü bir çağrı olarak görüleceğine inanıyoruz.

Gelecek sayıda buluşabilmek dileğiyle,

Prof. Dr. Gamze Yücesan-Özdemir

ÇSGB'nin Eylem Planları: İş Sağlığı Güvenliğinde Verilen "Söz"ler ve "Eylem"sizlik

A.Gürhan FİŞEK*

Öz

Bu çalışmada Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından yayınlanan Eylem Planları ana hatları ile incelenmekte ve verilen sözlerin ne ölçüde eyleme geçirildiği irdelenmektedir. Bu çalışma, ÇSGB'nin verdiği sözleri, eyleme geçiremediğini ortaya koymaktadır. Bu ise, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda köklü bir politika değişikliğini zorunlu kılmaktadır.

Anahtar kelimeler: ÇSGB, iş sağlığı, eylem planı

The Action Plans of ÇSGB: The Promises and Non-Actions in the Processes of Work Safety

Abstract

This study examines the main headlines of the action plans published by Ministry of Labour and Social Security (ÇSGB) and analyses in which ways the promises realize in actions. This study argues that ÇSGB does not put the promises in actions. This underlines the fact that ÇSGB should adopt a radical political change.

Keywords: ÇSGB, work safety, action plan

Giriş

İş sağlığı güvenliği (çok bilimli ve çok kesimli) bir konudur. Bunun için de, geniş bir işbirliği ortamı içerisinde çalışmalar yapılırsa başarı kazanılır. Yine başarılı çalışmalar yapabilmenin ön koşullarından biri, plan ve program yapmaktır. Bu ikisini bitişirme şansına sahip olan "söz"lerden biri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın (ÇSGB) hazırladığı "eylem" planlarıdır. İlk plan 2005 yılında yapılmış ve yine aynı kurulan Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi'ne sunulmuştur.

Makale gönderim tarihi: 10.06.2016 Makale kabul tarihi: 13.06.2016

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, agf@fisek.org.tr

2006-2008 yılları için Eylem Planı

2006-2008 yılları için ÇSGB tarafından yayınlanan Eylem Planı'nın ana çizgileri ve yorumlarımız şöyledir:¹

SÖZ	EYLEM
İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun çıkarılması,	Bu Yasa, ancak 2012 yılında çıkarılabilmiş ve aşamalı olarak 2014 yılı başında uygulanmaya başlanabilmiştir.
İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin düzenlemelerin bütün çalışanları kapsamaması,	2012 tarihli İş Sağlığı Güvenliği Yasası, bu hedefi öngörmekle birlikte, henüz bütün çalışanları kapsayan uygulamaya ulaşamamıştır.
İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin işyerindeki düzenlemelerde 50 sayısının getirdiği olumsuzlukların giderilmesi,	2014 yılı başından başlayarak bu adaletsizlik giderilmiştir. Buna karşın, çok-tehlikeli, tehlikeli ve az-tehlikeli olarak sınıflandırılan işyerleri arasında adaletsizlikler yaratılmıştır.
İş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin sağlanmasının zorunlu hale getirilmesi,	İşverenler, zaten, bu hizmetlerden yararlanmak zorundaydı.
İş kazalarının sayısının en az % 20 oranında azaltılması,	2007 yılından 2009 yılına, a) İş kazası sayısı % 20 azalmış; b) Sürekli işgöremezliğe yol açan iş kazası sayısı %22 artmış; c) Ölümle sonuçlanan iş kazası sayısı % 12 artmıştır. Bu rakamlara ne yazık ki hedeflere ulaşamadığını ortaya koymaktadır.
Ülkemizde meslek hastalıkları tanı sistemlerinin geliştirilmesi,	2007 yılından 2009 yılına meslek hastalıkları sayısında, 1208'den 429'a düşmüştür (% 282 azalmıştır).
Ülkemizde kamu eliyle yürütülen İSG teknik destek hizmetlerinin % 20 oranında artırılması.	Teknik destek hizmetlerinin özellikle meslek hastalıklarının tanısında ve önlenmesinde, önemli olduğu anımsanırsa, yukarıdaki verilerin ışığında bu hedefe ulaşamadığı anlaşılır.

ÇSGB'nin ilk eylem planı ne yazık ki başarısız olmuştur. Bunun en önemli nedeni, iş sağlığı güvenliğine gönül veren hükümet dışı kuruluşlarla olumlu bir işbirliği ortamı yaratılamamış olmasıdır. Bu işbirliğinin zaten amaçlanmadığının en önemli kanıtı da Ulusal İş Sağlığı Güvenliği Konseyi Yönetmeliği'nde ortaya konulmuştur.

1 <http://www.fisek.org.tr/kurum-kimligi/birliktelikler/ulusal-is-sagligi-guvenligi-konseyi/ulusal-eylem-planı/#2006>

Konsey'in ilk yönetmeliğine baktığımız zaman, yukarıda önde gelen ilke olarak ortaya koyduğumuz "işbirliği ortamı"nı bozan bazı maddeler bulunduğu ortaya çıkar. Bu maddeleri şöyle sıralayabiliriz:²

1. İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili olarak ihtiyaç, öncelik, politika ve stratejiler için öneriler geliştirmek, tavsiyelerde bulunmak (Konsey'i oluşturan kesimlerden, yalnızca öneri ve tavsiye beklenmektedir. Bunları önemsemek ya da uygulamak Bakanlık yetkisindedir.)

2. Konsey tarafından Bakanlık'a önerilen ve Bakanlık kanalıyla yasalaşması sağlanan her türlü düzenlemenin, konsey üyelerinin temsil ettikleri kurum ve kuruluşlarda hayata geçirilerek uygulanmasının takipçisi olmak ve Bakanlık birimleri ile İSG izleme ve inceleme çalışmalarında eşgüdüm içinde olmak (Burada bir adım daha öteye geçilerek, hükümet dışı kuruluşlara görev verilmekte ve onlardan Bakanlıkça kabul edilen düzenlemelerin izleyicisi olma görevi verilmektedir.)

3. Konsey Başkanı'nın davetiyle olağan, Başkanın talebi ile veya Konsey temsilcilerinin üçte birinin Konsey Sekreteryası'na vereceği yazılı istemleri üzerine olağanüstü toplantı yapılabilir (Bugüne kadar geçen 12 yıl içinde, Konsey'in olağanüstü toplantı yapmamış olması, toplantı çağrılarını konusundaki kısıtlamaları açıklamaya yeter.)

4. Bir gündem maddesi üzerinde görüş birliğine varılamaması durumunda ilgili gündem maddesinin aciliyetine göre Başkan oylamaya gidilmesine ve oy çokluğu esasına göre kabul ya da reddine karar verebilir, oyların eşit olması durumunda başkanın bulunduğu tarafın oyları belirleyicidir (Bu kuralın ne denli anti-demokratik olduğu Konsey uygulamasında ve 2007 yılında ortaya çıkmıştır. 8 kamu kuruluşu temsilcisinin oyuna karşılık 8 hükümet dışı kuruluş temsilcisinin oyunu başkan hiçe saymıştır. İş sağlığı güvenliği yasası hazırlıkları sırasında ortaya çıkan bu kritik oylama, uygulamanın taraflı yüzünü ortaya koymuştur. Bu toplantı sonrası, Konsey'in çalışmalarında uyum ve hoşgörü görülmemiştir.)

5. İSG alanında faaliyet gösteren kurumlar arasından birisi dönüşümlü olmak üzere, Genel Müdürlük tarafından konseye önerilir (İlk uygulamada Bakanlık kararı ile Fişek Enstitüsü, süresiz olarak Konsey üyeliğine seçilmişti. Ancak ÇSGB ile aynı doğrultuda görüşler savunulmadığı görüldüğü için, süre kısıtlılığı getirilerek, Fişek Enstitüsü'nün üyeliği 2008 yılında düşürülmüştür. Konsey'in yeni yönetmeliğinde, "ihtiyaç" halinde hükmü getirilerek, kısıtlama arttırılmıştır.)

2009-2013 yılları için Eylem Planı

2005 yılında başlayan ve AB'ne verilen sözler çerçevesinde çıkarılması gerektiği vurgulanan İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası, Ulusal İş Sağlığı Güvenliği Konseyi Gündemi'nin iki ana gündem maddesinden birini oluşturmuştur. Ancak yapılan "çalışma grubu"ndaki tartışmalardan ve Konsey görüşmelerinden bir sonuç çıkmamıştı. Sonuç yerine oldukça geniş bir "öneri" arşivi oluşmuştu.

2 <http://www.fisek.org.tr/kurum-kimligi/birliktelikler/ulusal-is-sagligi-guvenligi-konseyi/>

Bakanlık uzlaşma ya da tartışmaların derinleştirilmesi yerine, kendi metnini geliştirme yolunu seçmişti. Bu yasa girişimi, ikinci dönem eylem planının birinci sırasını kaplamaya devam ediyordu. Aşağıdaki tabloda da belirttiğimiz gibi, büyük eksikler ve yanlışlarla 2012 yılında TBMM’nce kabul edildi. Ancak sosyal taraflar arasında bir uzlaşma yoktu. Eksikler ve aksaklıklar dolayısıyla, ertelemeler ve art arda değişikliklerle yoluna devam etmeye -hala- çalışmakta.

2009-2013 yılları için ÇSGB tarafından yayınlanan Eylem Planı’nın ana çizgileri ve yorumlarımız şöyledir:³

SÖZ	EYLEM
İSG Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ve ilgili mevzuat çalışmalarının tamamlanması,	Yasanın 2012 yılında TBMM’den çıkarılabildiği düşünülürse, bunu izleyen zaman diliminde AB direktifleri, Yönetmelik olarak Türkçe’ye kazandırılmıştır.
Yeni mevzuatın uygulanmasını sağlamak amacıyla ilgili tarafların ve kamuoyunun bilgilendirilmesi ve tanıtım faaliyetlerinin Konsey üyesi kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmesi,	Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi’nin tarafların katılımı açısından çok önemli bir mekanizma olduğu göz önünde tutulursa, gerekli demokratik işleyiş ve katılım ne yazık ki sağlanamamış ve bu hedefe ulaşamamıştır.
Yüz bin işçide iş kazası oranının %20 azaltılması,	2009’dan 2013’e a) İş kazası sayısı % 75 artmış; b) Sürekli işgöremezliğe yol açan iş kazası sayısı %16 azalmış; c) Ölümle sonuçlanan iş kazası sayısı % 39 artmıştır. Bu rakamlar ne yazık ki hedeflere ulaşamadığını ortaya koymaktadır.
Beklenen ancak tespit edilememiş meslek hastalığı vaka sayısı tespitinin %500 artırılması,	2009’dan 2013’e tanısı konulan meslek hastalığı sayısı 429’dan 371’e düşmüştür (%14 azalmıştır).
Sunulan İSG laboratuvar hizmetlerinin ulaştığı çalışan sayısının %20 artırılması,	Teknik destek hizmetlerinin, özellikle meslek hastalıklarının tanısında ve önlenmesinde, önemli olduğu anımsanırsa, meslek hastalığı verilerinin ışığında hedefe ulaşamadığı anlaşılır

3 <http://www.fisek.org.tr/kurum-kimligi/birliktelikler/ulusal-is-sagligi-guvenligi-konseyi/ulusal-eylem-planı/#2009>

Ulusal Konsey üyesi kurum ve kuruluşların yürüttükleri İSG proje, eğitim ve tanıtım faaliyetlerinin %20 artırılması,	Bu hedefe ulaşıldığını doğrulayacak herhangi bir gözlem ya da veri bulunmamaktadır.
Çalışmaların yıllık değerlendirilmesi.	Yıllık değerlendirme raporu yayınlanmamıştır.

ÇSGB'nin ikinci dönem eylem planı da ne yazık ki başarısız olmuştur. Başarısızlığın en somut göstergeleri, iş kazası ve meslek hastalığı istatistikleridir. Özetle, 2006'dan 2014'e durum şöyledir (Not : 2014 SGK istatistikleri 2013 yılı rakamlarını yansıtmaktadır):

- İş kazası sayısı % 180 artmış;
- Sürekli işgöremezliğe yol açan iş kazası sayısı % 33 azalmış;
- Ölümlü sonuçlanan iş kazası sayısı % 2 azalmıştır.
- Meslek hastalıkları sayısı %14 oranında azalmıştır.

Bu rakamlar, ÇSGB'nin verdiği sözleri, eyleme geçiremediğini ortaya koymaktadır. Bu başarısızlığın en önemli nedeni, iş sağlığı güvenliğine gönül veren hükümet dışı kuruluşlarla olumlu bir işbirliği ortamı yaratılamamış olmasıdır.

AKP hükümetlerinin davranış modeli ile uyumlu olan bir başka uygulama da, sorumluluğu kendisinde uzaklaştırma eğilimidir. Örnek: Hükümet dışı kuruluşların, Bakanlığın verdiği sözü tutabilmesi için eylemde bulunmaları beklenmektedir. "İSG proje, eğitim ve tanıtım faaliyetlerinin %20 artırılması", "Yeni mevzuatın uygulanmasını sağlamak amacıyla ilgili tarafların ve kamuoyunun bilgilendirilmesi ve tanıtım faaliyetlerinin Konsey üyesi kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmesi" beklenmektedir. Hedefler tutturulamadığında, hükümet dışı kuruluşlar suçlu ilan edilecektir.

Bu dönem içerisinde, İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın ardından birçok yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmelikler, Avrupa Birliği Direktifleri'nin Türkçe'ye çevrilmesiyle oluşturulmuştur. Yine bu dönem içerisinde, Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi Yönetmeliği (Resmi Gazete: 05.02.2013 / 28550) yeniden düzenlenerek kabul edilmiştir.

Bu Yönetmelik'te de hükümetin buyurgan tavrı ve belirleyici olma ısrarı sürmektedir. Bir önceki Yönetmelik ile kıyasladığımız zaman göze çarpan özellikler şöyle sınıflandırılabilir:⁴

(a) Benzerlikler :

Konsey'in danışma ile sınırlı olan işlevi sürmektedir.

Konsey'deki sivil toplum kuruluşu temsilcisinin "ihtiyaç" halinde çağrılacağı hükme bağlanarak, Konsey'in temsil gücü düşürülmüştür.

Konsey'de oylama yapıldığında, oyların eşitliğinde "başkan"ın oyunun iki oy sayılacağı hükmü sürmektedir.

4 http://www.isguvenligi.net/wp-content/uploads/mevzuat/konsey_yonetmeli.pdf

(b) Farklılıklar :

Başkan'ın gücü artırılarak yapabileceklerinin altı çizilmiştir. Şöyle ki:

Başkan,

a) Konseyin toplanma tarihi ve yerine karar verir.

b) Üyeler tarafından gönderilen gündem önerilerini dikkate alarak Konsey gündemini onaylar.

c) Konseyin görüşleri doğrultusunda, çalışma gruplarında yer alacak üyeleri ve başkanlarını belirler.

Konsey üyelerinin, toplantıya katılıp katılmayacaklarını bir hafta önce yazılı olarak bildirmeleri zorunluluğu getirilmiştir.

Konsey'de oylama yapılması durumunda "çekimser" oy kullanılmayacağı hükmü getirilmiştir. Bu kural, üyeler üzerinde baskı oluşturmayı amaçlamakta ve üyeleri taraf tutmaya itmektedir. Bu hükmün, Recep Tayyip Erdoğan'ın "Birtaraf olan bertaraf olur" açıklamasından sonra getirilmiş olması da ayrıca dikkat çekicidir.

2014-2019 Yılları için Eylem Planı

ÇSGB'nin söz ve eylem planlarının, uygulamada bir türlü gerçekleşmemesi, AKP hükümetlerinin, özellikle sosyal politika alanındaki davranış modeli ile uyumludur (Fişek, 2008; 2013; 2016).

AKP hükümetlerinin davranış modeli ile uyumlu olan bir başka uygulama da, sorumluluğu kendisinde uzaklaştırma eğilimi geçer dönemde olduğu gibi, 2014-2019 döneminde de sürmektedir. Örnekler :

- ÇSGB tarafından, özellikle tersanelerde yaşanan ölümlü bir çok olgudan sonra mesleki eğitim zorunluluğu düşüncesi ortaya atılmıştır. Bu eğitimsiz işçilerin iş kazalarına neden olduğunu öne sürerek, Bakanlığın denetim yetersizlikleri gözden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Bununla da yetinilmemiş, eylem planında "yıllık performans göstergesi" olarak "mesleki eğitime yönelik işbirliği sayısı" da gösterilmiştir.

- İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın ağırlık merkezini oluşturan işyeri hekimi, iş güvenliği uzmanı, Ortak Sağlık Güvenlik Birimi (OSGB) ve özel eğitim kurumlarına yapılacak denetimler de, eylem planında birer "yıllık performans göstergesi" olarak kabul edilmiştir. Böylece, eylem planlarının başarısı, bu uzmanların/kurumların çalışmalarının başarısına bağlanmıştır.

- ÇSGB, 2005 yılında SSK Meslek Hastalıkları Hastaneleri'nin Sağlık Bakanlığı'na devrinden sonra, meslek hastalıkları tanısı konusunda büyük zaaf yaşamaktadır. Meslek hastalıklarında uzmanlaşmış hastaneler, genel nitelikli hastanelere dönüştürülmüş ve meslek hastalıkları tanısı 1-2 doktor ile yürütülmeye çalışılmaktadır. Daha önceki eylem planlarında, meslek hastalıkları için konulan hedeflere ulaşamamıştır. Bu kez, Bakanlık, "ön tanı" (kuşkuilanılan olgu) kavramını ortaya atmaktadır. Böylece, özellikle işyeri hekimlerine sorumluluk atarak,

eylem planlarındaki rakamlara ulaşmaya çalışılacaktır.

2014-2019 yılları için ÇSGB tarafından yayınlanan Eylem Planı'nın ana çizgileri ve yorumlarımız şöyledir:⁵

SÖZ	EYLEM
İş sağlığı güvenliği alanında yapılan faaliyetlerin niteliğinin artırılması ve standart hale getirilmesi.	
İş kazaları ve meslek hastalıkları istatistiklerinin ve kayıt sisteminin geliştirilmesi.	Bu hedefe ulaşıldığını doğrulayacak herhangi bir gözlem ya da veri bulunmamaktadır.
Metal, maden ve inşaat sektörlerinin her biri için, iş kazası oranlarının azaltılması.	2015 yılına ilişkin SGK verileri yayınlanmamış olmakla birlikte; 2014 yılında Soma ve Ermenek maden kazalarının çok sayıda ölüme yol açtığı göz önünde tutulduğunda bu hedefin tutturulamayacağı anlaşılmaktadır.
Karşılaşılması muhtemel meslek hastalıklarını belirlenerek ön tanularının toplanması	Bu hedefe ulaşıldığını doğrulayacak herhangi bir gözlem ya da veri bulunmamaktadır.
Kamu ve tarım sektörlerinde, iş sağlığı güvenliğinin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin arttırılması.	Henüz 2012 tarihli İş Sağlığı Güvenliği Yasası kapsamında, bu sektörler uygulamaya girmedi.
Toplumda iş sağlığı güvenliği kültürünün yaygınlaştırılması.	Özellikle Soma ve Ermenek maden kazalarından sonra toplum duyarlılığında bir artış olmuşsa da; özellikle risk altında çalışanlar açısından "çaresizlik", "bilincin" önüne geçmektedir.
Tehlikeli ve çok-tehlikeli işlerde MYK mesleki yeterlik belgelerinin zorunlu hale getirilmesi.	Bu konuda şimdiye kadar başarılı olunamamıştır.

ÇSGB'nin verdiği eski sözleri, eyleme geçiremediği gibi, yeni sözler için de "hedef"lere ulaşma olasılığı zayıf görünmektedir. Bunun üzerine örtmek amacıyla, 2014-2018 yıllarına ilişkin verilen sözlerde önemli değişiklikler görülmektedir.

- Her şeyden önce, iş kazaları sayılarının düşürülmesi ve meslek hastalıkları sayılarının arttırılması konusunda hedef konulmaktan vazgeçilmiştir.
- Bakanlık, hedeflerin tutturulamaması konusunda, doğrudan sorumluluk altına girmek yerine, kendi dışındaki kuruluşlara sorumluluk atma telaşına girmiştir.

5 http://www.fisek.org.tr/wp-content/uploads/2012/04/ulusal_isgpolitikabelgesi.pdf

- Bakanlık, iş sağlığı güvenliği alanındaki başarısızlıkların temel nedeni olan “sosyal” etmenlere hiç değinmemektedir. Tersine içinde bulunduğumuz dönemde, kıdem tazminatı fonu kurulması, kiralık işçiliğin yasalaştırılması, sosyal sigortaların yanı sıra “zorunlu” bireysel emeklilik sisteminin yerleştirilmesi vb. uygulamalara başvurmaktadır.
- Bakanlık, Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi’ne işlerlik kazandırmamak ve demokratik kitle örgütlerinin katılımını anlamlı kılmak çabasına girmek konularında inatçı tutumunu sürdürmektedir. Bu inatçı tutum, demokratik kitle örgütlerinin tepkisiyle karşılaşmış ve Ulusal Konsey’in 2014 toplantısına katılan örgütler, eylem planının uygulamasına katılmayarak, beklentilerini dile getiren bir bildiri yayınlamışlardır (bknz. Kutu No.1).
- Çalışmaların yıllık değerlendirmesi biçiminde bir belgeleme çabasından vazgeçilmiştir. Oysa ki, bizim bu yazıyla ortaya koymaya çalıştığımız, belgeleme çabasını, kaynaklara ulaşımı daha kolay ve sorumluluğu daha yüksek olan ÇSGB’nin yapması daha yerinde olacaktır.

Bütün bu saptamalar, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nda köklü bir politika değişikliğini zorunlu kılmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği konusu, tek başına Bakanlık iş denetimi ile çözülebilecek bir olgu değildir. Tüm kesimlerin akıllarını ve güçlerini birleştirmelerini gerekli kılmaktadır. Bunun yolu da 2007’de Türk-İş, DİSK, KESK, TMMOB, TTB ve Fişek Enstitüsü tarafından önerilen “idari ve mali yönden özerk İş Sağlığı Güvenliği Kurumu”nun kurulmasıdır. Sorumlulukların ve yetkilerin eşit paylaşıldığı, en geniş katılımın sağlandığı bu Kurum, en geniş uzlaşma ve en yüksek başarıyı da sağlayabilecektir.

KUTU NO 1

DİSK, KESK, TMMOB ve TTB’nin Eylem Planı’na Temel Olacak İlkeler Bildirisi:⁶

Aşağıda sıraladığımız ilkelerin, 2013-2018 İş Sağlığı ve Güvenliği Politika Belgesi ve Eylem Planı’nın omurgasını teşkil etmesi durumunda iş kazaları ve meslek hastalıklarının azalacağına inanıyoruz:

- Özelleştirmeler iptal edilmeli, madencilik sektörü başta olmak üzere taşeronluk ve rödevans ile her türlü güvencesiz çalışma uygulamaları kaldırılmalıdır.
- İşçi sağlığı ve güvenliğinin ayrımsız tüm çalışanlar için bir hizmet değil, bir hak olduğu ve çalışanların bu hakkına karşı tek muhatabın devlet olduğu kabul edilmelidir.
- Örgütlenmenin önündeki engeller kaldırılmalı ve örgütlenme teşvik edilmelidir.
- 6331 sayılı Kanunu’nun tüm çalışanları kapsamı için hükümetin sosyal sigorta hakkını SSGSS Kanunu ile kamu çalışanı emekçilere de tanınması ve kendi hesabına

çalışanları ve diğer çalışanları istisna olarak kabul etmemesi gerekmektedir. Ayrıca kayıt dışı çalışanların da bir işyerinde ve işverenin sorumluluğunda iş kazası veya meslek hastalığı geçirebileceği gerçeği kabul edilmeli ve devletin denetim zafiyeti sonucu kayıt altına alınamayan işyerlerindeki mağduriyetlerin bedeli çalışanlara yüklenmemelidir.

- İşçi sağlığı ile iş güvenliğinin birbirini tamamladığı gerçeğinden hareketle, tüm çalışanlar insana yakışır norm ve standartta bir sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmalıdır. Sigortasız ve sendikasız çalıştırma önlenmeli, kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır.
- Bağımsız denetim mekanizmaları oluşturulmalı, İşyeri Hekimleri ve İş Güvenliği Uzmanlarının iş güvenceleri mutlaka sağlanmalı, ücretleri oluşturulacak bir fondan karşılanmalıdır. Bu meslek gruplarının eğitiminde TTB ve TMMOB yetkili kılınmalıdır. İşyeri Hekimleri ve İş Güvenliği Uzmanlarının ilgili meslek odalarına üye olmadan çalışmalarına izin verilmemelidir.
- Yıllardır ihmal edilen meslek hastalıklarının önlenmesi, gerekli taramaların yapılması hastalıkların tespiti için yasal düzenlemeler bir an önce hayata geçirilmelidir.
- Denetim raporları; şeffaf olmalı ve ilgili sendikalara, meslek odalarına iletilmelidir.
- İş Güvenliği ile ilgili mevzuat, uluslararası normlara uygun olarak gözden geçirilmelidir.
- Havza madenciliği hayata geçirilmelidir. Planlamalar ve uygulamalar bu doğrultuda yapılmalıdır.
- İş kazası sonrası kriz masası kurulmalı ve çalışmalar bu yapı ile yönetilmelidir.
- Koruyucu sağlık hizmetleri yerine tedavi edici sağlık hizmetlerine öncelik verilen uygulamalardan vazgeçilmeli, koruyucu sağlık hizmetleri geliştirilmelidir.
- Eşit katılımlı İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Konseyi kurulmalı ve bu çatı altında özerk-demokratik, mali yönden bağımsız bir İSG kurumu oluşturulması hedefi politika belgesi ve eylem planında yer almalıdır.

Bu başlıklar çerçevesinde hazırlanacak bir politika belgesine destek olacağımızı belirtiyor; alanda yaşanan temel yapısal sorunları görmezden gelerek hazırlandığı için ülkemizde yaşanan iş kazalarına çözüm getirmekten uzak olduğunu düşündüğümüz 2014-2108 Politika Belgesi ve Eylem Planının geri çekilmesini talep ediyoruz.

İleride yaşanabilecek olan iş kazaları ve meslek hastalıklarının sorumluluğunu bu koşullarda almayacağımızı belirtmek istiyoruz.

Kaynakça

<http://www.fisek.org.tr/kurum-kimligi/birliktelikler/ulusal-is-sagligi-guvenligi-konseyi/>

http://www.isguvenligi.net/wp-content/uploads/mevzuat/konsej_yonetmeligi.pdf

<http://www.fisek.org.tr/kurum-kimligi/birliktelikler/ulusal-is-sagligi-guvenligi-konseyi/ulusal-eylem-planı/#2006>

<http://www.fisek.org.tr/kurum-kimligi/birliktelikler/ulusal-is-sagligi-guvenligi-konseyi/ulusal-eylem-planı/#2009>

http://www.fisek.org.tr/wp-content/uploads/2012/04/ulusal_isgpolitikabelgesi.pdf

<http://www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/uisgk-5032.html>

Çalışma Ortamı (2007) "Ulusal İş Sağlığı Güvenliği Konseyi İş Sağlığı Güvenliği Yasası Çalışma Grubu İçin Öneri", Çalışma Ortamı Dergisi, Temmuz-Ağustos, 20-21.

Fişek A.G. (2008) "Sivil (!) İtaatkarlar ya da AKP'nin Sosyal Politikasının Çıkmazları", Alpaslan İşkılı'ya Armağan.

Fişek A.G. (2016) "Takke Düştü ..." (Erişim : <http://mulkiyehaber.net/?p=14026>)

Fişek A.G. (2013) "Yeni Dönemde (6331 s.k. Sonrası) Değerlendirmeler", Çalışma Ortamı Dergisi, Eylül-Ekim, 8-12.

Anlatı ve İktidar ya da Kamu Personel Reformunu Anlamak

Ali Murat Özdemir*

Öz

Bu makale, kamu personel reformu sürecinde yürütülen güncel tartışmaları değerlendirmek için normatif analizin yeterli olmadığını, kuralların içerisinde anlam bulduğu söylemlerin de irdelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, bu makale günlük hayatta tartışmadan kabul ettiğimiz pek çok kavramı (kamu hizmeti ve kamu menfaati gibi nosyonları) ve bu kavramlarla inşa edilen söylemleri ele alıyor. **Anahtar Kelimeler:** söylem, kamu hizmeti, apaçıklık, meşruiyet, kamu yararı

The Relation Between Discourse and Law: The Case of Public Personnel Reform

Abstract

This study aims to evaluate the current debates on the public personnel reform on the axis of discourses that are considered to be influential over the content and the form of the legal texts regulating the industrial relations at public sector. Against this background, the study aims to assess the role of the notions of legitimacy, evidentness, representation, public service and common good in the formation of discourses and of our political and legal “discoveries”. This endeavour includes an attempt to view law in its location as a component to a general and persistent process of social regulation.

Keywords: discourse, public service, evidentness, legitimacy, common good

Giriş

Kamu yönetimi, reform teşebbüslerinin sürekli gündemde olduğu alanlar arasında en başta gelenidir.¹ Alandaki reform teşebbüsleri, devletin biçimi ve toprak üzerinde örgütlenmesiyle ilgili olduğu kadar –belki de daha fazla- kamuda çalışma ilişkilerini de kapsamaktadır. Çalışma ilişkilerini düzenleyen normlardaki reform çabaları yoğunlaştıkça Kamu görevlisi ne üretir? Kamu hizmeti nedir? Kaç farklı yolla verilebilir? Kamu yararı nedir? gibi soruların yoğunlaşarak gündemi belirlediğini saptamak mümkündür. Anılan sorulara verilecek cevap muhtelif-

Makale gönderim tarihi: 18.12.2015 Makale kabul tarihi: 20.04.2016

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, ozdemir_alimurat@yahoo.com.

1 “Nasıl Bir Kamu Personel Rejimi/Toplu Sözleşme?” başlıklı KESK Paneli kapsamında 09 Şubat 2013 tarihinde, Ankara Barosu Konferans Salonunda yapılan “Reform Siyasetini Nasıl Bilirsiniz: Söylem ve Sendikal Haklar İlişkisi Üzerine Kısa Bir İnceleme” başlıklı konuşmanın makaleye dönüştürülmüş halidir.

tir. Neoliberal söylemin tahakkümünde ve uluslararası işbölümünün 2016 senesindeki belirleyicilerinin baskısı altında anılan cevapların bazıları diğerlerinden daha net ve açık kabul edilecektir. Bir başka deyişle, cevaplardan bazıları “apaçık” olma iddiasıyla diğerlerinden daha değerli sayılacaktır. Bir yanıtı apaçık, sarih, besbelli konumuna getiren şey nedir? “Yanıtı içkin güç ve gerçeklik payı” mıdır? Çoğu kimse için bir yanıtı apaçık, sarih, besbelli konumuna getiren şey yanıtı içkin güç ve gerçeklik payıdır. Bu da apaçık bir şeydir. Soralım: Gerçekten öyle midir?

Günümüzde düzenleyici metinlerini kamu personel rejiminde bulan ilişkiler, kaynağını üretimin neoliberal söyleminden alan reform önerileri ekseninde yeniden biçimlenmektedir. Kamu personel rejimi üzerine her gün yeni oturumlar, paneller, konferanslar yapılmakta ve geniş katılımlı tartışmalar yürütülmektedir. Reformlar düzenleyici metinlerde somutlaştıkça, dönüşümün, üretimin neoliberal söylemleri üzerinden gerçekleştiğini saptayamamak saptamaktan, bu bağlamda gidişatın istikametini görememek görmekten daha zor hale gelmektedir.

Bu makalede kamu kesiminde endüstri ilişkilerini biçimleyen unsurlardan birisi olarak söylemin rolü irdelenecektir. Kamu personel rejimi üzerine yapılan tartışmaları biçimlendiren soruları yanıtlayabilmek için önce apaçıklık konusu, ardından söylemlerin (ve bunları oluşturan kavramların) siyasi anlamların ve tartışmaların oluşmasındaki rolü değerlendirilecektir.

“Apaçık” Gerçekler: Kamu Hizmeti Nasıl Olmalıdır?

“Herkesin bildiğinin” ortak akıl cinsinden ifadesi “apaçıklık” durumuna denk düşer (Althusser, 2006). Apaçıklık hissini yaratan önermeler güçlüdür. Onların ve onlara içerik kazandıran kavramların/nosyonların izahatı için ek bir çaba göstermeye gerek yoktur. “Apaçık” sonuçlar ancak cevapları önceden verilmiş soruların önüne konulabilirler. “Herkesin bildiğinin” ortak akıl cinsinden ifadesi “yanlış olanı” “düzeltmeye” yetmeyecektir. Zira bu “apaçıklık/besbellilik” durumunun bizatihi kendisi yapıların ve söylemlerin etkisi ile oluşur (Althusser, 2006; 2012). Bu nedenle, “apaçık” gerçek olarak kabul edilen önermeler ve bunların öngörülerini, fikri emek süreci ve üretim süreci içerisinde bir şeyler esaslı olarak dönüşmeden sorgulanamaz (Pecheux, 1982).

Yukarıdaki paragrafı somut bir örnekle açıklamaya çalışalım: Son dönem kamu yönetimi üzerine çalışmalar yapan sosyal bilimcilerin büyük çoğunluğu için “kamu hizmeti nasıl olmalıdır?” sorusunun cevabı apaçıktır: Etkin ve verimli.²

Belirli bir söylemsel formasyon içerisinde konuşan sosyal bilimcilerin çıkarımları da yine aynı formasyon tarafından biçimlendirilir. Soruya verilen cevaplar anılan söylemin terimleri ile uyumlu ve tutarlı olarak devam eder. Sosyal bilimcileri sadece etkin ve verimli olarak değil, aynı zamanda kaliteli biçimde üretilmesi gerekliliğini vurgularlar. İfadede de geçen etkinlik, verimlilik ve kalite

² Bu söylemin temsili için şu çalışmalar incelenebilir: Kelly, 1998; Heeks, 2006; Diamond, 2005.

kavramları da besbelli/apaçık (izahat gerektirmeyen) kavramlar olarak sosyal bilimcilerin yazılarında yer alırlar. Anılan kavramlar tarafından ifade edilen apaçık gerçeklikler için izahata gerek yoktur.

Kamu hizmetinin düzenlenmesi sürecinde koalisyonlar karşısında güçlü tek parti hükümetleri oldukça verimkar yasama faaliyeti gerçekleştirebilirler. Tabii ki muhalefet de gereklidir, zira muhalefetin varlığında gerçekleşecek rekabet, kamu hizmetinin düzenlenmesi için önemlidir. Kamu hizmetinin nasıl üretileceğini siyaset kurumu ve onun ideolojik mülahazaları değil piyasanın kendisi (dolayısıyla neoklasik iktisat ilminin kapalı ve matematiksel formülasyonları) söyleyecektir.

Öngörü ve önermelerinden istifade ettiğimiz sosyal bilimcilerin sözleri onlara ait değildir. Aslında hiçbirimiz sözlerimizin maliki sayılmayız (Özdemir, 2008). Sosyal bilimciler hakim söylemin taşıyıcısı olarak oldukça tutarlı bir tartışma yürütmektedirler. Taşındığı söylemi yani verili kabul ettiği (anlatının içyapısı gereği birbiriyle bağlantılı) kavramları kullanmakta, bu kavramların verili kabul edilmesinin sonucunda zaten bilinen soruları sormakta ve sorulardan önce mevcut bulunan cevaplara ulaşmaktadırlar (Voloşinov, 2001).

Bugün kamu yönetimi alanında çalışma ilişkilerini belirleyen tartışmaların da aynı hakim söylem içerisinden yürütüldüğünü saptayabiliriz. Anılan tartışmalar neticesi sunulan cevaplar, tartışmaların ürettiği sorulardan önce mevcuttur. Daha da ileri gidelim: Bu tartışmalarda cevabı olmayan sorular sorulamaz.

Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: Kamu hizmetinin üretimi ile terlik üretimi arasında benzerlikler olduğu gibi esaslı farklılıklar da vardır. Kamu hizmetinin üretimi bir çıkarı ya da bir kısım menfaati korumakla binlerce çıkarı dışlar. Bir başka ifadeyle, korunan her bir çıkara karşılık korunmama kararı alınan, bastırılan binlercesi mevcuttur. Kısaca, herkes için uygun, yolumuzu şaşırılmamış isek anlamamız gereken, rasyonel ve kamu hizmeti üretimi diye bir şey yoktur.

Peki, o zaman kamu hizmeti nasıl düzenlenmelidir? İncelemekte olduğumuz söyleme göre bu sorunun cevabı kamu yararadır.³ Kamu hizmetini düzenleyecek meclisin bizleri (cumhuru) temsil ettiğini kabul eder isek, böyle bir kanaat husule gelir ise, dolaylı olarak (temsil kurumu vasıtasıyla) kendi irademizle ürettiğimiz normlara kendi isteğimizle uyarız. Klasik parlamenter sistem mantığı içerisinde özgürlük kavramı da bu suretle açığa kavuşur. Buna göre özgürlük serbesti değildir. Özgürlük kendi irademizle yapıldığını farz ettiğimiz normlar aracılığıyla kendi hareket alanımızı daraltmayı kabul etme eylemidir. Kamusal ancak böyle oluşturulur ve böyle sürdürülür. Toplumsal anlamda özgürlük, istediğini yapma değil, toplumsal olanı korumak gaye (ve -bazen- galesiyle) dürtülerini/temel isteklerini sınırlama becerisidir. Kar elde etme dürtüsü de bu kuralın neticelerinden azade değildir.

3 Bu söylemin temsilcileri olarak şu çalışmalara bakılabilir: Taylor, 1999; Karahanoğulları, 2002.

Neticede incelemekte olduğumuz ikinci söylem içerisinde ifade edildiğinde, kamu hizmetinin düzenlenmesi onun toplumsallığın korunmasında ve yeniden üretilmesinde edindiği işlevden/rolden kaynaklanmaktadır. Buna göre, bizi temsil ettiğine inanmadığımız bir meclisin ya da hukuk bürosunun ürettiği insan yapımı kurallara uyma eylemi özgürlük değildir. Böyle bir durumda çıplak zor devreye girer ancak rıza ortadan kalkar. Böyle bir durumda bir yasallık söz konusu olabilir, ancak meşruiyet yoktur.

Söylemlerin Siyasi Anlamının Oluşmasındaki Rolü: Kamu Görevlisi Ne Üretir?

Önceki alt başlıkta yürütülen tartışmada kamu hizmeti nasıl üretilmeli sorusu amildi. İkinci alt başlığımız kapsamında “kamu görevlisi ne üretir” sorusunu öne çıkaralım. Bu soruya cevap ararken, amaç gerçekleştirilirken -apaçıklık durumunun tahlilinde olduğu gibi- kapitalist toplumsal formasyonlarda düşünsel üretimin belirleyicileri olan iki ayrı söylem verilen izahatı sarihleştirmek için kullanılacaktır.

Yukarıda çalışmalarından istifade ettiğimiz sosyal bilimcilerin taşıdığı söylem içerisinde baktığımızda, kamu görevlisi piyasa içerisinde muadili olan mal ve hizmetleri üretir. Dahası da var: Kamu görevlisi söz konusu mal ve hizmetleri piyasa ile rekabet içerisinde üretmelidir. Aksi takdirde dengesizlikler ve sıkıntılar ortaya çıkacaktır. Oysaki kamu görevlileri tarafından üretilen hizmetler (kamu hizmeti) piyasada geçerli üretim ve tüketim normlarıyla müsavi ve uyumlu olarak üretilir ise dengesizlikler ortadan kalkacaktır. Herkes için müreffeh ve uyumlu bir yaşamın kamusal düzenlemesi gayesi de böylelikle pratiğe aktarılacaktır. Tüketiciler (yurttaşlar) rekabet baskısı altında oluşan yüksek kaliteli ürünlerle (mal ve hizmetlere) en uygun fiyatlarla ve/veya vergilerle kavuşabilecek, toplumsal kaynaklar en verimli, en etkin şekilde değerlendirilecektir.

Anılan söylemin unsurları veri/apaçık/besbelli/bilimsel vs. kabul edilirse, mevcut sorunlar karşısında üreteceğiniz cevaplar kolaylıkla listelenebilir. Tekrar edelim: Bu cevaplar zaten saptanan sorunlar ve sorular sorulardan önce mevcuttur. Anılan cevaplar mevcut reform önerilerinin hukuki tasarımı belirlemede olduğundan önemlidir. Cevap listesini aşağıdaki gibi sunmak mümkündür. İlk olarak, her kamusal hizmet üretim odağı bir firmaya benzetilebilmelidir. Bunlar bütünsel bir sürecin aşamaları olarak değil sosyal işbölümü içerisinde yer alan müstakil birimler olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda üniversiteler, ilgili genel müdürlükler, müstakil faaliyet gösteren bakanlık bölümleri ve diğerleri birer marka olmayı hedeflemelidirler. Ortaya konulan mantığın sonucu, kamu hizmetinin toplumsal bütünlüğün yeniden üretimindeki rolünün göz ardı edilmesi (hesaplanamaz hale gelmesi), değer biçime (paraya) tahvil edilemeyen toplumsallık biçimlerinin toplumsallığı oluşturan ilişkiler bütününden dışlanması ve buna bağlı olarak kamu hizmetinin metalaşmasıdır. Anılan koşullar altında kamu

hizmetinin üretim sürecinin farklı uğraklarının koordinasyonu (eşgüdümü) planlamaya değil piyasaya bırakılacaktır. Bu durumda farklı uğraklarda üretim yapan birimler arasında rekabet ilişkisi, işbirliği (elbirliği) ilişkisini dışlayarak hakim hale gelecek, piyasa mantığı ve hesabına uymayan hizmetlerin sunumu süreç içerisinde ortadan kalkacaktır.

İkinci olarak, kamu hizmetinin ifasında sosyal işbölümü (marka sahibi müstakil firmalar arası rekabet ortamı) bir kez oluştuğunda, işin işverenin özel alanında, onun emirleri doğrultusunda ve bağımlılık ilişkisinin belirleyiciliğinde yürütülmesi durumu da (bir diğer ifadesiyle teknik işbölümü) kaçınılmaz olarak gündeme gelecektir. Ele almakta olduğumuz söyleme göre kamu hizmetinin üretim sürecini “piyasa aracılığı ile koordine edilen üretim alanlarındaki süreçlerle” eşitlemek gerekmektedir. Bu bağlamda emek süreçleri dönüştürülmelidir. Teknik işbölümü (işverenin özel alanının bir parçası olarak hizmetin üretim yeri ve bu mekanda gerçekleştirilen ilişkiler) içerisinde kapitalistin işçi üzerinde sahip olduğu iktidar kamu görevlileri üzerinde de oluşturulabilmelidir. Nasıl ki çalışmayan işçi işinden oluyor ise çalışmayan kamu görevlisinin de işinden olması gerekir. Söz konusu mülahazaya göre işsizlik işçinin tembelliğinden kaynaklanmakta olup, yapısal bir sorun değildir. Aynı damardan ilerlersek, bugün kamu yönetiminin sorunları memurların tembelliğinden kaynaklanmaktadır. Yeni kamu personel sisteminin savunusunda kullanılan “yirmi yaşında işe girip altmışına kadar orada kalıyor” itirazları bu mantığın ürünüdür. “Çalışanla çalışmayan bir olur mu”, “çalışırım elmamı kızartırım”, “nazar etme n’olur, çalış senin de olur”, “performansa dayalı ücretlendirme esas olmalıdır”, “günün şartlarına uygun memur” gibi sloganlar da yine bu söylemin belirleyiciliğinde anlam kazanmaktadır.

Üçüncü ve son olarak, buraya kadar söylenenlerden açıktır ki ele aldığımız söylem içerisinden fikir yürütüldüğünde kamusal hizmet üretiminin koordinasyonunda ve toplumsal/kolektif kaynakların değerlendirilme sürecinde piyasalar belirleyici olacaktır. Devlet –piyasada hareket eden bir işveren gibi- kendi özel alanında istihdam ettiği personeli, bu alanın gerektirdiği bağımlılık ilişkilerine istinaden yönetecektir. Kamu görevlisinin sadakatinin kamuya değil, -özel hukuk tüzel kişileriyle aynı mantığa tabi olduğu varsayılan- devlet namındaki kimseye olması gerektiği varsayılacaktır. Bir başka ifadeyle burada devlet organizma olarak tahayyül edilmekte, çalışanlarından kamu adına değil, kendi adına sadakat beklemektedir. Listelenen bu mülahazalar -apaçık gerçeklikler olmak hasebiyle- sorgulamaya tabi değildir.

Bu alt başlıkta “Kamu görevlisi ne üretir?” diye sorduk ve birinci (neoliberal) söylem içerisinden genel bir cevap vermeye çalıştık. Şimdi bir diğer söylemi kullanarak aynı soruya (“Kamu görevlisi ne üretir?” sorusuna) yanıt vermeye çalışalım.

İkinci söyleme göre kamu hizmetlerini gerçekleştiren görevlinin asli işlevi mal ve hizmet üretmek değildir. Öyle olsaydı az önce ele aldığımız neoliberal söylem

içerisinden geliştirilen öneriler anlamlı olurdu.

Ele almakta olduğumuz söyleme göre kamu hizmetlerini gerçekleştiren görevlinin asli işlevi, meşruiyetini yurttaşların temsilini sağlamaktan alan bir meclisin (ya da başka bir merciin) toplumsal bütünlüğü sağlama ve yeniden üretme amacıyla ürettiği kararları, aynı amacı gözeterek ve kollayarak gerçekleştirmektedir (Karahanoğulları, 2002). Bir başka deyişle, kamusalılığı imkan dahiline sokarak, yurttaşların özgürleşmesine katkı koymaktır. Kamu görevlilerinin toplu iş sözleşmesi ve grev hakları da bu özgürleştirme görevinden kaynaklanmakta olup, işveren karşısındaki işçilerin bir başka deyişle artı-değer üretimi maksadıyla istihdam edilen kesimlerin saikinden farklı saike dayanmaktadır. Kamu emekçisi ürettiği artı-değerin işveren tarafından el konulan kısmını azalmayı değil, altına girdiği toplumsal sorumluluğu yerine getirirken ihtiyaç duyduğu değeri edinmeyi hedeflemektedir. Hatırlayalım: Toplumsal anlamda özgürlük, istediğini yapma değil toplumsal olanı korumak galesiyle dürtülerini/temel isteklerini sınırlama becerisidir. Kamu emekçileri toplumsallığın korunması sürecinde topluma karşı bireysel kazanç yarışının emekçi ve proleterleşen kesimler üzerindeki zararlı etkilerini dengelemekle yükümlüdürler.

Piyasalar çoğunlukla topluma karşı bireysel kazanç yarışının gerçekleştiği alanlardır. Burada birisinin kaybı diğersinin kazancıyla sonuçlanabilir. Dolayısıyla piyasalar toplumsal olanı korumak galesiyle insanların temel dürtülerini sınırladıkları yerler olmayıp, ferdi ihtiyaçların öncelikle tatmin edildiği yerlerdir. Ekonomi politığın klasik döneminde piyasalar toplumsalın parçası olarak kabul ediliyor ve anılan gerekçeye binaen korunması öneriliyordu. Buna göre piyasadaki karşılabilir ihtiyacının peşine düşen bireyin eylemlerinin öngörülme-ye sonucunu, toplumsallığın yeniden üretimine engel değildi, aksine kar yarışı bu amele uygun etkiler üretmekteydi. Beyine-i muhalifinden okunduğunda aynı gerekçe, toplumsallığın yeniden üretiminde sorun teşkil etmesi durumunda toplum karşısında piyasa menfaatinin korunmaması gerekliliğinin savunusunda da istihdam edilebilecektir. Neoklasik iktisat bu sorunu kendi dilini matematik-selleştirip sorunu görmezden gelerek (görünmez hale getirerek) geçiştirdi. Önce Hayek (2004) ve daha sonra Chicago iktisat mektebinin düşünsel geri planını biçimlendirdiği neoliberal söylem, klasiklerin tutumunu tersyüz ederek, piyasa menfaatinin göz ardı edildiği durumda toplumsal menfaatin her durumda zarara uğrayacağını, dolayısıyla piyasanın menfaatinin toplumun menfaatinden üstün olduğu iddiasını savundu.

Piyasanın menfaati toplumun menfaatiyle çelişir ise ne olacaktır? Ele almakta olduğumuz ikinci söyleme göre bu durumda toplumun menfaati piyasanın menfaatinin üzerindedir. Özel alandaki üretimi piyasanın koordinasyonuna bağlamak bir şeydir, kamu hizmetinin üretiminde piyasa mantığını amil kılmak başka bir şeydir. Kamu hizmetinin üretiminde kararları ve üretim sürecini piyasalara bıraktığınız zaman, kamu görevlileri, toplumun menfaatini değil, piyasaların

menfaatini korumayı görev bileceklerdir. Aslında neoliberalizmin liberalizmden ayrıldığı nokta da budur. Liberalizm – en azından yukarıda kısaca ele almış olduğumuz klasik formülasyonunda – piyasaları toplumsallığın bir koşulu olarak görüp, toplumu korumak için piyasayı korumak düsturunu benimserken, neoliberalizm topluma karşı piyasayı korur .

Örnek verelim: Piyasa mantığı ile düşünen kamu görevlisinin gözünde, fındık üreticilerinin istediği taban fiyatı küresel piyasalardaki ortalama fiyattan yukarıda ise, “piyasa fiyatı üzerinden ödeme yapılması talebi” belirli bir alanda toplumun bütünlüğünün ve ulusal üretimin desteklenmesi değil; toplumun bütününden, etkin ve verimli üretim yapamayan bu gruba kaynak aktarılması anlamına gelir. Aynı mantığı hekimlik hizmetinin istihsal süreci için de etkin kılabiliriz (Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008). Parça başına ücret alan bir hekim, teşhisi ve tedavisi çok vakit alan özgün bir hastalıkla mı uğraşacaktır yoksa pansumana çıkmayı mı tercih edecektir? Özgün hastalıklar için yüksek katsayı/puan sistemini nasıl gerçekleştireceğiz? Kanseri tedavisinde kullanılan makinelerin fiyatı ve kullanıcı sayısı göze alındığında, bunların yerine saç ekim cihazları getirmek anlamlı/verimli/etkin oluyor ise biz ikincileri mi tercih edeceğiz? İşletmeye talep çok diye Sümeroloji’den vaz mı geçeceğiz? Anlam dünyası bu şekilde belirlenince, kamu hizmetinin biçimlenmesi sürecinde piyasa menfaati toplumun bileşenlerinden birisine ya da toplumun bütününe ait menfaatten üstün hale gelecektir. Kamu, toplum karşısında piyasayı koruyan makam haline geldiğinde, toplumsallığın yeniden üretimi aksayacaktır, aksamaktadır.

Etkin ve verimli üretim potansiyeli taşıyan piyasaların oluşturduğu üretim kararlarını ne yapacağız? Toplumsal kaynaklarımızı tarımsal kapasitemizi artırmak için mi yoksa çok iyi, kaliteli, verimli ve etkin yarış arabası üretimi için mi kullanacağız. Piyasanın verdiği cevaplar bellidir “Arabayı daha etkin yapıyorsan onu yap ve sat sonra edindiğin parayla dünya pazarlarından en kalitelisinden buğday alırsın.” Peki, kıtlık durumunda ne olacak? Yapısal uyum programları ekseninde geçimlik tarımı neredeyse tasfiye edecek duruma gelen Rwanda’da (Mamdani, 2002) yaşanan trajedi piyasa çözümlerinin aksi istikametinde sonuçlar ortaya koymuştur. Dünya piyasaları yarış arabasını tüketmese de olur, ya siz, buğdaysız, aşızsız, evsiz barksız, gelirsiz kalabilir misiniz? Fındık yiyebilirsiniz tabii, o da o zamana kalır ise!

Soruyu tekrarlayalım: İkinci söylem içerisinden bakıldığında kamu emekçisi ne üretir? Cevap toplumsallık olacaktır (Hunt, 1993). O, piyasada muadili olan işleri yaparken dahi toplumsallık üretir. Kendisi verili olmayan bir şeydir toplumsallık. İnsan toplumları bir organizmaya benzemez. Bir ineğin ömrü dolmadıkça, birisi yatırıp onu kesmedikçe hayvanın ertesi sabah yeniden bütün olarak karşınıza çıkacağını söyleyebilirsiniz. Toplumlar öyle değildir. Onların bütünlüğü bu bütünlüğün yeniden üretilmesine bağlıdır. Kapitalist toplumlarda kamu görevlileri tarafından kullanılan devlet iktidarı piyasanın ve özel mülkiyetin parçalayıcı

etkisine karşı etkiler üreterek bu bütünlüğü her gün, her an yeniden üretir.

Memur ilgili toplumun bütününe karşı sadakatle hizmet üretmek durumundadır. Oysaki firmaların sadakati tüketicilere yani alım gücü olan insanların bir kısmıdır. Firma üretim yapmaktan vazgeçebilir. Kamu bundan vazgeçemez.

Kamu görevlisinin bütünsel bir hizmeti -kamu hizmetini - yerine getirip, tüketiciye ya da organizma şeklinde tahayyül edilen devlete değil de topluma karşı sadakat yükümlülüğü altında oluşu, bu hizmeti görürken *işgüvencesiyle* donanmasını gerektirir (Güler, 2005). Hizmetin -kaliteli olarak değil ama- nitelikli olarak görülmesi zorunluluğu, kamu idaresinden siyaseten sorumlu olan kimselerin yükümlülüğü olup, memura bırakılamaz. Bu konuda esnekleştirici ve güvensizleştirici tedbirler değil, biçimlendirici ve düzenleyici tedbirler amil kılınmalıdır. Aynı şekilde kamu hizmetleri “rekabet halindeki bireyler tarafından bireysel hak sahiplerine” değil de bir kolektiviteye karşı yapıldığı için, düzenlemelerin rekabetçi politikalara ve *performans ödemeleri* gibi bireysel çözümlere değil, grup motivasyonuna, dolayısıyla işbirliğinin artırılması hedefine odaklandırılması gerekmektedir.

Tekrar edelim: İkinci söylem içerisinden bakıldığında, kamusal hizmet üretimini ve bu üretimi gerçekleştiren kimseleri piyasanın işleyişini taklit etmeye zorlamanın kaçınılmaz maliyeti/neticesi toplumsal bütünlüğün yeniden üretiminin aksamaması olacaktır.

Nihayetinde, kamu hizmetinin dayandığı siyasal iktidar, bir takım kadın ve erkeğin bireysel menfaatini geliştirmek için değil, toplumsallığın korunması için meşru olarak kullanılabilir (Robertson, 2000). Bizi temsil ettiğine inanmadığımız bir yapının ürettiği insan yapımı kurallara uyma gerekliliği olsa olsa korkuya dayanacaktır. Kamu hizmeti rızanın, meşruiyetin, cumhuriyetin ve toplumsallığın her gün yeniden üretimi için gerçekleştirilen bir hizmettir, ne piyasaya dayanır ne de piyasa rasyonelitesine.

Sonuç yerine

Kamu hizmeti *etkin ve verimli* mi olmalı *kamu yararı* için mi olmalı? Kamu görevlisi *meta* mı yoksa *toplumsallık* mı üretir? “Bu soruların yanıtı kişisine göre değişir” diyebilir miyiz? Gelineen noktada şunu söyleyebiliriz (ve söylenmiştir de): Anlamı, kavramları, anlatıları ve dolayısıyla yanıtları -kendi eylem ve potansiyelleri çerçevesinde- “yazar ya da okuyucu”, “konuşmacı veya muhatabı”, “göstergeyi salan ya da alınmayan” vs. *belirlemezler*. Bu sorulara verilebilecek cevabı içerisinden konuştuğunuz söylem belirler. Ancak anlamın üretildiği nihai merci söylem değildir. Söylemin dışında bulunan ama söylemleri baştanbaşa donatarak var eden, pozisyonları ve kapsadıkları mücadeleleri üreten maddi pratikler alanı, anlamın inşa sürecinde amil mercidir. Bir başka deyişle, kelimenin/göstergenin söylem içerisindeki pozisyonu üzerinden genelliğine kavuşup etkilerini üreten anlam, okuyucunun, yazarın ve söylemin ötesinde antagonistik ve nesnel olan

toplumsal ilişkiler dünyasında mevcut pratikler üzerinden vücut bulur. Bu yordamla, anlamlar, olumsuzluğun zorunluluğunu dile getirircesine, mücadeleler içerisinde oluşur ya da kaybolurlar. Söylemler de bu mücadelelerin parçasını oluştururlar. Hukuk söylemi de böyle olup korunacak menfaatin ne olduğu sorusuna cevap veren grupların devlet aygıtları içerisindeki temsil imkan ve kabiliyetine göre her dönem ve mekanda farklılık arz eder. Kendi başına bir anlamı ve herkes için aynı sonuçları üreten “bilimsel” bir içeriği yoktur. Kısacası hangi mücadelenin hangi tarafında olduğunuz taşıyıcısı olduğunuz söylemle ve bunun ürettiği etkilerle doğrudan bağlantılıdır (Voloşinov, 2001).

Yukarıda savunulan düşüncelerin soyut bir mahiyette kalmaması için mevcut sorunların çözümünde ve çözüm için oluşturulan hukuki düzenlemelerin biçimlenmesinde amil olacak bir takım ilkeleri vurgulayarak çalışmayı bitirmek mümkündür. Bu ilkeler yazı boyunca ikinci söylem olarak sunulan söylemin mantıksal ürünü olarak sunulabilir.

Buna göre:

i. Öncelikle “verimlilik”, “rekabet”, “kalite”, “sosyal diyalog”, “esnekleşme”, “paydaşlık (hissedarlık)”, “tüketim”, “tatmin”, “bireysel haklar”, “performans”, “halkla ilişkiler” gibi terimlerle kendisini açığa vuran ve topluma karşı piyasaları koruyan neoliberal söyleme ait kavramların yerine, “nitelikli hizmet”, “liyakat”, “işbirliği”, “dayanışma”, “katılım”, “topluma karşı sorumluluk”, “toplumsallığın korunması”, “kollektif haklar”, “emeğe saygı” gibi terimlerin hakim olduğu toplum odaklı (insan odaklı!) bir başka söylemi koymak gerekir.

ii. Merkezi ve yerel yönetimleri, düzenleyici kurumları ve -kaldığı kadarıyla-KİT’leri idare eden personelin toplumsal bütünlüğü yeniden üretme işlevi üzerinden biçimlenen ortaklıklarını sürekli akılda tutmak, memur tanımını bu işleve dayandırmak ve bunlara ait çalışma alanlarını firmalara has kurullarla düzenlememek elzemdir. Farklı kamu yönetimi tasarımları farklı personel rejimleri içerse de hepsi bu temel işlevin yerine getirilmesi önkoşulu ile kısıtlı/bağlı olacağı için kamu yönetiminin sermaye birikiminin gerekliliklerine indirgenemeyecek bir yanı olduğu unutulmamalıdır.

iii. Bu bağlamda kar hesaplarının dışında ve işbirliği esasında yürütülmesi gereken kamu hizmetini üretenler için mevcut farklı statüler kaldırılmalı, özlük hakları geniş tutulup herkesi kapsayacak şekilde bir örnekleştirilmelidir. Kamuda tek tip istihdam şekli benimsenmelidir.

iv. Farklı kamu hizmet birimlerinin kuruluş kanunlarındaki düzenleyici hükümler kaldırılmalı tek yasal çerçeveye dayalı personel rejimi geliştirilmelidir.

v. Kamu çalışanlarının “başkanın adamları” olmadığı gerçeği akılda tutulmalı ve adı geçenlerin, devletin toplumsal bütünlüğün yeniden üretimi olarak betimlenen temel işlevinin temel unsurlarından oldukları bilinciyle hareket edilmelidir. Bu tavrın bir uzantısı olarak disiplin cezalarının kamu hizmetinin nitelikli ve sorumlu olarak verilmesi için adil ve tarafsız bir yönetimi imkan dahiline sokacak şekilde

düzenlenmesi gerekmektedir.

vi. Kamu hizmetinin her aşamasında işbirliğinin koşullarını sağlamak, bu maksatla kamu emekçileri arasında oluşturulabilecek yeni örgütlenme formlarını teşvik etmek yerinde olacaktır.

vii. “Toplumsal bütünlüğü yeniden üretme” işlevi üzerinden biçimlenen farklılıklarına rağmen, üstlendiği toplumsal sorumluluğu yerine getirirken ihtiyaç duyduğu maddi imkanları edinmeyi hedefleyen kamu emekçilerinin, çalışma ilişkisinin doğasından kaynaklanan toplu sözleşme ve grev haklarına sahip oldukları her daim akılda tutulmalı, toplu sözleşmelerin kapsamı bütün çalışanlara sirayet edecek şekilde genişletilmelidir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2006) *Makyavel'in Yalnızlığı* (çev. T. Ilgaz, A. Şenel, S. Çarmık), Ankara: Epos.
- Althusser, L. (2012) *Felsefi ve Siyasi Yazılar*, (çev. Y. C. Uslu), İstanbul: İthaki.
- Diamond, L. (2005) “Democracy, Development and Good Governance: The Inseparable Links”, *Annual Democracy and Governance Lecture, Center for Democratic Development*, http://www.stanford.edu/%7Eldiamond/papers/CDD_lecture_05.htm
- Fine, B. (1986) *Democracy and the Rule of Law: Liberal Ideas and Marxist Critiques*, Londra: Pluto Press.
- Güler, B. A. (2005) *Kamu Personeli: Sistem ve Yönetim*, Ankara: İmge.
- Hayek, F. (2004) *Kölelik Yolu* (çev. T. Feyzioğlu ve Y. Aslan), İstanbul: Liberte Yayınları
- Heeks, R. (2006) *Implementing and Managing E-government*, Londra: Sage
- Hunt, A. (1980) *Marxism and Democracy*, Londra: Lawrence and Wishart.
- Hunt, A. (1993) *Explorations in Law and Society: Towards a Constitutive Theory of Law*, Londra & New York: Routledge.
- Karahanoğulları, O. (2002) *Kamu Hizmeti*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kelly, K. (1998) *New Rules for the New Economy*, Middlesex: Penguin.
- Mamdani, M. (2002) *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*, Princeton: Princeton University Press.
- Özdemir, A.M. (2008) *Sözün Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Polisiği*, Ankara: Dipnot.
- Pecheux, M. (1982) *Language, Semantics and Ideology*, Londra: Palgrave.
- Robertson, L. (2000) *A Class Act: Changing Teachers' Work, the State and Globalization*, New York: Falmer Press.
- Taylor, G. (1998) *State Regulation and Politics of Public Service*, Londra: Mansell.
- Voloşinov, V.N. (2001) *Marksizm ve Dil Felsefesi*, (çev. M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yücesan-Özdemir, G. ve Özdemir, A. M. (2008) *Sermayenin Adaleti*, Ankara: Dipnot.

Devletin Dönüşümü, Kamusal Alan ve İşçi Sınıfı

Hakan Topateş*

Öz

Bu çalışmanın amacı devletin ve kamusal alanın dönüşümünün ekonomi-politik değerlendirmesini yapmaktır. Bu kapsamda çalışmada devletin dönüşümü, Fordist üretim biçiminden Postfordist üretim biçimine geçiş ve merkez-çevre ikiliğine dayanan küresel kapitalist işbölümü temelinde incelenecektir. Fordist ekonomi modelinin, dolayısıyla sosyal refah devletinin, 1970'li yıllarda içine girdiği kriz bir ekonomik yeniden üretim ve yeniden yapılanma gerektirmiştir. Yeni üretim biçiminin adı olan Postfordizm küresel işbölümüne, meta zincirlerine dayalı bir esnek üretim modunu anlatmaktadır. Bu yeni kapitalist üretim modeli aynı zamanda bir siyasal tasarımdır. Bu bağlamda kolektif sınıf aidiyetlerinin yerine postmodern mikro kimlikler getirilmekte, tüketim toplumu pratikleriyle birlikte serbest piyasa dizgesinin işleyişinin sürmesi garanti altına alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: devlet, kamusal alan, postfordizm, sosyal refah devleti, sınıf

The Transformation of State, Public Sphere and Working Class

Abstract

The aim of this research is to do a political economic evaluation of the transformation of the state and the public sphere. In this context the transformations of the state are going to be examined based on the shift from the Fordist mode of production to the Post-fordist mode of production and on the global capitalist division of labour based on the core-periphery dualism. The crisis which the Fordist economic model, i.e. the social welfare state went through in the 1970's has required an economic reproduction and reconstruction. Postfordism being the name of the new mode of production expresses a flexible mode of production based on commodity chains. This new capitalist mode of production is also a political design. In this context postmodern micro identities are being provided and the duration of the process of the free market system is being guaranteed.

Keywords: state, public sphere, postfordism, social welfare state, class

Giriş

Bu çalışmanın temel amacı günümüzde devlet olgusunun yapısal ve tarihsel olarak deforme edilmesiyle birlikte sosyal haklar ve işçi haklarının giderek minimalleştirilmesi sürecinin ekonomi-politiğini değerlendirmektir. Kamusal alan ve özel alan arasındaki ilişkiler özünde ekonomik belirlenimlerin yer aldığı bir ta-

rihselliğin sonucu olarak gelişmiştir. Bu sürecin odak noktasında yer alan yapı/kurum ise devlettir. Devlet olgusunun kökenine dair Hobbes, Locke ve Rousseau'nun devletin bir toplum sözleşmesinin sonucu kurulduğu, Aristoteles'in insanın bir siyasal hayvan (zoon-politikon) olmasıyla bağlantılı biçimde devletin her zaman insanla birlikte var olduğu, Platon ve Herbert Sepencer gibi düşünürlerin devletin de tıpkı insanların bedenlerine benzer özellikler içeren organizmacı bir yapıda bulunduğu biçiminde çok farklı kuramlar olmakla birlikte, devlet konusunda üzerinde uzlaşmış olan temel bağlam devletin en önemli görünümünün kendisini var eden yurttaşlar toplamını anlatan topluma adalet/eşitlik ve korunma/güvenlik sağlamak olmasıdır. Örneğin Oppenheimer (2005) devletin kökeninde tarihsel ve evrensel bir gerçeklik olarak göçebe toplulukların yerleşik tarımcı toplulukları yenerek oluşturdukları yöneten ve yönetilen arasındaki ilk toplumsal sınıflaşmanın yer aldığına vurgu yaparken; Lipson (1997: 64-65) devletin işlevlerinin evrensel korunma içgüdüğü ve güvenliğe duyulan arzu olduğunu belirtir.

Tarihsel olarak Antikite'den beri kamusal alanla özel alan arasındaki ilişki-likte devletin ağırlığının ne olacağı tartışılmıştır. Antik Yunan ve Roma'da kamusal alan özel alana eşit görülürken; bu eşitlik zamanla farklı tür kamusal alanların her tarihsel dönemin kendi yapısal koşullarının/üretim biçiminin, ortaya çıkmasıyla değişmiştir.¹ Bu değişimin son aşaması özellikle günümüzde sıklıkla tartışılan kamusal alan ve özel alan ilişkisinde refah devletinin yok olmasıyla birlikte yeni kapitalizmin belirlediği tarihsel zamanlar olmuştur. Kapitalist ekonominin kendisini yeniden üretebilmesinin aracı olarak küresel işbölümünün aldığı yeni biçimler kamusal alanın yeni görünümünü de belirlemektedir. Bunun anlamı ve araştırmamız açısından önemi şudur ki; tarihsel olarak 1830, 1848 çatışmaları, Çartist hareket, Ludizm ve Paris komünü gibi deneyimler (praksis), kamusal alanın, modernizmle birlikte, Roma'ya dayalı geleneksel bir baba ve devlet otoritesi hiyerarşisiyle yönetilemeyeceğini, ciddi bir sınıf mücadelesi habitusunun da kapitalist ekonominin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmaya başladığını göstermişti. Örneğin 18. Yüzyılda kamusal alanın ölçütü "servet" ve "tahsil" (Habermas, 2002: 174-175) iken Marx kamusal alanı işçi sınıfına doğru genişletmiştir (2002: 235). Oysa günümüzde refah devleti modelinin devlet, işçi ve işveren arasında gerçekleştirmiş olduğu geçici denge durumunun gerçekliği olan örgütlü işçi sınıfının toplumsallaşması ve politikleşmesi anlamına gelen sendika olgusuyla ilişkili toplu müzakere süreci, Foucaultcu anlamda küresel yönetselliğin güç ilişkileri tarafından, giderek zayıflatılmaya çalışılmaktadır. Özellikle serbest piyasa ilişkilerinin ekonomi rasyonalitesinin başat kılındığı özel alanın kamusal alanı tümüyle ele geçirmeye başladığı bu küresel ikame süreci, esasen tarihsel olarak uzun savaşlar sonucunda elde edilebilen sosyal hakların azaltılmasına ve çalı-

¹ Kamusal alanla özel alanın birbirine eşit olması sadece yurttaşlar için geçerlidir. Köleler, kadınlar ve yurttaş olmayan metoikoslar yurttaşlık haklarından yararlanamazlar. Bu çerçevede yurttaşlara özgürlüklerini veren köken kölelerin, kadınların ve metoikosların özgürlüklerinin olmamasıdır (Ağaoğulları vd., 2015: 44).

şanların ücret düzeylerinin ve sosyal haklarının sistematik olarak düşürülmesine yol açmaktadır. Merkezi çekirdek işgücü ve çevresel vasıfsız işgücü biçiminde düalistik bir reji ile kurgulanan yeni kapitalizmin çalışma örüntüleri Gramsci'nin ekonomik hegemonyanın ancak ekonomik bir egemenlikle pekişebileceğini belirttiği "zor ile kuşanmış hegemonya"² kavramını andırmaktadır.

Hegemonyanın ilişkisel olduğu siyasal iktidar kavramı toplumsal iktidarın ve sınıf ilişkilerinin bir anlatımıdır. Bu ilişkilerin kristalleşmesi olarak da devlet dizgesi belirir (Therborn, 2008: 52). Devlet dizgesinin yönetsel içeriğinin ne olduğunu anlatan siyasal düzen kavramı bu noktada önem taşımaktadır. Siyasal düzeni toplumsal sınıflar, üretim güçlerinin gelişmişlik düzeyi ve toplumun ideolojik yapısı belirlemektedir (Eroğul, 2000: 15-17). Demek ki devlet ve toplum arasında kamusal alanın değişen işlevleri bizatihi devletin siyasal düzeninin geçirdiği değişmelerle bağlantılıdır ve doğrudan bu değişmelerin sonucudur. Bu anlamda küresel işbölümünde yarı-çevre ülkesi kategorisinde yer alan Türkiye'nin üretim ilişkilerinde devlet, işçi ve işveren arasında kurulan görelî sınıfsal denge bozulmuştur. 1980 yılına kadar olan ithal ikamecilik döneminden başlayarak küresel işbölümüne eklemleme süreciyle birlikte özelleştirme uygulamaları ve taşeron çalıştırma gibi istihdam ilişkileri kamu sektöründe işçi sınıfı aleyhine yaygınlaştırılmıştır. Böylece iş ilişkilerinde mutlak artı-değer ve nispi artı-değer oranları bireysel ve örgütsel bir direniş pratiğiyle karşılaşmadan kolaylıkla artırılabilir (Işıklı, 1975). Marx'ın (2009: 512) emek gücünün değeri konusunda belirttiği gibi, işverenler her zaman emeğin değerini, emeğin kendi ürettiği değerden daha küçük olarak kodlarlar. Bunun nedeni çalışanların yeniden üretim süreciyle bağlantılı olarak gereken çalışma zamanından daha da fazla çalıştırılmalarıdır.

Yeni kapitalizmle uyumlu bir siyasal düzen tasarımı olarak serbest piyasa ekonomisinin gereklilikleri kamusal alanı despotikleştirmiştir. Kamusal alanda ekonomik üretim ilişkileri ve bunların tamamlayıcısı olarak biçimlendirilen tüketim toplumu pratikleri metalaşma ve yabancılaşma süreçlerini besleyerek, bireylerin özel alanlarını da işgal ederek Sennett'in (2008) vurgu yaptığı "karakter aşınması"na neden olur. Ekonomik dizgenin bireye uygun gördüğü yaşam kodlarına uygun biçimde bireyleştirdiği sanısına mahkum edilen insanlar pragmatik ve konformist tüketim toplumu davranış şablonları içinde tekil bireysel kimliklere hapsedilerek sınıfsızlaştırılır. Polanyi'nin (2000: 84) belirttiği gibi: "Ticari bir toplumda makineyle üretimin içerdiği şey, aslında toplumun doğal ve insani özünü metalara dönüştürmektir".

2 Engels (1979: 23-24) de tarihte belirleyici olanın "zor" olduğunu belirtir. Bu zor kullanma ise, Dühring'in iddia ettiği gibi politik değil, ekonomik bir zoru anlatmaktadır.

Kamusal Alanın Tarihsel ve Felsefi Çerçevesi

Kapitalizmin devrevi bunalımlarına kendisini yeniden üretmesiyle çözüm bulabildiği ekonomi-politik nedenselliği göz önünde tutarak; işçi sınıfının refah devletinin ortadan kalkmasıyla birlikte giderek kamusal alanda güçsüzleştirilmesi ve görünürlüğünün azaltılmasının kendiliğinden gelişen bir süreç olmadığını belirtmeliyiz. Bu çerçevede öncelikle kamusal alanın ve kamusal alanda yer alan sosyal sınıfların aralarındaki yapısal ilişkilerin tarihsel konumlanmasından söz edilmesi gerekmektedir.

Bilindiği gibi Antikite’de kamusallık yurttaşlık olgusuyla tanımlanan aristokratik bir niteliğe sahipti. Aristoteles’in “kamusal dostluk” adını verdiği bu siyasal ve toplumsal yönetim modelinde devlet ve toplum aynı anlama gelmekteydi. Oysa toplumun kamusal alanından yurttaş olanların dışındaki bireyler ve toplumsal gruplar dışlanmışlardı³:

“Araçlar üretime uygundur, mülkiyet ise eyleme. Hayat ise üretim değil eylemdir. Onun içindir ki mülkiyet konusu olarak köle eyleme yarayan şeylerden biridir. Bazen mülkiyet konusu olan bir şeye parça denir; çünkü parça yalnızca bir şeyin parçası değildir. Bütünüyle ona bağlıdır. Mülkiyet konusu olan bir şey de böyledir. Dolayısıyla, bir köle yalnızca efendisinin kölesi değildir fakat bütünüyle efendisinin mülkiyeti altındadır da; oysa efendi, kölesinin efendisidir fakat ona bağlı değildir. Bu gözlemler, kölenin doğasını ve işlevlerini ortaya koymuş olmalı” (Aristoteles, 2013: 123).

Devletle toplumun birbirinden farklılığına, daha önce İbni Haldun’un sosyolojik düzeyde üzerinde durmuş olmasıyla birlikte, felsefi düzeyde ilk kez Hegel ile ulaşılmıştır. Hegel’e göre devletin görevi özgürlüğü gerçekleştirmektir. Devlet yasalarla evrensel öznelere kapsar, akli temsil eder ve bireyle evrenselin uzlaşımını sağlar (Russ, 2011: 298). Hegel (1986: 128) özü kendisi için olan bağımsız bilinci “efendi”, özü başkası için yaşamak olan bağımlı bilinci “köle” olarak adlandırır. Kölelik için efendi olmak bir öz niteliğindedir. Efendi de köleyi nesne ile kendisinin arasına yerleştirir. Emek ise oluşturur ve biçimlendirir. Nesne ancak emekçi karşısında bağımsız olmaktadır (1986: 129-131).

Hegel gibi Hobbes, Locke ve Rousseau da, aralarında kimi kuramsal farklılıklar olmasına karşın, toplum sözleşmesi kuramlarında bireylerin ancak bir devlet aracılığıyla özgür olabileceklerini, çatışmalardan ve doğanın korkularından korunabileceklerini belirtir. Bununla birlikte kapitalizmin başlangıç yıllarından itibaren devlet, toplum ve birey arasında kurulan yapısal ilişkiler, üretim araçlarının gelişmişlik düzeyinin maddi bir yansımasıydı. Aristokrasi ve burjuvazi arasındaki sınıfsal mücadeleler feodalizmden kapitalizme geçiş evresinde kamusal alanla ilgili somut kentsel deneyim alanları olarak Sombart’ın saray kapitaliz-

³ Antik dönemlerin kölecü üretim biçimi olmasaydı, modern sosyalizm de olmayacaktı (Engels, 1979: 49).

mi ve Habermas'ın saray kamusalılığı olarak adlandırdığı bir temada biçimlendi. Ekonomik dönüşüm evresinde de klasik iktisat ve merkantalist düşünce etkili olmuştu. Ulusun ekonomik gücünü en fazlaştırma amacıyla olan Merkantalist politikalar arasında İspanya'da değerli madenlerin ihracının yasaklanması, Fransa'da ihracat yapılmasında devlete ait fabrikaların teşvik edilmesi ve Colbert'in gümrük tarifeleri politikaları hep bu amaç içinde örgütlenmişti (Lajugie, 1971: 16-18). Demek ki güçlenen burjuvazi kamusal alanda üstünlüğü elde ettiği her tarihsel basamakta feodal haklar ve ayrıcalıkları giderek ortadan kaldırmıştır (Marx ve Engels, 2008: 25).

Kamusal alan üzerindeki hegemonya çerçevesinde 18. yüzyıl öncesi aristokrazi ve burjuvazi karışımı bir tarihsel dönemken, 18. yüzyıl tümüyle bir burjuvazi çağı olmuştur. Bu anlamda "kamusallık" burjuva toplumunda 18. Yüzyılda başlamış olan soyut bir aşama gibi görünmektedir. Avrupa'da üretim ilişkilerindeki değişmelerin etkisiyle devletler arasındaki politik dengede merkezi ulus-devletler dizgesinin 1648 Westphalia Anlaşması'yla kurulmasının bu süreçte etkisi olmuştur. Zamanla kamusal yaşamın diyalektiği bir burjuva diyalektiği haline gelmiştir (Öğün, 1998: 53). Bu dönüşümün siyasal retoriği burjuvazinin kapitalizmin başlangıç yıllarında işçi sınıfını da yanına alarak aristokraziye karşı verdiği anayasacılık, sözleşme hürriyeti, demokratik oy mücadeleleri olmuştur. Bu bağlamda feodal üretim tarzına karşı aristokraziyle burjuvazi arasındaki 1830 ve burjuvaziyle işçi sınıfı arasındaki 1848 ayaklanmaları örneklerinde görülebileceği gibi yeni üretim ilişkilerine geçilirken kurulan geçici ve görelî ittifak çevreleri belirlemiştir. Burjuvazi çağının temel özelliği ise Marx ve Engels'e (2008: 23) göre sınıf karşıtlıklarını basitleştirip görünür kılmak olmuştur. Örneğin Klasik iktisatçılardan "gizli el" metaforunun sahibi olan Adam Smith, ticari bir toplumun üçlü bir toplumsal sınıf şemasıyla incelenebileceğini söylüyordu: "Toprak sahipleri", "kapitalistler" ve "çalışanlar". Smith her ne kadar bu yapıyı üç zümre olarak adlandırsa da bunlar toplumsal sınıfları oluşturmaktaydı (Swingewood, 1998: 38).

Sennett (2002: 33) kamu sözcüğünün kökeninin 17. Yüzyılda Fransa'da tiyatro izleyicilerinin oluşturduğu topluluğu tanımlamak için kullanıldığını belirtir. Habermas (2002: 20) ise Sennett'in kamusal modelinin doğru olmadığını düşünür. Örneğin İngiltere'de "general opinion" sözcüğü uzun süredir kullanılmaktayken "public opinion" sözcüğü ancak 18. Yüzyılla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Kapitalist bir toplumda malların ve iletişimin dolaşımının düzenlenmesi merkezi bir ordu ve yönetime gereksinmiştir. Önceki devirlerin temsili kamusalılığı zayıflayarak yerini modern anlamda kamusalığa bırakmıştır (2002: 79-80). Burjuva kamusal alanının temel kategorilerini kent, saray, devlet, çekirdek aile, siyasal kamu⁴ ve edebi kamu oluşturmuştur (2002: 97). Böylece burjuvazinin ısrarla inşa ettiği kamusal alanın siyasal niteliği, sivil toplum alanının düzenlenmesi olarak

4 Siyasal kamunun özellikleri; hukuk devleti güvenceleri, özgürlüğe alışık bir toplumda yer alan siyasal kültür, kültürel gelenekler ve toplumsallaşma kalıpları olmaktadır (Habermas, 2002: 51).

belirmiştir (2002: 128).

Kamusal alanın özel alan ile olan keskin ayrımı Sanayi Devrimi ile birlikte işçilerin ekonomik üniteler halinde fabrikalarda ücret sözleşmesiyle çalışmaya başlamasıyla gelişmiştir. Artık hane içi çalışma tümüyle özel alanda sürdürülmektedir. İşçi ve işveren arasında kurulan çalışma ilişkisiyle birlikte, kamusal alan kasvetli ve yıpratıcı bir mücadele alanı olarak belirmektedir. Fakat Habermas'a (2002: 257-269) göre toplumun devletleşmesi ve devletin toplumlaşmasıyla birlikte kamusal alan çökmüştür. Kamusal alanla özel alan arasındaki ilişkide yapısal bir dönüşüm ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümün sonuçları tartışma ve mütalaanın yerini müşterekliğin alması anlamına gelen "yeniden feodalleşme"dir. Piyasa yasaları insanların yaşam alanlarına girmiş ve akıl yürütmenin yerini tüketim etkinlikleri almıştır (2002: 278-281). Bunun belirgin anlamı da kültürel akıl üreten bir kamusalıktan kültür tüketen bir kamusal topluluğa geçilmiş olduğudur (2002: 301). Habermas'ın geliştirdiği burjuva kamusal alanı tartışması her ne kadar idealist felsefeye doğru bir kayma veya Weberyen ideal tip'e benzer bir soyutlama kategorisini andırırsa da açıklayıcı bir entelektüel güzergah olmaktadır.

Artık kamusal alana dair yapılan tartışmalarda doğrudan doğruya işçi sınıfı, işveren ve devlet arasındaki sosyal refah devletinin kurallarıyla biçimlenen bir ilişkisellik anlaşılmamaktadır. Refah devleti modelinin sınıflar arası uzlaşma karşılığı olarak üretim ilişkilerinde oluşturulan geçici denge rejiminde, ekonomik büyüme ve tam istihdamın birlikte sürdürülememesi bağlamında içine girdiği kriz, kamusal alandan işçi sınıfını ve işçi sınıfının örgütlenmiş ruhunu anlatan sendikaları uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Esasen burjuvazi, temsili parlamenter sistem içerisinde kamusal alanın içine bireyleri siyasal katılım anlamında geçici olarak seçim dönemlerinde katmaktadır. Bireyin kamusal alanda kalıcı biçimde yer aldığı, ontik bir yabancılaşma⁵ üreten tek alansa ekonomik bir birim olarak bireyin endüstriyel üretim işlevinin tamamlayıcı olarak kodlanan tüketim toplumunun etkinlik alanı olmaktadır. Bireyin ancak üretim ilişkilerinde emeği değersizleşerek, metalaşma ve yabancılaşma süreçlerinin içinden geçerek katılabildiği bu yeni kamusal alanın ekonomi-politiğinin çözümü, kapitalist ekonominin kendisini yeniden üretmesinin değişimini sunan Fordist üretim modundan Postfordist üretim moduna geçişin rasyonalitesinin değerlendirilmesiyle olanaklıdır.

5 Marx ve Engels'e (1976: 37) göre sosyal işbölümünün sonucunda özel çıkarla kolektif çıkar birbirinden uzaklaşmakta, insanın emeği kendisini köleleştiren yabancı bir güce dönüşmektedir. Veblen (2005) de özgür çalışma ortadan kalktığında yabancılaşmanın oluştuğunu belirtir.

Merkez-Çevre Dikotomisinde Kamusalılığı Yıkımı

1945-1973 yılları arasındaki dönemi Fordist üretim modu ve tam istihdam politikalarıyla Keynesçi ekonomi biçimlendirilmiştir. Bu ekonomik model içerisinde gelişmiş sanayici devletler üretimde verimliliklerini arttırdılar, yaşam standartlarında görece yükselmeler elde ettiler. Refah devleti pratiğinde sosyal sınıflar arasında oluşturulmaya çalışılan konsensüsle birlikte temsili liberal demokrasi kapitalist ekonomiyle eşgüdümlendi. Fordizm, Taylorist üretim ilkelerinin standartlaştırılmış montaj hattında uygulanmasıyla kitleselleştirildi. Kitlesel üretim ve tüketim, merkezi üretim ve dikey hiyerarşi/iletişim, yukarıdan aşağıya merkezi denetim⁶, ayrıntılı bir işbölümü içinde yer alan inisiyatif olmayan işçiler bu üretim modunun temel özelliklerini belirlemiştir. Merkez ülkelerde Fordist üretimin işgücü; beyaz, erkek ve belirgin oranlarda sendikalaşmış bir görünümdeydi. Fordist üretim döneminde devlet ve toplum arasındaki denge, işçi sınıfı ve işverenler arasındaki geçici bir sınıf uzlaşısının belirtisi olarak işçi sınıfının kamusal alanda görünürlüğü kitlesel grevler, sendikaların toplumsal etkisi ve sendikalı işçi sayısının nicel yönünün yüksekliği gibi etmenler açısından daha fazlaydı.

Fordist üretim biçiminin sürmesi kamusal finansman sağlanarak firmaların üretkenliklerinin kesintisiz artışına dayanmaktaydı. Fakat 1970'li yıllarda kapitalizmin dönemsel ekonomik bunalımının küresel etkisiyle bu hem ekonomik hem de yönetsel niteliklere sahip olan modelin sonuna gelinmiştir. "Bunalımın bir boyutunu durgunluk yani üretim düşmesi oluşturmuş, özellikle sanayi üretimi 1970'li yılların ikinci yarısında her ülkede önemli oranlarda düşme göstermiştir. Bunalımın ikinci boyutunu ise fiyat artışları oluşturmuş; üretim düşmesine karşın bir fiyat patlaması yaşanmıştır" (Şaylan, 1995: 120). Kapitalist ekonominin kendisini yeniden üretme zorunluluğu, Fordizm sonrası dönemin genel itibarıyla monetarist, çok vasıflı işçilere gereksinen, esneklik ve özelleştirme uygulamalarına dayanmasına yol açmıştır (Munck, 2003: 191). Bu süreçte özellikle finans-kapital, ileri kapitalist ülkelerde sermayenin "merkezileşmesi" ve "yoğunlaşması"-nın etkisiyle, büyük firmaların küçükleri kartel, tröst, büyük korporasyonlar ve holdingler gibi değişik kombinasyonlarla kendi içine kattığı bir dönüşümü oluşturmuştur. Bu gelişmede finans-kapital üretimi fonlayan yardımcı bir ekonomik enstrüman olma rolünden çıkarak doğrudan doğruya ekonominin başat bir belirleyicisi durumuna gelmiştir (Sweezy, 1994: 1-11).

Keynesyen ekonomi yönelimli Fordist rejimin giderek uluslararasılaşmaya, devletsizleşmeye başlamasıyla, refah devletinin işgücü piyasalarında tam istihdamla birleşen sosyal haklar sağlamak ve sürekli ekonomik büyüme taahhüdü-

⁶ Taylorizm'de bir patron hiyerarşisi oluşturularak vasıflı işçilerin yerine "üretim astsubayları" getirilmiştir: "Bunlar yönetim tarafından eğitilip seçilmişti ve yine yönetim kendilerine bir disiplin ve polis yetkisi vermişti. Üretim işi, artık yalnızca özerkliği ve teknik gücü olmayan atomlaşmış bir işçi kitlesi tarafından sağlanıyordu" (Gorz, 1986: 47).

nü yerine getirememesi arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu anlamda yeni üretim biçiminin adı olan Postfordizm, kapitalizmin içine girdiği yapısal krize üretim düzeyinde bir kurtarıcı olmuştur denilebilir. Bu yeni tip kapitalizmi Mandel (1991: 61-88) sürekli teknolojik devrim, silahlanma harcamaları, ekonomik bunalımların hafifletilerek resesyona dönüştürülmesi, sürekli enflasyon eğilimi, ekonomik programlama ve karın devlet tarafından garanti edilmesi özellikleriyle tanımlar. Bu yeni ekonomi biçimini enformasyon toplumu olarak adlandıran bir literatür de bulunmaktadır. Enformasyon toplumu kuramları emek-sermaye ilişkisinin yerini bilginin/enformasyonun aldığı savunur (Kumar, 1995: 25). Fakat ekonomi-politiği ihmal eden enformasyon toplumu düşüncesi, nitelikli istihdam edilebilir az sayıdaki işgücünün dışında kalan işgücünü geçici ve güvencesiz işlere mahkum etmektedir. Esasen günümüz kapitalizminin kurgusu enformasyon toplumu olgusunun ikincil olduğu bir sosyo-ekonomik formasyondur. Merkez-çevre dikotomisinde ihracata yönelik serbest bölgeler, sendikasılaştırma, taşeron çalışma ilişkileri, hizmet sektöründe rantabl büyümeye koşut olarak ulaştırma, bankacık, finans, sağlık, eğitim ve emlak ve avm'ler gibi sektörlerde büyümenin ortaya çıktığı çerçevede enformasyon olgusunun işlevi bu sürecin hızlandırıcı olması anlamında ikincildir.

Kitlesel üretimin yerini çeşit üretiminin aldığı Postfordist üretim küresel üretim zincirlerinin belirlediği işbölümüne dayanır. Üretim biçiminin bu niteliği bilişim ve ulaşım sektöründeki gelişmelerle bağlantılıdır. Merkez ülkelerle çevre ülkeler arasında aynı zamanda ülkelerin kendi içlerinde gelişmiş ve azgelişmiş bölgeler arasında, meta üretim zincirleriyle birleşen hiyerarşik bir üretim ilişkisi kurulur. Çevre ülkeler taşeron üretim ağlarının yedek işsizler ordusunun garanti ettiği ucuz işgücünün içinde yer aldığı emek-yoğun sanayi dizgesiyle merkez ülkelerin büyük firmalarının üretim ağlarına katılır. Temel amaç tüketim toplumu pratiklerinin geliştirilmesiyle birlikte yapay bir tüketim talebi üretilerek geniş ve istikrarlı ekonomik pazarların sistematik olarak yapılandırılmasıdır. Ekonomik pazarların devamlılığı ve üretim maliyetlerinin azaltılmasının eşgüdümünden sağlanacak olan kar maksimizasyonu yeni üretim ve yönetim modellerinin geliştirilmesini zorunlulaştırır. Piyasa değişikliklerine kolay uyum sağlayabilmek ve devrevi ekonomik krizlerin az zararla atlatılabilmesi amacıyla postfordist üretim biçimi esnek üretim ve esnek otomasyonla çalışır. Esnek otomasyon mikro-elektronik teknolojileri kullanarak bilgisayar destekli üretim yapar (Kıral, 1996: 23). Üretim alanında her birim kendi içinde uzmanlaşmaktadır. İşçinin üretim sürecindeki inisiyatifi görece olarak arttırılmış fakat otomasyon teknolojilerindeki gelişmelerin sonucu olarak bilgisayar destekli denetim sistemleri işçilerin denetlenmesinin⁷ yeni bir aracı durumuna gelmiştir. Tek amaçlı üretim yapan ma-

7 Marx (2009: 187) iş sürecinin birincisi işçinin kapitalistin denetimi altında çalışılması, ikincisi de üretilen ürünün işçinin değil kapitalistin malı olması biçiminde iki temel niteliği bulunduğunu söylüyordu. Scase (2000: 33) de denetim pratiğini mülk sahiplerinin yönettiğini belirterek emeğin bu denetim ilişkilerinin alanı içinde üretken emek ve üretken olmayan emek olarak yer aldığını belirtir.

kinelerin yerini mikroelektrik parçalara sahip makineler alırken tam zamanında üretim (just in time), sıfır stokla üretim gibi tekniklerin kullanımıyla depolama ve nakliyat, ulaşım maliyetleri azaltılmaktadır. İnsan kaynakları yönetimi gibi artı-değer üretiminin daha da rasyonelleştirilmesi ve gizlenmesini güvenceye alan yeni pratikler geliştirilmektedir.

“Kapitalist üretimin büyük güzelliği şuradadır: yalnız ücretli işçi-yi durmadan ücretli işçi olarak yeniden üretmekle kalmaz, aynı zamanda, sermaye birikimiyle orantılı olarak her zaman bir nispi ücretli işçi artı-nüfusunu da üretir. Böylece, emeğin arz ve talep yasası doğru çizgi üzerinde tutulur, ücret salınımları, kapitalist sömürü için doyurucu sınırlar içerisine alınır ve en sonu, emekçinin kapitaliste toplumsal bağımlılığı, bu vazgeçilmez koşul güvenceye alınmış olur; anayurtta kurnaz ekonomi politikçının, alıcısıyla satıcı arasında, yani aynı derecede bağımsız iki meta sahibi, meta-sermaye sahibiyle meta-emek sahibi arasında serbest bir sözleşme şeklinde gösterdiği bu ilişki, aslında, tam bir bağımlılık ilişkisidir” (Marx, 2009: 733).

Postfordizm üretimin merkeziliğinin azaltılması, istihdamın standart dışı biçimlerinin çoğalmasıyla (Felstead ve Jewson, 1999: 8), emek rezervinin ve ürünlerin ekonomik pazarlara hızlı ulaşabilmesini örgütlemektedir (Packer, 143). İşgücü de merkez ve çevre işgücü olarak ikili bir tabakalaşmaya maruz kalmıştır. Çekirdek işgücü “işçi aristokrasisi” benzeri bir niteliğe sahip olurken; çevre işgücü, daha az nitelik gerektiren işlerde işgücü piyasasından her zaman kolaylıkla istihdam edilebilecek bir işçi grubu olarak konumlandırılır. Yarı zamanlı çalışanlar, geçici işçiler, taşeron işçiler de bu güvencesiz çalışma ilişkilerinin egemen olduğu çevre işgücünün stoklarında yer almaktadır. Bununla birlikte Postfordist üretim modunda istihdam alanı daralmakta ve işsizlik artmaktadır. Modernleşmenin yeni ilkesi böylece işten çıkartma olmuştur (Bauman, 1999: 41). Her kalıba girebilen bir benliğe sahip teknolojik emekçilerden oluşan yeni bir sınıf yaratılmaya çalışılmaktadır (Sennett, 2002: 426).

Küreselleşen meta ekonomisi dünyayı kuzey-güney, merkez-çevre gibi ayrımlarla ülke içindeki sosyal işbölümünü devletler arası bir küresel işbölümüyle birleştirmektedir. Yeni dünya dizgesinde merkez ülkelerde yeni-sağ siyasetin biçimlendirdiği Thatcherizm gibi popüler kapitalizm uygulamalarıyla refah devletin yerini bir müteşebbisler toplumu kurulmaya çalışılırken çevre ülkelerde özellikle özelleştirme, desentralizasyon/merkezsizleştirme, deregülasyon/yönetişim ve yapısal uyum politikalarıyla birlikte yoksulluk oranlarında ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. Chossudovsky’ye (1999: 73-80) göre yapısal uyum politikaları ticarete liberalizasyon, devlet girişimlerinin özelleştirilmesi, vergi reformu, tarımsal alanların özelleştirilmesi, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, bankacılık sisteminin kuralsızlaştırılması, yoksulluğun yönetilmesiyle kendisini

göstermektedir. Her bir çevre ülkesine uygun olarak dizayn edilen yapısal uyum politikaları dünya ekonomisi ve ticaretiyle birleştiğinde bir küresel uyum oluşmaktadır (1999: 93). Böylelikle çevre ülkelerde kamusal alanda sadece küresel bir ekonomi-politiğin despotik kuralları geçerli olmakta, kamusal alanda sosyal sınıfların temsiline dair ilişkiler iradi olarak ve sistematik bir biçimde tahrip edilmektedir.

Fordist üretimden Postfordist üretime dönüşüm belirgin bir toplumsal yoksullaşmayı ortaya çıkartmıştır. Yoksulluk artık çalışmamayı karşılayan bir tanım olarak değil, hem çalışmamanın karşılığı olarak ortaya çıkabilecek sınıf-altı gibi bir toplumsal kategori hem de çalışılsa dahi yeterli oranda yaşam kalitesi üretmeyen mesleklerin icrasıyla biçimlenen bir tür eksik istihdam ilişkisini anlatmaktadır. Özellikle yapısal işsizlik ve tüketim toplumu pratikleriyle kamusal alanda yoksulluğun sürekli yeniden üretilebilir olması her şeyin değişim değerine bağımlılaştırılmasıyla ilişkilidir.

“Kapitalizm en genel anlamda, üretilen mal ve hizmetlerin giderek metalaşması biçiminde tanımlanabilmektedir. Metalaşma ise üretimin tüketim için değil, değişim için yapılması anlamına gelmektedir ve burada üretilen malın kullanım değeri ile değişim değerinin üst üste ve iç içe geçmesi söz konusudur. Kullanım ve değişim değerlerinin iç içe geçtiği metalaşma süreci, beraberinde yepyeni ilişkiler ağı ve bu ilişkiler ağına bağlı yeni davranış ya da tutum türleri getirmektedir. İşte bu yeni türde ilişkiler, tutum ve davranışlar ağının bütünü pazar ya da piyasa sözcükleriyle tanımlanmaktadır” (Şaylan, 2002: 130).

Serbest piyasa olgusuyla birlikte işçi sınıfının kamusal alandan dışlanma pratiğinin kuramını yeni-liberalizm düşüncesi inşa etmiştir. Kamusal alanda sadece ekonominin ve bir önbelirlenim olarak ekonomik aktörlerin bulunacağı homo-economicus rasyonalitesi, işçi sınıfının marjinalize edildiği bir süreci üretmektedir. Küreselleşme sürecinin epistemolojisinin beslediği bu tersine diyalektik, işçi sınıfının herhangi bir sosyal hak talebinin dahi sosyal güvenlik alanını değil kamu güvenliğini tehdit ettiği çerçevede tarihin sıfır noktasını oluşturmaktadır. Oysa sosyal güvenlik bireylerin yarından emin olma isteğini ve bunu sağlayacak kurumları anlatmaktadır (Talas, 1976: 529).

Yeni-liberal düşüncenin ekonomi modelinin piyasanın kendiliğinden dengeye geleceğini ve bireylerin sadece kendi çıkarlarını maksimize etmelerinin toplumun genel çıkarını da arttıracığını savunması, işgücü piyasalarında var olan işsizliğin emekçilerin kendi bireysel sorunları olarak görülmelerine neden olur. Bu varsayım işgücü piyasasının mevcut koşulları altında çalışanların düşük ücretlere rıza göstermelerinin işsizlik sorununu azaltacağını, iş bulamamanın nedeninin de yapısal koşullar değil sadece tembellik ya da beceriksizlik olduğunu savunur. Piyasanın hür iradesiyle akışına devletin dışsal müdahalesi gizli el'in tılsımını

bozacaktır. Yeni-liberalizm “gönüllü işsizliği” benimsediğinden iş bulamayan kişiler sadece iş bulamamaya gönüllü olduklarından işsiz olarak görülürler. Bu koşullarda kamusal alanda Michels’in “oligarşinin tunç kanunu” kuramını andırır biçimde güçlenen şirket hiyerarşileri karşısında kamusal alanda bireyler/çalışanlar birbirlerine ancak yoksullukta eşitlenmektedir. Örneğin endüstride sosyal mücadeleler sonucunda yasa dışı olarak belirlenen iş sağlığı ve güvenliğine aykırı çalışma koşulları ve çocuk işçiliği gibi çalışma uygulamalarını içeren 1800’lü yıllardaki sömürü biçimleri yeniden ortaya çıkmaktadır (Greider, 2003: 41).

Yeni-liberal kuramcılardan Hayek (1999: 262) “Kölelik Yolu” adlı kitabında devletin ekonomik ağırlığının artmasının demokrasinin yitirilmesi anlamına geleceğini söylemektedir. Hayek’e göre ekonomide “işsizliğin yok edilmesi” gibi bir amacın anlamı bulunmamaktadır: “Popüler fakat bir o kadar da müphem bir amaç olan ‘tam istihdam’ hedefinin büyümesi, tek yanlı ve sorumsuz bir idealist düşünce sahibini son derece zararlı olabilecek dar görüşlü tedbirler almaya sevk etmek tehlikesini içermektedir”. Hayek’in kuramı genel olarak ekonominin toplumdan uzaklaştırılmasına koşut olarak temsili liberal demokrasi içinde siyasal iktidar ilişkilerinden de toplumun uzaklaştırılmasını savunur: Seçilme yaşı 45 olmalı ve erkekler ayrımındaki yasama organının ekonomiye doğrudan karışmasının engellenmesi için meclisler 15 yılda bir yenilenmelidir (Şaylan, 1995: 142). Böylece yeni-liberal kuramın pratiği anlamına gelen küreselleşme süreçleri kendisini hem bir yoksullaştırıcı totalitarizm hem de anti-demokratik düşünce biçimleri olarak göstermektedir.

Sınıfın Sürgün Edilmesi Bağlamında Kamusal Alanın Postmodernleştirilmesi

Kapitalist ekonominin işleyiş rasyonalitesinin aksaklıkları nedeniyle oluşan yeniden üretim zorunluluğunu karşılamak amacıyla kendisini yeniden yapılandırdığı tarihsel çizgide Fordist üretim biçiminin Postfordist üretim biçimine evrilmesiyle birlikte; küresel işbölümüyle ülkeler merkez-çevre dikotomisine hapsedildiler. İşçi sınıfının da çevre işgücü-çekirdek işgücü biçimindeki ilişkileriyle belirlendiği “yeni kapitalizm” olarak adlandırılırken bu devlet/toplum tipolojinin düşünsel, ideolojik çerçevesi yeni-liberal düşüncenin yanı sıra postmodernizm olarak belirlemiştir. Aydınlanma Düşüncesi, 1789 Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi büyük tarihsel sıçramaların gerçekleştiği modernizm döneminin sınırlarını büyük oranda burjuvazi çizmiştir. Bilindiği gibi sosyalizm ve liberalizm düşünceleri Aydınlanma Düşüncesinden doğmuş, faşizm ve muhafazakarlık ise Aydınlanma karşıtı düşünceler olarak gelişmiştir. Liberal düşünce kapitalizmin başlangıç zamanlarındaki feodalite ve dinsel otorite karşıtı “siyasal liberal” konumunu zamanla terk ederek salt “ekonomik liberalizm” biçiminde, günümüzdeki adıyla yeni-liberalizm olarak, burjuvazinin ontik gereksinimlerini karşılayan bir sosyo-ekonomik formasyon oluşturma çabasına dönüşmüştür.

Bu bağlamda feodalizm sonrasında özgür usu oluşturarak kamusal alanı feodal beylerin ve Kilisenin tekelinden kopartan tarihsel süreç, burjuvazi ve işçi sınıfı arasında yeni bir kamusal alan çatışması üretmiştir. Özellikle reel sosyalist uygulamaların bir tehdit olarak kodlandığı Soğuk Savaş yıllarında Avrupa’da sosyal refah devletinin etkisiyle işçi sınıfı kamusal alanda daha fazla güçlenmiştir. Fakat buna karşın kapitalizm refah devleti uygulamasıyla işçi sınıfına belirli tavizler vermiş olsa da kendi yasal/ussal otoritesini sağlamak amacıyla Aydınlanma düşüncesinin “özgür usunu” disiplinli bir çalışana ve tüketiciye indirgemıştır. Bu noktada Marcuse (1997: 15) kapitalizme dair ussallık argümanını ileri-endüstri toplumlarında ‘demokratik bir özgürsüzlüğün’ yürürlükte olduğunu belirterek eleştirir. Horkheimer’a (1998: 120) göre de sanayi toplumlarında bireylerin kendi kendilerini yadsıdıkları bir akıldışılık hali söz konusudur:

“Sanayi toplumunda bireyin kendi kendini yadsımasının bu toplumu aşan bir hedefi yoktur. Böyle bir kendini silme, araçlara rasyonellik kazandırırken, insan hayatını akıldışı kılar. Bireyin kendisi kadar toplum ve kurumları da bu uyumsuzluğun izini taşır. İnsanın içindeki ve dışındaki doğanın köleleştirilmesi anlamlı bir araç olmadan gerçekleştiği için, doğa aşılmış ya da kazanılmış değil, sadece bastırılmış olur.”

Yeni-liberalizmin güçlendiği tarihsel devirlerde postmodern düşünce de sistematik bir biçimde güçlenmiştir. Postmodern düşüncenin, kendisi tam karşıtını iddia ediyor gibi gözüксе de, başat amacı kamusal alanda bireyi sınıf ve toplum kimliğinden uzaklaştırıp yalnızlaştırarak, tekil ve atomik bireyler oluşturmaktır.⁸ Postmodernite bu anlamda bir negatif ütopyadır (Amin, 1999: 101). Modernite ise devinen ve gelişen niteliğiyle insanlık sürdürükçe devam edecek bir süreci temsil etmektedir (1999: 97-102). Postmodern düşünce simülasyon, tarihsel kronolojinin kabul edilmemesi anlamında evrensel tarihin dışlanması, metinlerarasılık, yapıbozum ve yapısöküm, anlamın toplumsal değil bireysel olduğu temelinde belirgin görececilik ve dahası nihilizm, büyük anlatıların benimsenmemesi bağlamında ideolojilerin yok sayılması gibi yeni düşünce formlarıyla birey ve sınıf arasındaki kolektifliği parçacılaştırmaktadır. Modernizm kalıcı doğruları, evrensellikleri, rasyonaliteyi, pozitif bilimlerin gücünü temsil etmekteydi. Postmodernitede ise parçacılaştırılmış kurumlar, bireyler ve çalışma ilişkileri oluşmaktadır. Sınıfın yerine alternatif öznelerin konulması, hayali bir toplum figürü olarak ‘umutsuzluk ifadesini’ temsil etmektedir (Wood, 1992: 22-23). Oysa *sınıf olgusu nesnel bir gerçekliği anlatır; yapısal ve tarihseldir*. Sınıfsal konumlar öznel tutumlardan kaynaklanmadan, üretim ilişkileri içinde bireyin filli olarak bulunduğu yere bağlı oluşur. Emek süreci içinde yer alan her şey özel bilgi ve eğitimden

⁸ Çokluğa ve çoğulluğa atıf veriyor gibi gözükmekle birlikte literatürdeki tekil bir toplum argümanı, bireyleri ‘monadlar’ haline getirmekte, ‘epistemik’ bir kavram tasarımı değil ‘doksanın yeniden keşfi’ olmaktadır.

uzaklaştırılarak basit emeğe indirgenirken (Braverman, 2008: 103) postmodernizmin sınıfsallığı ve büyük anlatıları reddetmesinin temelinde kamusal/toplumsal nitelik içeren tarihsel ve evrensel gerçekliklerin ötelenmesi düşüncesi yatmaktadır.

Kapitalist ekonomi üretim alanındaki serbest piyasa dizgesinin işleyişini, düşünsel alanda postmodernizm ve gündelik yaşam deneyimleri anlamında tüketim toplumu pratikleriyle güçlendirmektedir. Böylelikle bireyleri kolektif toplumsal ilişkiler üreten yapılardan kopararak tekilleştiren/tikelleştiren kapitalizm, çalışma yaşamının yeni biçimlerini üretir, kültür ve enformasyonu giderek merkezileştirir ve kamusal alanla özel alan arasındaki dengeyi toplumun aleyhine bozar. Sermayenin yoğunlaşması ve yayılması yasası gereğince sermaye birikimi sürmek ve ekonomik pazarlar istikrarlarını korumak zorundadır. Emeğin immobilizasyonu, kapitalin mobilizasyonunu gösteren bu küresel işbölümü ağı, işyerindeki esnek uzmanlaşma ilişkilerinin iktidar dilini, kültürünü, çalışma retorüğünü, yeni kapitalizmin bir toplumsallaşma deneyimi olarak gündelik yaşam sosyolojisinin içine taşır. Esnek işyeri disiplini toplumsal ilişkilerin iletişim dilini de ekonomikleştirir. Toplumsal ilişkiler üretim ilişkileri benzeri meta karakteri kazanırlar. Bu anlamda Jameson'un (2005: 59) belirttiği biçimde postmodernizm ve küreselleşme bağlantısı küresel bir proleterleşme yaratmaktadır. Buna karşın Jameson'un "bilişsel haritalama" olarak adlandırdığı sınıf bilincinin evrensel olarak yükselmesini anlatan bir süreci de harekete geçirebilir.

Bilgi ve bireyin metalaştığı yeni çalışma ilişkileri, teknolojinin üretim ve gündelik yaşamda kullanımıyla çalışma yaşamının yanı sıra tüketim toplumu faaliyetlerinin düzenleyicisi/denetleyicisi olmaktadır. Marx'ın (2009: 540) belirttiği gibi toplumlar tüketmekten de üretmekten de vazgeçemeyeceklerinden toplumsal üretim süreci, bir yeniden üretim süreci olmaktadır: "Üretimin yarattığı şey, yalnızca tüketimin nesnesi değildir, aynı zamanda tüketim tarzıdır da" (Marx, 1993: 229).⁹ Tüketim toplumunun kamusal alanı salt metaların tüketimiyle toplumsallaştıran rasyonelitesi, bireylerin boş zamanını, çalışma dışı alanı maddeleştirmiştir. Tüketim ilişkilerinde gerçeklik duygusunun yitirildiği aşırı tüketim biçimleri görülmektedir (Robins, 1996: 182-183). Örneğin kamusal alanın temel motiflerinden birisi durumuna gelen Ritzer'in (2000) 'tüketim katedralleri' olarak adlandırdığı alışveriş merkezleri gibi yeni tüketim araçları ortaya çıkmıştır. Debord (1996: 27) da yabancılaşmış üretimin yanı sıra yabancılaşmış tüketimin gerçekleştiğini ve yabancılaşmış tüketimin yabancılaşmış üretime eklenmiş bir özelliğe sahip olduğunu vurgular. Modern insan tüketimci potansiyel ve kapasitelerinin tümünü kullanmak zorunda bırakılmaktadır (Baudrillard, 2004: 94).

9 Bilindiği gibi Marx'a (2009: 493) göre emek gücünün değerini belirleyen özellik ortalama bir emekçinin kendisinin yaşamasını sağlayacak olan tüketim maddelerinin değeri olmaktadır. Marx (2009: 545) işçinin tüketimini 'üretici tüketim' ve 'bireysel tüketim' olarak ikiye ayırır. Üretici tüketim işçinin emeğini üretim süreci içinde üretim araçlarının kullanılmasıyla ürünlere dönüştürmektir. Bu tüketim tipi kapitaliste aittir. Bireysel tüketim ise işçinin üretim alanının dışında kendi yaşamı için tüketmesini anlatır.

Böylelikle hem ürün hem kültür üreten yeni kapitalizm, homojen bir toplum içinde standart bireylerin ekonomik metalar biçiminde oluşturulmasıyla aslında otoriter bir kamusal alan kurmaktadır.

Türkiye'de Devletin ve Kamusal Alanın Dönüşümü

Türkiye'de emek süreçleri bağlamında Fordist dönemden Postfordist döneme geçilirken kamu sektöründe yeni ekonomi politikasına uygun olarak belirgin değişimler ortaya çıkmıştır. 1980 sonrasında küresel işbölümüne dayalı yeni kapitalizmin politikalarının uygulamaya geçirilmesiyle birlikte mavi yakalı kamu işçilerinin sayısı giderek azaltılmaktadır. Sosyal hak kazanımlarının düzeyinin düşürülmesiyle kamu işçileri riskli bir alanda yer almaktadır. Yeni-liberalizmin etkisiyle kamu sektöründe yaygınlaşan taşeron işçi çalıştırması türü uygulamalar ve özelleştirmelerin yaygınlığı, kamu istihdamının yapısında iş güvencesiyle özdeşleşen istihdam ilişkilerini değiştirmektedir. Her ne kadar bir yarı-çevre ülke kategorisinde yer alsın da Türkiye'de tarihsel olarak belirgin bir işçi sınıfı formunun oluştuğu söylenebilir. Köylü- işçi tipinin zamanla ortadan kalkması bu tarihsel gelişmenin bir göstergesidir. Bu anlamda devletçi sanayileşme politikaları Türkiye'de işçi sınıfının oluşumunun koşullarını hazırlamıştır (Makal, 1999: 257).

Türkiye Batılılaşma politikalarını 1950'li yıllardan başlayarak çok partili siyaset deneyimiyle ilişkili olarak Fransız modelinden Anglosakson modeline çevirmiştir.¹⁰ Ülkenin kapitalist gelişmesine uygun koşullarda ticaret burjuvazisinin yanı sıra sanayi burjuvazisi güçlenmiş, toplumsal sınıflar arasındaki karşıtlık belirginleşmiştir. 1950'li yıllar aynı zamanda taşra burjuvazisinin yavaşça ve ihtiyatlı biçimde gelişip biçimlendiği yıllardır: "Laik dünya karşısındaki duruşları, mesleki yaşamlarıyla sınırlanmıştı ve teknik uygarlığı dışında Batı kültürüyle yakınlaşma eğilimi taşıyorlardı. Onlara göre Batıyı esas olarak Amerika temsil ediyordu" (Ahmad, 2007: 245). 1960'lı yıllarla birlikte toprak zenginlerinin siyasal güçleri azalırken ticaret burjuvazisi siyasal gücünü korumuştur. Sanayi burjuvazisi ise giderek gücünü arttırmaya başlamıştır (Sarıbay, 1985: 96). 1980'li yıllara kadar sürdürülen ithal ikame politikası 24 Ocak Kararları'nın 1980 İhtilali'yle uygulanmaya başlanması sonrasında terk edilerek, ihracata dayalı büyüme modeline göre kurgulanmış dışa bağımlı bir ekonomi düzeni oluşturulmuştur. 12 Eylül sonrasıyla birlikte işçi ücretleri ve şirket vergileri azaltılmış, özelleştirmelere koşut olarak yapısal uyum politikaları uygulanmıştır. Bu dönemde devlet işçi sınıfının sendikal örgütlenme ve ücret mücadelesine karşı sert bir tavır alırken, toplumu 'kentli, gecekondu, yoksul ve tüketici' özellikleriyle kurgulamaya yönelik bir politik strateji izlenmeye başlamıştır (Boratav, 1997: 162). Bu anlamda Türkiye'de-

10 Çok partili siyasal yaşama geçilmesi sürecinde Leder (1976) Demokrat Parti'yi destekleyenlerin 2. Dünya Savaşı sırasında servetlerini arttıran fakat Cumhuriyet Halk Partisi-devlet ilişkisi nedeniyle siyaset süreçlerinin dışında kalanlar olduğunu söylemektedir.

ki sanayileşme ve istihdam ile bağlantılı olan sorunlar, kentlerde sahte sanayileşme ve işsizlik sorunu, daha doğrusu gizli işsizlik sorunu olarak belirmiştir (Tolan, 1996: 165).¹¹

1980 sonrası, serbest piyasa ekonomisinin kurulması temelinde istihdam oluşturan bir niteliği olmayan özellikle küresel finansal mobilizasyon ağlarıyla gelişen, Keynes'in gazino kapitalizmi olarak adlandırdığı, spekülatif yabancı sermaye girişlerinin de fazlaca arttığı bir dönem olmuştur. Serbest piyasa ekonomisinin işleyişini işsizlik ve yoksulluğun birbirine koşut olarak artması beraberinde aynı zamanda mülksüzleşme, emeğin değersizleşmesi, proleterleşme ve sendikasılaşma süreçleri ortaya çıkmaktadır. Oysa devletin bir kamu girişimcisi olarak ekonomide etken olduğu ve işçi sınıfının sosyal hak mücadelesinin bir öznesi olarak kamusal alanda daha güçlü bir biçimde yer aldığı 1980 yılı öncesinde; devlet görece de olsa tam istihdamı hedefleyen, özellikle kamu çalışanlarının ücret politikalarının dengelenmesine ve altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesine yönelik, beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde, bir ekonomi politikası izliyordu. Fakat yine de ücretlerin görece yüksekliği ve çalışma koşullarının görece iyiliği işçilerin fabrikadaki çalışma ilişkilerinin kendilerine ne hissettirdiğini tam olarak açıklayamamaktadır (Nichols ve Suğur, 2005: 60). İşverenler üretimin sürmesinin güvencesinin sağlanması amacıyla işçilere ücret, prim verebilmekte, sosyal yardımlar yapabilmektedir. İşçilerin ücretinin devletçe ödenmesi kamu işçilerinin tümüyle kapitalist bir ekonominin dışında yer aldıkları anlamına gelmez (Öngen, 1996).

Türkiye'de zaman içinde küresel işbölümünün ekonomik dönüşüm ritüellerine dayanan devlet politikaları, mavi yakalı kamu işçilerinin sayısını giderek azaltmaya başlamıştır. Aynı zamanda ücret, sendikal haklar gibi geçmişten gelen sosyal hak kazanımlarının düzeyi giderek azaltılmaktadır. Yeni-liberalizmin etkisiyle kamu sektöründe yaygınlaşan taşeron işçi çalıştırması türü uygulamalar ve özelleştirmeler sosyal hakları ciddi biçimde tehdit etmektedir. Bu kapsamda kamu işçileri, klasik ekonomi-politik düşünürlerinin tasavvur ettiği minimal bir devlet ideasına uygun olarak, giderek istihdam yaratmayan fakat serbest piyasa ekonomisini regüle eden bir tarihsel ve yapısal dönüşüm sürecinin tam ortasında yer almaktadırlar. Bu süreç esasen doğrudan doğruya küresel ekonominin kendisini yeniden üretmek zorunda kalmasıyla ilişkilidir. Üretim ilişkilerinin içine girdiği dönemselsel iktisadi krizleri atlatması ancak kendisini yeniden üreterek, yeni bir ekonomi modelinin uygulanmasıyla olanaklı olmaktadır. Bu anlamda 1980 sonrasında Türkiye'nin ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel dönüşümündeki, ekonomide artan dış borçlar, sosyal hakların azaltılması, orta sınıfın zayıflaması, gelir dağılımı eşitsizlikleri, fırsat eşitliğinin azalması, demokrasinin

11 Boratav'a (1997: 325) göre Türkiye'de sermaye sınıfı ve ücretli çalışanların dışında kentsel alanlarda marjinal işlerde çalışan bir 'tampon grup' bulunmaktadır. Bu tampon grup küçük burjuvazi ve lümpen proletarya karışımıdır. Düzensiz ve düşük ücretli işlerde çalışır.

temsil sisteminin yıpratılması, tüketim toplumu pratiklerinin yaygınlaşmasıyla bağlantılı akültürasyon süreçleri gibi pek çok ortak özellik Latin Amerika devletlerinin deneyimlerine benzemektedir.¹² Örneğin Latin Amerika ülkelerinde özellikle sendikasılaşmıyayla birlikte enformel istihdam yaygınlaşmış ve reel ücretler hızla düşmüştür. 1980-1991 döneminde asgari ücret Venezüella'da yüzde 53, Peru'da yüzde 83 oranında azalmıştır (Chossudovsky, 1999). Türkiye'de de devlet aygıtının ve kamusal alanın radikal dönüşüm pratiklerini 12 Eylül sonrası oluşturulan serbest piyasa ekonomisi ve bunun üstyapı kurumunu temsil eden depolitizasyon ve akültürasyon süreçleriyle bağlantılı bir tüketim toplumu temsil etmektedir. Castells'e (1997: 160-161) göre tüketimin toplumsallaşmasının artmasında devletin etkin bir konumu bulunmaktadır. Tüketimin örgütlenmesinde devlet hem toplumsal çelişkileri derinleştirmekte hem de siyasallaştırmaktadır.

Tarihin ilerlemeci diyalektiğine karşıt biçimde Gramsci'nin belirttiği anlamda bir 'tarihsel blok' olarak kurgulanan devletin ve kamusal alanın ekonomik, toplumsal dönüşümünde birbirinin düzcizgisel bir devamı olan, Anap ve Akp, iki politik akımın sürekliliği görülmektedir. 1980 sonrası toplumsal yaşam alanının sembolik iktidarını üreten Anap ve Akp arasındaki benzerlikler şunlardır: Her iki parti de ekonomik ve toplumsal bunalım zamanları sonrasında kurulmuşlardır. Salt politik parti olma kimliklerinin yanı sıra kamusal alanda, devlet yönetiminde sosyo-kültürel dönüşümleri hedefleyen ve belirgin kitle tabanının desteğini temsili parlamenter dizgenin eksikliklerinden yararlanarak yeniden üreten bir sürekliliğe sahip olabilmışlerdir. Her iki parti de Soğuk Savaş döneminin kazanan tarafının küresel yönetselliğinin oluşturduğu yeşil kuşak projesinin sembolik iktidarının temsili konumundadır. Anap 1980 askeri darbesi, Akp 28 Şubat Süreci sonrasında iktidar olabilmışlerdir. Partiler kurulmaları sonrasında girdikleri ilk seçimde siyasal iktidarda yer almışlar, milliyetçi-muhafazakar sosyal tabanın ürettiği geleneksel merkez sağ seçmenlerden oy toplayarak iktidar olmuşlardır. Hem Anap hem de Akp küreselleşme döneminin fiksiyonel yeni sağ ve yeni sol düşünce akımlarıyla bağlantılı olarak muhafazakar-liberal bir nitelik taşıyarak kurulmuşlardır. Fakat buradaki liberalizm Avrupa'daki anayasacılık hareketleriyle bağlantılı olan siyasal bir liberalizmi değil, küresel işbölümü içinde merkez ülkelerle çevre ülkeler arasında, bir yarı-çevre ülkesi olma konumunun sürdürülmesinin garantisini sağlayacak olan bir ekonomik liberalizmdir (Topateş, 2006: 199).

Anap özellikle 12 Eylül darbesi öncesinin terör ve ekonomik zorluklara dair toplumsal bıkkınlığın oy potansiyeli olarak yönlendirildiği bir parti konumuna getirilmişti. Bu bağlamda Özal sağ ve sol seçmenlerin her ikisinden de oy talep etmiştir. Anap ve Akp kamusal alanda siyasal yabancılaşma üreten aynı zamanda sınıf ve bireyin yerine yeni postmodern kimliklerin yerleştirildiği küreselleşme zamanlarının göstergeleri olmuşlardır. Fakat bu durum Türkiye'nin tarihsel ve yapısal koşullarının 'kendiliğinden' ürettiği özgün bir model değildir. Tersine bir

12 Bkz. Petras, vd., 1997; Petras ve Veltmeyer, 2006.

yarı-çevre ülkesi olarak Türkiye, küresel yönetselliğin tek bir merkezden kılcal damarlar halinde çevreye yaydığı iktidar ilişkileri içinde kapitalizmi bir dünya ekonomisi haline getirme projesinin fiksiyonel bir parçası olarak kendiliğinden değil, iradi ve sistematik biçimde muhafazakarlaştırılıp, ekonomik olarak liberalleştirilmektedir. Örneğin Roy'a (1995: 113-115) göre Müslüman ülkelerde öncelikle seçimlerle yerel düzeyde belediyelerin elde edilmesi hedeflenmiştir. Devletin yetersiz olduğu İslami alanlar İslami yardımlaşma ağlarıyla kaplanmaktadır. İslamlaşmayı kamusal alanda politik olarak üreten bu sürecin temel amacıysa "otantik Müslüman bir mikro-toplum yaratmak"tır (1995: 114). Bu perspektifte Türkiye'nin siyasal tarihinde deneyimlendiği tarihsel süreçler diğer ülkelerde yaşananlardan farklılık arz etmemektedir: Başlangıçta oluşturulan/kurgulanan mikro toplumdaki aşamalı olarak makro toplumun oluşturulmasının ve toplumsal sürdürülebilirliğinin sağlanmasına çalışılmaktadır.

Muhafazakar düşünceyle ekonomik liberalizmin ortak bir ideolojik alanda birleştirilmesinin sonuçlarından birisi günümüzde işçi-işveren ve devlet arasındaki konsensüs anlamına gelen sosyal refah devletinin ortadan kalkmış olmasıdır.

"Refah devleti devletin, devlet yapısının, işlevlerinin ve meşruiyetinin dönüşümünü imler. Toplumsal ayrışma hatlarını azaltırken yeni ayrışma hatları oluşturmuş olabilir. Batı Avrupa'da refah devletinin büyümesi, demokratikleşme süreçleri, karma ekonomilerin gelişimi ve kitlesel maddi refahın önceden kestirilemeyen artışıyla çakışmıştır. Bu gelişmedeki neden-sonuç ilişkisini ayırt etmek güçtür. Genelde refah devletinin toplumsal güvenliğe katkıda bulunduğu, Ortodoks sosyalizmin çekiciliğini azalttığı, ekonomiyi istikrara kavuşturduğu, toplumsal sınıf ve gruplar arasında yaşam koşullarının eşitlenmesine katkıda bulunduğu varsayılır" (Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, 2003: 170).

Bununla birlikte kamusal alanda geçici olarak kurulan sınıflar arası uzlaşma rejimi, merkez-çevre ilişkisi içindeki dünya ekonomisinde çevrenin hammaddeyle merkezi beslediği bir iktisadi mantığa dayanmaktaydı. Oysa refah devleti argümanı epistemolojik olarak "welfare", "warfare" ve "workfare" arasında sıkışmış bir toplum modelidir. Refah devleti endüstriyel üretimin ötesinde kendi işverenleri ve beyaz yakalılarına sağladığı refahı çevre ülkelerin çalışan sınıflarından esirgeyen bir toplum tipolojisidir. Marcuse'un (1998: 15) savaş devletiyle refah devletinin aynı gerçekliğin yansımaları olduğunu belirtmesi bu açıdan önemlidir: "Tarihsel gerilik yine ilerlemenin tekerleğini başka bir yöne çevirmenin tarihsel şansı olabilir. Gönenç toplumunun radar-donatımlı bombardıman uçakları, kimyasalları ve 'özel kuvvetleri' yeryüzünün en yoksulları üzerine, onların kulübeleri, hastaneleri ve pirinç tarlaları üzerine salıverildiğinde uygulamısal ve bilimsel aşırı-gelişmişlik çürütülmüş olur."

Devletin ve kamusal alanın dönüşümünde Türkiye’de 1980 öncesinde Batı tipi bir refah devleti modelinin halihazırda tüm kurallarıyla oluşturulmadığı göz önüne alındığında; günümüzde postfordist üretim ilişkileri içinde emeğin değersizleşmesi, ücret düzeylerinin giderek düşmesi ve proleterleşme süreçlerinin daha belirgin olduğu görülmektedir. Sosyal politikanın yerine ikame edilmiş bir katı kamu güvenliği doktriniyle beraber büyük ölçekli endüstrilerde üretim ilişkilerinde esnek çalışma, yalın üretim yöntemlerinin kullanılmasının yanı sıra küçük ölçekli üretimin hala manüfaktür üretimi dönemini andırırçasına emek-yoğun bir kategori içinde paternalist bir birikim tarzında çalışması küresel ekonomi-politiğin Türkiye’ye biçtiği az gelişmişlik içeren bir rol-model olmaktadır.

Sonuç

Kapitalizmin rasyonallitesi ekonomik determinizmdir (Amin, 1998: 32). Bu ekonomik belirlenimcilik ekonominin kendisini yeniden üretmek zorunluluğuyla yeniden yapılanmasının tarihsel ve yapısal koşulu olmaktadır. Bu bağlamda üretim biçiminin Fordizmden Postfordizme dönüşüm süreci yoksullaşma ve mülksüzleşmeyi, özellikle çevre ülkelerdeki işgücünün feminizasyonu, çocuk işçiliği, kayıtdışı ve düşük ücretlerle çalıştırma gibi işçi sınıfının yapısındaki değişimleri içermektedir. Yeni kapitalizmin ekonomik yönü uluslararası iş bölümüyle bağlantılı meta üretim zincirleri ve küresel fabrikayken, mali ve finansal yönünü mali liberalizasyonla spekülasyonun küresel hareket esnekliği kazanması oluşturmaktadır. Ekonomik yeniden yapılanma ve teknoloji kullanımının üretime içselleşmesi bağlamında firmalar arası fiyat-kalite rekabeti, verimlilik artışı zorunlulukları, işgücünün tam zamanlı çalışan çekirdek işgücü ve yarı zamanlı ya da taşeron çalıştırılan çevre işgücü olarak bir kast dizgesine benzer biçimde konumlandırıldığı esnek üretimin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Her ne kadar Toffler’in (2008) üçüncü dalga, Bell’in (1976) post-endüstriyel toplum kavramlarıyla tanımlanmaya çalışılsa da; içinde bulunulan tarihsel dönem olan küreselleşme süreci kapitalizmin iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesine koşul olarak aldığı yeni biçimin adıdır. Merkez ülkelerdeki emek-sermaye çatışması ve emek maliyetlerindeki yükseklik, işverenlerin şirketlerini çok-uluslaştırarak üretim, dağıtım, pazarlama, yönetim gibi departmanlarını küresel coğrafyaya yaymaya zorlamıştır. Kapitalist ekonominin kendisi yeniden ürettiği bu gelişme, merkez-çevre arasındaki eşitsizliğin temel göstergesi olan çevre ülkelerin sürekli dış açık vermeleriyle de birleşmektedir (Amin, 1991: 236). Bu anlamda kapitalist ekonomi dizgesi Marx’a (2009: 422) göre ayrılmaz çelişkiler ve uzlaşmaz karşıtlıklar içermektedir. Örneğin makineler işverenle olan mülkiyet ve denetim ilişkisinin dışına çıkartılıp düşünüldüğünde çalışmayı hafifleten araçlardır. Makineler insanların doğaya karşı zaferini ilan ederken, fabrika dizgesinde bir üretim aracı olarak insanları köleleştirmektedir.

Fordist üretim döneminin refah devleti modelinin ortadan kalkması sonra-

sında sendikası, örgütlü, sosyal korumaya ve yaşam boyu istihdam güvencesine sahip olan bir işçi sınıfı yerine, postmodernizmin kurumsal aidiyetleri olmayan, görel ve parçacıl çalışan tipolojisi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kendisini yeneden üretmek zorunda kalan ekonomik dizgenin gereksinimlerinden birisi, üretimin istikrarını bozmayacak, verimlilik düşüşlerine neden olmayacak itaatkar bir işçi profilinin geliştirilebilmesidir. Fromm (1987: 44) bürokratik endüstriyel yönetimin insanı ve nesneyi birbiriyle özdeşleştirdiğini, böylelikle itaat ettiğinin bilincinde olmadan itaat etmeyi sürdüren bireylerin ortaya çıktığını belirtir. Kapitalist üretim dizgesi kamusal alanı ve toplumsal ilişkileri fiziksel bir bölünmeye tabi tutmak suretiyle güçsüzleştirdiği oranda kendisini merkezileştirerek karşısındakini küçük parçalara ayırıp, örgütsüzleştirmektedir.

Türkiye’de özellikle 1980 sonrasındaki tarihsel dönemde devletin dönüşümüyle kamusal alanın dönüşümünün birbirine koşut olduğu görülmektedir. Kamusal alan salt ekonomik aktörlerin belirleyici olduğu bir serbest piyasa alanı olarak önbelirlenirken, birey ve toplum sadece teatral bir nitelikte izleyici konumunda tutulmak istenmektedir. Piyasa ekonomisi ve rekabetle bağlantılı olacak biçimde iyi yönetim (good governance), deregülasyon, globalizasyon (küreyerelleşme) gibi kavramların uygulamaya geçirilmesiyle kamusal alanda demokrasinin sadece serbest piyasanın gereksinimlerine bağlı bir politik rejim olarak kurgulanması söz konusu olmaktadır. Böylece ekonomi, siyaset ve toplum üzerinde belirleyicilik kazanmaktadır. Bu dönüşüm sürecinin temel değişkenlerinden birisi doğrudan doğruya devlet organizasyonudur. 1980 sonrasında Türkiye’de devlet, işveren sınıfıyla kolektif bir blok kurarak, yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir biçimde sistematik biçimde serbest piyasa ekonomisinin gerekli koşulları oluşturmuştur. “Toplumsal ilişkiler kendi üzerlerine kapanmış sınıflar arasında kurulmazlar; sınıfları (işçi sınıfı dahil) kat ederler. Ya da sınıf mücadelesi sınıfların kendi içlerinde cereyan eder. Fakat şunu da gösterir: Devlet sınıfların oluşmasında kurumlarıyla, aracılık ve idare işlevleriyle, düşünceleri ve söylemleriyle zaten hep vardı” (Balibar, 2000: 214).

Devletin ekonomik ve sosyolojik dönüşümü sürecinde serbest piyasa kapitalizminin sonucu olarak tüketim toplumu pratiklerinin yarattığı sahte bir gerçeklik algısıyla kamusal alandan emek ve birey ötelenmektedir. Anlam ve iletişim bir hiper-gerçeklik haline getirilmeye çalışılırken toplum nötrale olmaktadır (Baudrillard, 2008: 118-122). Postfordist üretim dizgesinin işleyebilmesi kamusal alanda ücret, sosyal haklar, örgütlülük, siyasal katılım gibi toplumsal hakların minimize edilmesiyle olanaklıdır. Bu anlamda kamusal alandaki dönüşüm sosyal devlet olgusunun da ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Bilindiği gibi sosyal devlet toplumsal ödevlerden çok toplumsal hakları içerir. Sosyal politika uygulayan bir sosyal devlet emeği kapital karşısında korur, sosyal korumayı belirli zümrelere, statü gruplarına değil toplumun tümüne sağlar. Sosyal devlet mülkiyet hakkını da denetim içinde tutar. Mülkiyet hakkı “artık doğal bir hak ni-

teligini taşımaz, sınırlı nispi bir hak niteliğindedir. Mülkiyet hakkı bundan böyle sosyal bir fonksiyon karakterini taşıyacaktır. Yani hak sahibi hakkını dilediği gibi değil, fakat belirli bir biçimde toplum yararına uygun olarak kullanmak zorundadır” (Göze, 2000: 385). Sosyal bir hukuk devleti Habermas’a (2002: 368) göre adaletin “sosyal devlet müdahalesiyle” gerçekleştirilmesinin pozitif yönergesini sağlamak zorundadır.

Modernlik ilerlemeyi sağlamış fakat özgürleşmeyi sağlayamamıştır. Bunun nedeni kapitalist ekonominin Aydınlanma düşüncesinin sınırlarını kendisinin belirleyerek, toplumu sadece ekonomik aygıtın sürmesinin garantisi olarak çalışan bireylerin yeniden üretimlerinden oluşan nicel bir toplam olarak kodlamasıdır. Oysa emek bireyin kendisini gerçekleştirme aşamasına ulaşmasının özünü ifade eder. Örneğin Arendt (2011: 136) ‘vita activa’ kavramıyla iş, emek ve eylemi anlatır. Günümüz ekonomi-politiğinde devletin ekonomik liberalizmin gereksinimlerine uygun olarak küçültülmesi ve toplumu oluşturan bireylerin ancak bir homo-economicus olarak kamusal alanda yer alabilmeleri sonucunda emek sadece bir üretim faktörü olarak görülür. Bu çerçevede kamusal alanda sınıfsallığın ve çalışan bireylerin görünürlüğüne sistemli bir biçimde azaltılması söz konusudur. Medyada sendikal etkinliklere ayrılan oranın düşüklüğü ya da hiç olmaması, işçi sınıfının temsil ve örgütlenme olanaklarının deforme edilmesi, ücret ve sosyal hakların bastırılarak Foucaultcu anlamda ‘normalleştirici bir disipline’ tabi tutularak muhafazakar ve itaatkar bir toplum prototipinin oluşturulma çabası kamusal alanda yurttaşlık olgusunun beşeri gerçekliğini tahrip etmekte, bireylerin de meta ilişkileri içine girmesine neden olmaktadır. Öznenin¹³ ortadan kaybolmasıyla bir tür tarih dışı insanlık modeli oluşurken, tümüyle hiyerarşik biçimde bireylerin sembiyotik metalara dönüştükleri modernize edilmiş bir kast dizgesi söz konusudur.

Kaynakça

- Adorno, T. (2009) *Kültür Endüstrisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aglietta, M. (2000) *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*, Londra: Verso.
- Ağaoğulları, M. A., Yalçınkaya, A., Zabcı, F., (2015) *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (2007) *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akay, A. (1999) *Tekil Düşünce*, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Amin, S. (1991) *Eşitsiz Gelişme: Çevre Kapitalizminin Toplumsal Biçimleri Üzerine Deneme*, İstanbul: Arba Yayınları.
- Amin, S. (1999) *Kapitalizmin Hayaleti: Günümüz Entelektüel Modalarının Bir Eleştirisi*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Arendt, H. (2011) *İnsanlık Durumu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles (2013) *Devlet*, İstanbul: Ark Kitapları.
- Balibar, E. (2000) “Sınıf Mücadelesinden Sınıfsız Mücadeleye mi?”, *İrk Ulus Sınıf*, İstanbul: Metis Yayınları, 193-233.

13 Oysa Hegel (1986: 328) şöyle diyordu: “Hepiniz kendiniz için kendi kendinizde olduğunuz gibi olun, ussal.”

- Baran, P. ve Sweezy P. (1966) *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order*, New York: Monthly Review Press.
- Baudrillard, J. (2004) *Tüketim Toplumu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2008) *Simülakrlar ve Simülasyon*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (1999) *Çalışma, Tüketicilik, Yeni Yoksulluk*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Belek, İ. (1997) *Postkapitalist Paradigmalar*, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Bell, D. (1976) *The Coming of Post Industrial Society*, Harmondsworth: Penguin.
- Boratav, K. (1997) *İktisat Tarihi (1908-1980), Türkiye Tarihi-4, Çağdaş Türkiye*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Boratav, K. (1997) *İktisat Tarihi (1981-1994), Türkiye Tarihi-5, Bugünkü Türkiye*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Boratav, K. (1991) *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Braverman, H. (2008) *Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleşmesi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Castells, M. (1997) *Kent Sınıf İktidar*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Chossudovsky, M. (1999) *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, İstanbul: Çiviyazları Yayınevi.
- Debord, G. (1996) *Gösteri Toplumu ve Yorumları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Engels, F. (1979) *Tarihte Zorun Rolü*, İstanbul: Sol Yayınları.
- Eroğul, C. (2000) *Anatüzeze Giriş*, Ankara: İmaj Yayınları.
- Felstead, A. ve Jewson N. (1999) "Flexible Labour and Non-Standard Employment: An Agenda of Issues", Alan Felstead, Nick Jewson (der.), *Global Trends in Flexible Labour*, London: Mc. Millan Business, 1-17.
- Frank, A. G. (1982) *Dependent Accumulation and Under Development*, London: Mc Millan.
- Fromm, E. (1987) *İtaatsizlik Üzerine Denemeler*, İstanbul: Yaprak Yayıncılık.
- Gorz, A. (1986) *Elveda Proletarya*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Göze, A. (2000) *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Betaş Yayınevi.
- Greider, W. (2003) *Tek Dünya: Küresel Kapitalizmin Manik Mantiği*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Habermas, J. (2002) *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hayek, F. (1999) *Kölelik Yolu*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Hegel, F. (1986) *Tinin Görüngübilimi*, İstanbul: İdea Yayınları.
- Horkheimer, M. (1998) *Akıl Tutulması*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Işıklı, A. (1975) *Ücret*, Ankara: Doğan Yayınları.
- Jameson, F. (2005) *Kültürel Dönemeç*, Ankara: Dost Kitapevi.
- Keyder, Ç. (1989) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıral, Ç. (1996) *Esnek Üretim/Esnek Otomasyon Sistem ve Teknolojileri*, Ankara: Tübitak.
- Kumar, K. (1995) *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Ankara: Dost Yayınları.
- Lajugie, J. (1971) *Ekonomik Doktrinler*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Leder, A. (1976) *Catalysts of Change: Marxist Versus Muslim in A Turkish Community*, Texas: University of Texas Press.
- Lipietz, A. (1993) "Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler: Birikim Rejimleri ve Düzenleme Tarzları", *Toplum ve Bilim*, S. 56-61, 58-82.
- Lipson, L. (1997) *Siyasetin Temel Sorunları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Makal, A. (1999) *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Mandel, E. (1991) *Marksist Ekonomi Kuramına Giriş*, İstanbul: Ünlü Yayıncılık.
- Marcuse, H. (1998) *Eros ve Uygurluk: Freud Üzerine Felsefi Bir İnceleme*, İstanbul: İdea Yayınevi.

- Marcuse, H. (1997) *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Marx, K. (2009) *Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel bir Tahlili*, 1. Cilt, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K ve Engels, F. (1976) *Alman İdeolojisi*, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K ve Engels, F. (2008) *Komünist Manifesto*, Ankara: Alter Yayınları.
- Munck, R. (2003) *Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele Küresel Dayanışma*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Nichols, T. ve Suğur, N. (2005) *Global İşletme Yerel Emek: Türkiye'de İşçiler ve Modern Fabrika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oppenheimer, F. (2005) *Devlet*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Öğün, S. S. (1998) "Kamusal Hayatın Kültürel Kökleri Üzerine: Sennett, Habermas ve Abdülaziz Efendi", *Doğu Batı Dergisi*, 49-57.
- Öngen, T. (1995) "İleri Teknoloji ve Çalışma İlişkilerinin Değişen Paradigması", *SBF Dergisi*, 279-295.
- Packer, J. (2003) "Disciplining Mobility: Governing and Safety", Foucault, Jack Bratich, Jeremy Packer, Cameron Mc Carty (der.), *Cultural Studies and Governmentality*, Albany: State University of New York Press, 135-158.
- Petras, J. ve Veltmeyer, H. (2006) *Maskesi Düşürülen Küreselleşme*, İstanbul: Mephisto Yayınları.
- Petras, J., Veltmeyer, H. ve Vieux S. (1997) *Neo-Liberalizm and Class Conflict in Latin America*, Londra: Mac Millan.
- Polanyi, K. (2000) *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ritzel, G. (2000) *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Robins, K. (1996) *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Roy, O. (1995) *Siyasal İslamın İflassı*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Russ, J. (2011) *Avrupa Düşüncesinin Serüveni: Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1985) *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Scase, R. (2000) *Sınıf: Yöneticiler, Mavi ve Beyaz Yakalılar*, Ankara: Rastlantı Yayınları.
- Sennett, R. (2002) *Kamusal İnsanın Çöküşü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2008) *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, (2003) Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Sweezy, P. (1994). "The Triumph of Finance Capital", *Monthly Review*, 46, 2, 1-11.
- Swingewood, A. (1998) *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şaylan, G. (1995) *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Şaylan G. (2002) *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Talas, C. (1976) *Sosyal Ekonomi*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Therborn, G. (2008) *İktidarın İdeolojisi İdeolojinin İktidarı*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Toffler, A. (2008) 3. *Dalgı: Bir Futürist Ekonomi Analizi Klasiği*, İstanbul: Koridor Yayınları.
- Tolan, B. (1996) *Toplum Bilimlerine Giriş*, Ankara: Murat Adım Yayınları.
- Topateş, H. (2006) *Siyasal Yabancılaşma ve Türkiye*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Veblen, T. (2005) *Aylak Sınıfın Teorisi*, Ankara: Babil Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (1998) *Liberalizmden Sonra*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Wood, E. M. (1992) *Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm*, İstanbul: Akış Yayıncılık.

Eleştirinin Eleştirisi: Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımının Yurttaş Bakışına Dair Bir İnceleme

Meryem Çakır Kantarcıoğlu*

Öz

Bu yazıda Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının kökenlerinden biri olarak ele alınan ve yaklaşımın temel kavramlarından birini oluşturan demokratik yurttaşlık üzerine bir inceleme yapılacaktır. İncelemede Denhardt'ların yaklaşımlarını üzerine kurdukları yurttaşlık kavramının siyasal alan ve ekonomik alan ayrımı açısından var olan liberal varsayımı yeniden ürettikleri ve eleştirel olarak sunulanın kapitalist üretim biçimi ve ona denk düşen toplumsal formasyon¹ açısından, kamu hizmeti kavramının yönetsel olan içinde toplumsal gerçekliğin taşıyıcısı² konumunun niteliğine eğilmediği gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: yeni kamu hizmeti, yurttaşlık, toplumsal formasyon

Critique of the Critique: An Analysis of the Citizens in the New Public Service Approach

Abstract

In this paper, the New Public Service approach will be examined on the basis of democratic citizenship as one of the root concept of it. The paper is a critic about Denhardt's consideration on citizenship which is reproducing the presupposed liberal assumption of separation between political and economical realms without pondering the public service as a carrier of social reality in administrative being in terms of capitalist mode of production and its corresponding social formation.

Keywords: new pulic service, citizenship, social formation

Giriş

Eleştirel okulun temsilcilerinden olan Janet V. Denhardt ve Robert B. Denhardt, modern kamu yönetiminin eleştirisini Frankfurt Okulu'nun temel argümanlarından, özellikle de Habermas'tan etkilenerek bir zemine oturtmuşlardır. Denhardt'lar eski ve yeni olarak ayırdıkları kamu yönetimi olgusunun genel olarak

Makale gönderim tarihi: 01.05.2016 Makale kabul tarihi: 07.06.2016

* Araş. Gör. , Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mcakirdicle@gmail.com

1 Toplumsal formasyon kavramı Poulantzas tarafından tarihsel varoluşun bir momentindeki toplumsal bir bütünü ifade etmekte, belli bir üretim tarzının kendisini birleştiren diğer üretim tarzları üzerinde egemen olduğu kompleks bir üniteyi oluşturmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Poulantzas, 2003.

2 Yönetsel olanın toplumsal gerçekliğin taşıyıcısı olma niteliği için Akbulut (2010: 53), yönetsel olan toplumsallığın oluşturu bir unsuru olmadığını, yönetimin toplumsal gerçekliğin bir oluşturu konumunda bulunmadığını ve yönetimin toplumsal gerçekliğin bir taşıyıcısı olduğunu ifade etmektedir.

işletme disiplinine yakın durduğunu, kendi özgünlüğünü oluşturma ve yerleştirme açısından etkisiz kaldığını, verimlilik, etkinlik, rasyonellik ve kârlılık gibi konulara odaklanılmanın siyaset ve yurttaşlık olgularından kopukluğu arttırdığını ve genel olarak teknik sorunlarla ilgilendiğini söylemektedirler (Zengin, 2008: 2). Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı, eleştirilen bu olguların aşılmasına yönelik olarak ortaya konulmuştur.

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının öncüleri sayılan Denhardt'lar, Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımını kamu hizmetini, demokratik yönetimi ve sivil katılımı merkezine yerleştiren, yönetim sistemi içinde kamu yöneticilerinin rolleri hakkındaki bir dizi düşünceyi barındıran hareket olarak tanımlamaktadırlar (Denhardt ve Denhardt, 2007: 24). Yaklaşımlarını açıkladıkları kitaplarını iki ana bölüme ayırıp kitabın ilk bölümünde, kamu hizmetinin saygınlığını ve değerini arttırmayı, ikinci bölümde de demokrasi, yurttaşlık kamu yararı gibi kamu yönetiminin önde gelen değerlerini yeniden öne çıkarmayı hedeflemektedirler (Denhardt ve Denhardt, 2007: xi).

Sayılan değerler bakımlardan Yeni Kamu Hizmetini Eski Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımlarından ayırmaktadırlar. Genel olarak bu iki çizgiden farklılaşma iddiasıyla eleştirdikleri üzerinden Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımını kurmuşlardır. Öncelikle yurttaşlık bağlamında Eski Kamu Yönetimi olarak ele aldıkları klasik kamu yönetimi/yönetim bilimi düşünlerine yönelik eleştirilerine, daha sonra da Yeni Kamu İşletmeciliğinin müşteri temelli kamu hizmeti anlayışının Yeni Kamu Hizmetince eksik ve hatalı bulunan noktalarına değinmek gerekmektedir. Böylelikle Yeni Kamu Hizmetinin eleştirdiği yaklaşımlarla ontolojik açıdan büyük farklılıklar içinde olmadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Eski Kamu Yönetimi anlayışı, büyük oranda hizmetlerin doğrudan gönderilmesiyle ya da bireylerin ve şirketlerin davranışlarının şekillendirilmesiyle ilgilenebilir. Bireyler ve şirketler, hizmetlerin alıcı tarafı olarak kullanıcı (*client*) biçiminde tanımlanmaktadırlar. "Client" in kelime kökeni, Latince bağımlı ya da izleyici anlamına gelmektedir. Buna göre hizmet kullanıcıları, yardıma ihtiyacı olan pasif ve devlet yardımlarından geçinen bir topluluk olarak algılanmaktadır. Kullanıcılar, hizmet verenin kontrolü altına girip bağımlı hale gelmektedirler. Böylece birçok hizmet kullanıcısı bürokratları üstten bakan, kibirli ve saygısız kişiler olarak görmektedir (Denhardt ve Denhardt, 2007: 57).

Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımı yurttaşları müşteri olarak tanımlamakta, onların politik davranışlarını, demokrasinin ekonomik teorisi olarak ileri sürdükleri yaklaşıma dayandırmaktadırlar. Siyasi partilerin oy kazanmak için bir kaynak olarak gördükleri müşteriler, kendi çıkarlarını maksimize etme peşindeki bireyler olarak görülmektedir. Buna göre bireylerin oy verme davranışları politikadan uzak biçimde, oy vermek için harcadıkları zaman karşılığında bir fayda beklemeyi ifade etmektedir (Denhardt ve Denhardt, 2007: 57). Yurttaşlık ekonomik bir yaklaşımla ele alınmakta, politik olan ekonomik olana evirilmektedir.

Denhardt'lara göre bu bakış açısı, yurttaşların devlet karşısında yalnızca müşteri oldukları anlamına gelmektedir. Oysa yurttaşlar devlet karşısında salt bir müşteri olmaktan çok, devletin sahibidirler (Denhardt ve Denhardt, 2007: 58-59).

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı ise Eski Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımlarının yurttaş kavramını içermemelerinden ve yurttaşlıktan kopuk olan yapılarından dolayı yapılan eleştiriden beslenmektedir. Denhardt'lara göre Yeni Kamu Hizmetini diğer yaklaşımlardan ayıran onu oluşturan kökensel teorilerdir. Denhardt'lar, Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımın kökenlerini dört teoriye dayandırmaktadırlar. Bu teorilerin farklı katkılarıyla Yeni Kamu Hizmeti anlayışının şekillendiğini, eski ve yeni kamu yönetimi/işletmeciliği anlayışlarından farklılaşmayı temsil ettiğini söylemektedirler. Bu dört teori şöyle sıralanabilir (Denhardt ve Denhardt, 2007: 27): Demokratik yurttaşlık teorileri, toplum ve sivil toplum modelleri, örgütsel hümanizm ve yeni kamu yönetimi ve post-modern kamu yönetimi.

Denhardt'lar Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımlarını yurttaşlık üzerine kurmaktadır. O halde kastedilen yurttaşlığın nasıl tanımlandığına bakmak gerekmektedir. Öncelikle yurttaşlık kavramını iki biçime ayıran Denhardt'lar, ilk biçimi hukuksal sistem içindeki haklar ve yükümlülüklerle donatılmış yurttaş olarak ele alırken ikinci biçimi, ilkinde bir alternatif görmektedirler. Yurttaşlığın ikinci biçimi, bireylerin hukuksal statülerinden bağımsız olarak siyasi bir topluluğun üyeleri olmalarından, hak ve yükümlülüklerinden daha geniş bir anlama gelmektedir. Bu yurttaşlık biçimi, bireylerin siyasi sistemi etkileme kapasiteleri ile ilgilidir, aktif yurttaşlığı ifade etmektedir. Yurttaşlığın ilk biçimi hukuksal bir tanımla içerirken ikinci biçimi, hak ve sorumlulukları da içeren bir etik tanımla içermektedir (Denhardt ve Denhardt, 2007: 46). Denhardt'ların yurttaşlık tanımları bu ikinci biçimi esas almaktadır (Denhardt ve Denhardt, 2007: 27).

Denhardt'lar kamu hizmetlerinin verilmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir olgu olarak yurttaşlık kavramını ve içeriğini etik açıdan doldurmuşlardır. Yurttaşlık teorilerinden genel bir çıkarsama yaparak Yeni Kamu Hizmetinin alıcısı konumundaki kişileri belli bir konuma yerleştirmişlerdir. Bahsedilen teoriler Poccok'un tarihsel bir sıralamayla açıkladığı Aristotele, Gaius, Rousseau, Mill, Madison ve Jefferson'un yurttaşlık tanımlarından oluşmaktadır (Denhardt ve Denhardt, 2007: 46-49).

Aristo açısından yurttaşlık, ideal ve gerçek arasında "bitmemiş bir diyalog" olarak tanımlanmakta, ideal olarak ifade edilen, Aristonun Politika kitabındaki yurttaş tanımını içermektedir. Denhardt'ların Ariston'dan alıntılanarak yaptıkları tanım şöyledir (Denhardt ve Denhardt, 2007: 46): "Yurttaşlar polis içinde birbirine bağlanır, kendilerinin potansiyellerini burada gerçekleştirirler. İnsanlar aktif, toplumsal ve ahlaki yaratıklar olarak hayatın amacını ararlar, daha iyi bir sonuca varmak isterler, böylece kendileri hakkında karar verme yetisine sahip olurlar." Roma hukukçusu Gaius'a göre ise insanlar şeylerin sahipliği üzerine oynarlar, bu oyunun da düzen-

lenmesi gerekir. Böylece yurttaşlık düzenlenen, hukuksal bir konu olur (Denhardt ve Denhardt, 2007: 46-47). Rousseau da Aristocu tanımı takip ederek yurttaşlığın kamusal işlere katılan, kendi çıkarlarını toplumun çıkarından üstün tutmayan ve topluluk içinde yaşayan bir içeriği olduğunu söyler. Mill de benzer şekilde demokratik bir devletin yurttaş katılımını gerektirdiğini belirtir (Denhardt ve Denhardt, 2007: 47). Sonra gelen dönemde, Amerikan Anayasası'na değinilmektedir. Bu Anayasa'ya göre yurttaş katılımına dair şüpheli bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Denhardt'lara göre yurttaşlık tanımı mülkiyet sahibi beyaz insana özgülenmiştir. James Madison ve Hamilton tartışmasında, yurttaşlığa dair bazı karşıtlıklar çıkmıştır. Dönemlendirmenin sonunda Denhardt'lar, Amerikan devletinin tamamen olmasa da demokratik bir sistem olduğu, yurttaş katılımının da bunun için önem arz ettiği yorumunu yapmışlardır (Denhardt ve Denhardt, 2007: 47-48).

Denhardt'lara (2007: 49) göre son dönemde politika denilince ilk akla gelen şey siyasi liderleri, bürokratları ve çıkar gruplarını kapsayan bir iktidar politikasıdır. Burada yurttaş yoktur. Buna karşıt olarak yurttaş kavramının üzerine gidilmelidir. Örneğin yüksek yurttaşlık ve düşük yurttaşlık tartışmasında yüksek yurttaşlık, Aristo, Rousseau ve Mill'in tanımlarına uygun olarak iktidar ve otoritenin büyük oranda bölünmüşlüğü ve yurttaşların otorite paylaşımında eşitçe yer almasını ifade etmektedir. Düşük yurttaşlık ise Thomas Hobbes ya da diğer çağdaş elit teorisyenlerinin savunduğu gibi otoritenin hiyerarşik dağılımının ve en tepede bulunanların otoritenin büyük bölümünü ellerinde tutmalarının gerekliliği anlamına gelmektedir. Modern Amerikan düşüncesi düşük yurttaşlığı destekler niteliktedir (Denhardt ve Denhardt, 2007: 49).

Tanımların genel niteliklerine bakılırsa Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının dayandığı yurttaşlığın aktif bir katılımı, genel çıkarı, kamu yararını, kamusal işlere katılımı, kişinin kendi çıkarlarını bir kenara bırakıp toplumun ortak çıkarını gözetmesini, devlet işlerine ilgi duymayı, demokrasiyi, bireysel hakları korumayı, yüksek yurttaşlığı ifade ettiği söylenebilir. Metnin bundan sonraki kısmında, Denhardt'ların Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımına temel aldıkları yurttaşlık ya da demokratik yurttaşlık kavramları üzerine bir inceleme yapılması hedeflenmektedir. Gerçekten de kamu yönetimi/idare/bürokrasi olarak adlandırılan yönetsel olanın formasyonları, kendi içlerinde toplumsal gerçekliğin bütün ağlarına yönelik olarak eşitlik nosyonuna dayalı bir yapıyı gerçekleştirebilirler mi? Kamu hizmeti kavramının kendisi kapitalist üretim biçiminin tamamlayıcısı olarak devletin bir etkinliği ise yurttaşlık bağlamında ele alınan bir kamu hizmeti anlayışı iktisadi olandan ayrıştırılabilir mi?

Modern yurttaşlığın tarihsel bağlamından kopararak toplumsal ilişkiler ve toplumsal gerçekliklerin bütününe dâhil olduğu toplumsal formasyondan bağımsız biçimde yalnızca siyasal alanın içerisine sıkıştırılmış bir ideal olarak ele alınması, kavramın içeriğinin normatif olarak doldurulup evrensel bir içeriğe büründürülmesine neden olmaktadır. Oysa yurttaşlık kavramının modern dö-

neme özgü tarihselliğini gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu bakımdan yurttaşlık ya da demokratik yurttaşlık kavramlarının toplumsal gerçekliğin içerisinde konumlandırılmaları için iktisadi olandan yalıtık olmayan biçimde ele alınmaları gerekmektedir. Biçimsel yalıtıklığın oluşumu, kapitalist üretim biçiminin ve devlet- toplum ilişkilerinin üretim biçimine denk düşer şekilde tamamlayıcı niteliğinin ortaya çıkışı ile ilişkilidir.

Marshall'a göre yurttaşlık tarihsel açıdan medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal hakların bir araya gelişinden oluşmuştur. Bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkı gibi unsurlar medeni hakları oluştururken, siyasal karar alma süreçlerinde seçmen ve seçilen olarak katılma hakkı siyasal hakları ifade etmektedir. Sosyal haklar ise ekonomik refah ve sosyal güvenlik haklarından eğitim ve sosyal hizmet gibi alanlara kadar genişçe bir içeriğe sahiptir (Marshall, 2000: 21). Marshall'ın üç düzlemli yurttaşlık tanımı, Denhardt'ların yurttaşlık tanımına benzer nitelikler taşımaktadır. Yurttaşlığın tanımında kullanılan katılım, oy verme, konuşma hakkı ve özgürlüğü, adalet, eğitim hakkı ve diğer haklar gibi unsurların daha önce Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının yurttaşlık bakışını oluşturduğunu söylemiştik. Fakat bu sınıflandırma bazı açılardan eleştirilebilir bir niteliğe sahiptir.

Poggi, yurttaşlık kavramını açıklarken yurttaşlığın devletle kurduğu ilişkiyi bazı veçhelerle ayırmaktadır. Bu veçhelerden ilki, uyruk olarak yurttaşlardır. Uyruk olarak bireyler, hükmedenlerin egemenliği altındaki uyruk niteliğinden yurttaşlık konumuna gelmiş olsa bile Poggi (2011: 40), "nüfusun ögeleri tek tek yurttaşlık özellikleriyle donatılmış olsun olmasın, devlet esasen bir kurallar sistemi, bölünmüş bir toplumun bir bölümünün diğer bölümü üzerinde tahakküm uygulamakta kullandığı bir dizi düzenleme ve uygulamadır" demektedir. Poggi (2011: 40) liberal demokraside siyasal alan açısından kilit olanın, hükmedenle hükmedilen arasındaki itaat ilişkisi olduğunu belirtmekte, yurttaşların gündelik yaşamda devletin itaat ettirmeye dönük faaliyetlerinden ötürü tepelerine dikilen bir şey olduğunu söylemektedir. Zira Birleşik Devletler gibi temsili demokrasinin siyasal alanı şekillendirdiği ülkelerde yurttaşlık kimliği, yurttaşları birbirine bağlamaktan çok onları hem kurucusu hem de uyruğu olduğu hükümete bağlamakta, yurttaşlar hükümetlerle olan ilişkilerinden dolayı yurttaşlık statüsü elde etmektedirler. Yurttaşların kendileri gibi olan yurttaşlarla ilişkileri özeldir ve diğer yurttaşlarla yurttaşlık hakkında hiçbir ortak duygu taşımamaktadırlar (Barber, 1995: 273). Marx (1997: 50) da bu ayrışıklığı tarif ederken şöyle demektedir:

Sivil toplum kendisini, devlet yaşamından, yalnızca, tüm ulusal, doğal, moral, teorik ilişkileri insana dışsal kılan Hristiyanlığın egemenliğinde tümüyle ayırır, insanın tüm tür bağlarını koparır, bu tür-bağların yerine egoizmi, bencil gereksinimi koyar ve insan dünyasını atomize olmuş, biri diğerine düşman bireylerin dünyasına çözüştürür.

Bireylerin birbirinden yalıtıklığı, iktisadi alanın bir yansıması olarak siyasal alanda yurttaşlığı biçimlendirmektedir. Kapitalist toplumsal formasyonda iktisadi alanın bireyler üzerinde yarattığı ayrışıklık ise mülkiyet ilişkileri ve doğrudan özel mülkiyetin kendisine özgü niteliğine ilişkindir. Zira Marx (1997: 33-34) iktisadi alanda yaratılan ayrışıklığın siyasal alana ve politik olana yansımasını şöyle ifade etmektedir:

Ancak, insan hakkı olarak özgürlük, insanın insana bağlılığına değil, tersine insanın insandan ayrılışına dayanır. Bu, bu ayrılışın hakkıdır, kendi içinde sınırlanmış bireyin hakkıdır. İnsanın özgürlük hakkının pratik uygulanımı, insanın özel mülkiyet hakkıdır... İnsanın özel mülkiyet hakkı, demek ki, diğer insanlarla ilintisiz, toplumdan bağımsız biçimde, dilediği gibi servetinden yararlanma ve onu tasarruf hakkıdır, özel çıkar hakkıdır. Bu bireysel özgürlük ve onun uygulanımı sivil toplumun temelini oluşturur. Bu, her insanın öteki insanlarda, özgürlüğünün gerçekleştirimini değil, sınırını bulmasına yol açar.

O halde yurttaşlık kavramı modern döneme özgü ya da modern dönem öncesine ait içeriği ile birlikte, bölünmüş toplumun iki farklı sınıfının/grubunun ilişkiselliği açısından belirleyici değildir.

Vergi yükümlüleri olarak yurttaşlar, Poggi'nin tarif ettiği yurttaşlık veçhelelerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Önceleri kralın hükmedilenlerden mali kaynakları toplamak için aristokrasiden ve askeri sınıftan duyduğu onay ve destek ihtiyacı temsil edilmeyenin vergilendirilmeyeceği ilkesinin doğuşuna kaynaklık etmiştir (Poggi, 2011: 41). Fakat daha sonra modern devletin yayılması ve masrafların artması sonucu, yeni ortaya çıkmış burjuvazinin ve orta sınıfın servetlerinden de yararlanmak istenmiş, böylece "söküp alma" faaliyetinin hareketli servet türlerine yönelmesi amaçlanmıştır. Bu da devletin büyük oranda vergilendirmenin hesaplanabilir, öngörülebilir, denetlenebilir ve rutinleşmiş biçimlere yönelik olarak uyarlanması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Kamu borçlanması yoluyla savaşları finanse etme yoluna başvurulduğu zaman, yurttaşlık önemli bir unsur haline gelmiştir (Poggi, 2011: 42). Poggi'yi destekler nitelikte olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin (2016) 13. ve 14. maddelerinde, yurttaşların vergilendirilmesine dair şöyle denilmektedir:

Kamu gücünün devamını sağlamak ve idarenin masraflarını karşılamak için herkesin vergi vermesi kaçınılmazdır. Vergi, tüm yurttaşlar arasında olanakları oranında eşit olarak dağıtılır. Tüm yurttaşların bizzat ya da temsilcileri aracılığı ile verginin gerekliliğini belirlemeye, vergilemeyi serbestçe kabul etmeye, vergi gelirlerinin kullanılmasını gözlemeye ve verginin miktarını, matrahını, tahakkuk biçim ve süresini belirlemeye hakkı vardır.

O halde yurttaşlık kavramı ilk olarak devletin ikincil bölüşüm ilişkilerinde yurttaşlara mali kaynak sağlaması ile değil, yurttaşlık olgusunun vergi toplamada işlevsel bir fayda sağlanması ile bir anlam kazanmıştır. Yurttaşlık bu düzlemde, hükmedenin mali bakımdan söküp alma işini kolaylaştırırken işlevsel bir yarar sağlamıştır. Aynı zamanda vergi verme tüm yurttaşlara yaygınlaştırılmıştır. Böylece devletin mali kaynaklarının artması sağlanmıştır.

Neocleous'a (2015:185-186) göre sınıfsal mücadelelerin, çatışmaların, farklılıklar ve ilişkilerin yurttaşlık kavramının kendisiyle birlikte görünmez kılınması, iktisadi alan ile siyasal alanın modern döneme özgü ayırımına denk düşmektedir. Kapitalist demokrasi modelinde yurttaşın yurttaşlık konumu ile sınıfsal konumu arasındaki ayrılık iki yönlüdür. İlki bireyin toplumsal ve iktisadi konumunun yurttaşlık durumunu etkilememekte ve kapitalist üretim biçimine denk düşen siyasal gerçeklik olarak demokrasi bu etkilenmeyişi ifade etmektedir. Diğer taraftan kapitalistin işçilerin artı emeğini sömürme gücü, yurttaşlık statüsünden kaynaklanan herhangi bir ayrıcalık sağlamadığı ve yurttaşlık konumuna bağımlı olmadığından yurttaşlık hakları açısından bir eşitsizlik yaratmaz ya da var olan eşitsizlik yurttaşlık nedeniyle yok olmaz. Bu da kapitalist demokrasiyi sınırlandırmaktadır. Sermaye ve emek arasındaki çelişki ve ilişki, yasalar önünde bir eşitlik ya da oy verme hakkıyla birlikte var olmaktadır. Kapitalizmin siyasal alanını şekillendiren demokrasinin sağladığı bu eşitlik, hem sosyo-ekonomik alandaki eşitsizliklerle birlikte var olmaya devam eder, hem de düzeni bozucu bir etki göstermez (Wood, 2008: 247). Devlet açısından da,

...özel alan içinde var olan sınıf farklılıklarının devlete göre yalnızca özel bir anlam taşıdıkları, yani hiçbir siyasal anlam taşımadıkları kendiliğinden anlaşılıyor... Yasama etkinliğinde burjuva-sivil toplum (özel kişiler alanı) "farklılaşmamış bir yığın" olarak görünmekle hiçbir tehlikeye koşmuyor, çünkü böyle bir yığın gerçeklikte değil ama ancak imgelemde var oluyor. Gerçekten varolan yığınlar, büyük ya da küçük yığınlar (kentler, kasabalar vb.) oluşturuyor, ama bu (nitel) fark olumsuz taşıyor; bu yığınlar ya da daha doğrusu bu yığın yalnızca görünüşte 'atomlara bölünmüş bir yığın' olmakla kalmıyor, ama gerçekten öyle oluyor...(Marx, 1997: 112)

Modern yurttaşların oluşturduğu topluluk tam da bu bölünmüş yığınlara denk gelmektedir. Yığınlaşmış bölünmeler ise atomize bireyleri, diğer bir deyişle modern yurttaşları temsil etmektedir. Devlet karşısında modern yurttaşın hak ve yükümlülükleri, onun toplumla kurduğu ilişkideki en temel bağlardan biri haline gelmektedir. Benzer biçimde Poulantzas'a göre, egemen burjuva ideolojisinin hukuksal ve politik olana bağlı olarak rolünü ayrıcalıklı bireylerin karşısında tümel olanın bütün sınırlarına ve kudretine vâkıf gibi tüm toplumun çıkarlarının sağlanmasında ve temsilinde birincil olan devlet (Poulantzas, 2003: 248), atomi-

ze bireylere eşit, özgür ve yurttaşlardan oluşan yapılandırılmış bir ulusallık atfetmektedir. Birbirine yapılandırılmış atomize bireylerin siyasal alandaki bu biçimsel eşitliği, modern devlete halk iradesinin yansımaları olarak ideolojik bir meşruiyet sağlamaktadır.

Devlet açısından yurttaşlık statüsünün niteliği aşağı yukarı belirlendiğine göre yönetsel gerçeklik içerisinde, Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının değer-yüklü yurttaşlık içeriği ile birlikte oturduğu düzlem somutlaştırılabilir bir niteliğe bürünmektedir. Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının yurttaş anlayışı, aynı zamanda kamu yönetsel bir içeriğe büründürülerek bir yönetsel gerçeklik olan bürokrasi yapılanmasıyla iç içeliği gerektirmektedir. Buna göre bürokratların yurttaşlarla karşılıklı fikir alışverişinde bulunması, onları yönetsel karar alma süreçlerine katması gerekliliği savunulmaktadır. O halde bir yönetsel gerçeklik biçimi olarak bürokrasi ve bürokratlar, temsili demokrasi içerisinde yurttaşlarla olan ilişkileri bakımından hangi zemine oturmaktadır? Gerçekten de kapitalist toplumsal formasyonun bütünlüğü içerisinde atomize yurttaşların bürokrasi mekanizmasına doğrudan katılımının ve siyasal-yönetsel karar alma süreçlerinde etkin ve etkili olmalarının bir geçekliği var mıdır? Bu gibi sorulara cevap vermek üzere metnin buraya kadar olan bölümü, bir altyapı oluşturma çabasını içermiştir. Metnin devamında da yurttaşlığın yönetsel olanla çakıştığı noktalar ele alınacak, böylece Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının yurttaşları kamu hizmetinin alıcıları olarak konumlandıkları yöneten ve yönetilen ilişkisinde kurulan düzlem sorgulanabilecektir.

Yurttaşlık kavramının modern bir içerikle yeniden şekillenme süreci yönetsel olanın ortaya çıkışıyla ilgilidir. Ulus-devlet, siyasal ve yönetsel bir varlık olarak yurttaşlık temelinde tanımlanmaktadır; ulus devletin bütünleştirici ve birleştirici unsuru yurttaşlardır (Akbulut, 2007: 256). Yönetsel olanın bu bütünlük içinde yönetsel bir gerçekliğe dönüşmesinde yurttaşlık önemli bir konumdur. Yönetim bilimi ya da kamu yönetimi açısından modern devletin unsurları olan yurttaşlar, 19. yüzyılın sonlarına doğru bireysel haklara sahip ve kamu yararına katkı sağlayan bu haklarla devlet meşruiyetinin sağlanmasının temel unsuru olmuşlardır (Skinner, 2011: 16).

Yurttaşların yönetimi ve idaresine dair yönetsel mekanizmalar ve süreçlerin ortaya çıkışı, yurttaşların yasal bir özne ve yönetsel bir nesne haline gelmeleriyle birlikte değerlendirilir. Bireylerin bu yönetsel gerçeklikler aracılığı ile yönetilmesi ve denetlenmesi için işçi sınıfını bir sınıf olarak değil, tek tek bireylerin toplamı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Yine bireylerin yönetimin nesnesi olabilmeleri için hakkın öznesi olmaları zorunludur. Bu da İngiltere'deki siyasal yönetimin yurttaşlık kavramını kapsam olarak genişletmesiyle ve oy hakkının yaygınlaşmasıyla paralel olarak geliştiğini göstermektedir (Neocleous, 2015: 186-187). Oysa Marshall'ın yurttaş kavramsallaştırması, Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımına benzer şekilde yönetime dair ayrıntılı bir fikir sunmaz. Yeni Kamu Hizmeti anlayışında da yönetilen ve yöneten arasındaki ilişki biçimsel olarak ele alınmak-

ta, yalnızca söylem ve karşılıklı konuşma üzerinden yurttaşlar ve bürokratların yönetime katılabileceği savunulmaktadır. Denhardt'ların (2007: 50) bürokratlar ile yurttaşlar arasında kurduğu bağa bakıldığında şöyle dedikleri görülmektedir: a. Aktif katılım yoluyla en iyi siyasi sonuçları elde etmeye en yakın durumda oluruz, bu sonuçlar halkın tümünün ya da belli grupların demokrasi normlarıyla uyuşan kararlarını yansıtır, b. Katılım yoluyla Thompson'un demokratik amaç diye tanımladığı en fazla sayıdaki vatandaşın çıkarlarını güden kararlar ve kurallara erişebiliriz. Kamusal işlere geniş bir yurttaş katılımı sayesinde yurttaşların bireysel ve kolektif çıkarları devlet memurları tarafından duyulur ve bunlara karşılık verilir, c. Demokratik katılım, devletin meşruiyetini artırır. Karar alma sürecine katılan insanlar alınan kararları ve bu kararları alma sürecini yürüten kurumları desteklemeye daha meyillidirler.

İlk maddede, katılım yoluyla toplumun büyük bölümünün kararlarının yansıtılacağı belirtilmektedir. O halde Denhardt'lar toplumun büyük bölümünün yalnızca siyasi alana katılım yoluyla siyasi alanda eyleyenlerin ve yönetsel alanda faaliyet yürüten bürokratların kararlarını oluşturabileceğini söylemektedirler. Toplumun büyük bölümü açısından, daha doğrusu Denhardt'ların betimledikleri kendi toplumlarının büyük çoğunluğu açısından bakıldığında, Amerika Birleşik Devletlerinde son yirmi yıl içerisinde en yoksul kesimi oluşturan ailelerin toplam gelirinin %21 oranında düştüğü, fakat aynı zamanda en zenginlerin %20'sinin toplam gelirinin %22 arttığı, bu eşitsizliğin de katlanarak devam ettiği görülmektedir (Bauman, 1999: 134). Bauman (1999: 134), Amerikan Kongre üyelerinin yarısından fazlasının büyük bir hevesle desteklediği devlet yardımlarının kesilmesi uygulaması nedeniyle 2006 yılı itibarıyla beş milyon Amerikalı çocuğun sefalet içinde büyüyeceğini belirtmektedir. Denhardt'ların toplumun büyük çoğunluğunun siyasi sonuçları etkileyebileceği düşüncesi ile Bauman'ın belirttiği veriler birlikte düşünüldüğünde Kongre üyelerinin büyük çoğunluğunun yoksullara devlet desteğinin kaldırılmasını desteklemesi, beş milyon yoksul çocuğun ve ailelerinin düşecekleri yoksulluğun görmezden gelindiğini ve onlara ait kararların yansıtılmadığını göstermektedir.

Diğer taraftan yurttaşların kamusal işlere katılımı yoluyla seslerini bürokrasiye duyurabilecekleri ve bürokratların, yurttaşların isteklerine cevap verebileceği söylenmiştir. O halde bürokrasinin ve bürokratların gerçekten de tüm yurttaşların sesini duyabilecek nitelikte olup olmadığını tespit etmek gerekmektedir. Bürokrasi "devletin örgütleyici faaliyetlerinin, kitlelerden ayrılmış ve onların üzerinde duran ayrıcalıklı insanlardan" oluşan bütün (Fişek, 2016: 22) olarak da tanımlanmaktadır. Bürokratlar, devlet işlerini kendi adlarına ya da soyut bir devlet adına yönlendirmeyip egemen sınıfın yönetsel işlerini düzenleyen birer ajan gibi davranabilirler (Fişek, 2016: 23). Tam da bu yüzden bir yönetim biçimi olarak bürokrasi, burjuvazinin gelişiminin özel bir ürünü olarak bir yandan feodal kalıntıları ortadan kaldırma diğer yandan da işçi sınıfı mücadelelerini baskılama yo-

luyla burjuvazinin/egemen sınıfın bir silahı niteliğine bürünmektedir (Fişek, 2016: 74). Denhardt'ların Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımında, mübadele ilişkilerinden ve artı değere el koyan ve artı değerine el konulan açısından sınıfsal çatışmalara, modern devletin yürütme fonksiyonu açısından bakılmamaktadır. Zira modern demokrasinin bürokrasi formasyonu üst sınıflar tarafından biçimlendirilmiş ve kademe kademe alt sınıfları şekillendirmek üzere (Neocleous, 2015: 190) yurttaşlık üzerinden yaygınlaştırılmıştır. Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı bu gerçekliğe gözünü kapatmış durumdadır. Denhardt'ların yaklaşımı, kapitalizmin toplumsal eşitsizlikle yan yana var olabilen ve seçkinler ile emekçi kitleler arasındaki ilişkiye dokunmayan, yurttaşlar arasında biçimsel bir eşitliğin olduğu "biçimsel demokrasinin" ortaya çıkışını (Wood, 2008: 248) ve biçimsel demokrasi içinde bir yönetsel gerçeklik olarak bürokrasiyi perdelemektedir. Bürokratların ve bürokrasinin yukarıda açıklanan nitelikleri ile birlikte düşünüldüğünde Denhardt'ların bahsettiği anlamda yurttaş katılımı yoluyla bir toplumun tümünün taleplerine yanıt verilebileceği söylemi temelsiz kalmakta ve kolayca çürütülmektedir.

Denhardt'lar kamusal işlere yurttaş katılımının hangi araçlar ve yöntemlerle gerçekleştirileceğine dair bir ipucu vermemişlerdir. Siyasi alanda biçimsel eşitliğe erişebilmiş atomize bireylerin kamusal işlere katılım konusunda hangi faaliyetleri yürüteceklerine değinilmemiştir. Modern devletin yurttaşlara katılım imkânı verdiği en önemli hususlardan birisi genel oy hakkıdır. Siyasal alana yurttaş katılımı genel oy hakkı yoluyla sağlanmaktadır. Katılım açısından genel oy hakkı, bir genelliğin, bir toplumsallığın ve homojen bir bütünün iradesinin temsili anlamına gelmektedir. Fakat katılım-temsil ilişkisi bağlamında genel oy hakkının niteliği önem taşımaktadır. Neocleous'a göre (2015: 188), böylece toplum herhangi bir toplu talebi dile getirme yetisinden ve gerçekliğinden yoksun, pasif bir nesne, bir olgu haline gelmektedir. İşçi sınıfının burjuvazi ile birlikte seçme ve seçilme hakkına sahip olması, sınıfı bireylerden oluşan bir toplama bölmektedir. Seçmen kitesinin bir bölümünü oluşturan sınıfsızlaştırma girişimi de böylece genel oy hakkı ile somutlaştırılmış olmaktadır. Tek tek bireylerine ayrılıp atomize yurttaşlara dönüşmüş sınıfın, genel çıkar, kamu yararı ve genel oy hakkı gibi söylemlerle başka biçimlerde birleşmesi sağlanmaktadır (Neocleous, 2015: 188). İktisadi alanda oluşmuş sınıfsal farklılıkların siyasal alanda yokmuşçasına genel oy hakkı vasıtasıyla yönetsel gerçekliğin belirlenmesine ve karar alma süreçlerine tüm toplumun katılabileceği fikri gerçekçi görünmemektedir. Denhardt'lar tarafından üstünkörü bir biçimde geçirtilen yurttaş katılımının aynı zamanda bürokrasi tarafından bir karşılığının olduğu fikri temelsiz bir açıklama gibi durmaktadır. Zira bürokrasi, karar alma sürecinde çoğu zaman bağımsız değildir, bağımsız olduğu durumlarda da yurttaşların katılımı yoluyla anlatmaya çalıştığı düşüncelerinin nasıl bir karşılık bulacağı muammadır.

Yurttaşların yönetime katılmasıyla teker teker bireylerin çıkarlarına veya kolektif çıkarlara bürokrasi tarafından karşılık verileceği fikri aynı zamanda genel çıkar, kamu yararı, genel yarar gibi liberal söylemleri de temsil etmektedir. O halde genel çıkar ya da genel yarar terimlerinin temelde hangi zemine oturduğuna bakmak gerekmektedir. Bir kere Denhardt'ların kolektif çıkarlar ile bireysel çıkarların çelişmeyeceğine dair ön kabullerinin olduğu görülmektedir. Oysa Marx ve Engels'e göre (1976: 36):

Bireyler yalnızca özel çıkarlarına baktıkları için –özel çıkarlar bireyler açısından, kendi kolektif çıkarlarıyla örtüşmez (aslında kolektif, kolektif yaşamın yanılısattıcı biçimidir)– kolektif çıkar, onlara “yabancı” olan, onlardan “bağımsız” olan ve kendisi de özelliği olan ve özel bir “genel” çıkar olan bir çıkar gibi görünmektedir, ya da bu bireyler, demokraside olduğu gibi, bu ikilik içinde hareket etmek zorundadırlar. Öte yandan kolektif ve kolektif sanılan çıkarlarla gerçekte durmadan çarpışan bu özel çıkarların (...) kavgası, aldatıcı “genel” çıkarın devlet biçimindeki pratik müdahalesini ve dizginlemesini zorunlu kılar.

Devletin özel çıkarlar ile genel çıkarların çatışmasını bastırmak üzere biçimlenişi, genel çıkar ya da kolektif çıkar olarak sunulan siyasi söylemle bütünleşmektedir. Denhardt'lar ise özel çıkarların ve kolektif çıkarların tümünün yurttaşların katılımı yoluyla bürokraside temsil edilebileceğini düşünmektedirler. Adeta bir uyum içindeki çıkarlar bütünü, iktisadi alandaki bütün eşitsizliklerin ve çatışan sınıfsal çıkarların yok sayıldığını göstermektedir.

Son önermede de yurttaşların demokratik katılımının devlet meşruiyetini arttıracığı söylenmektedir. Poulantzas'a göre ise politik meşruiyet (kapitalist devletin meşruiyeti) ya da kurumların meşruiyeti açısından bakıldığında bunların bir formasyondaki egemen ideoloji ile olan ilişkilerini incelemek mümkündür, daha da özel olarak söylenirse meşruluk ya da meşruiyet egemen ideolojinin özgül politik etkisini gizler. Dahası politika bilimi ya da devlet olgusunun kendisi için meşruluk veya meşruiyet genel kural olarak politik yapıların bir sistemin faileri tarafından kabul görme tarzını ifade etmektedir (Poulantzas, 2003: 256-257). Denhardt'ların yurttaşlar aracılığı ile meşruiyetinin pekiştirilmesi gerektiğini söyledikleri devlet, egemen ideolojinin pekiştirilmesi ve politik alanda yarattığı sonuçların gizlenmesi açısından ön plana çıkmaktadır. Denhardt'ların bu söylemlerinde, devletin meşruiyetini sağlamada yurttaşların görevli olduğu ima edilmektedir. Devlet- toplum ya da devlet-yurttaş özdeşleşmesi zımni olarak kabul edilmektedir. Oysa Holloway (2011: 135) devlet ve yurttaşlık ile ilgili olarak şöyle demektedir:

... hiçbir şey yapmasa da, polis, bürokratlar ya da politikacılar yerinden oynamasa da böler, sınıflandırır, tanımlar ve fetişleştirir. Devletin bu varlığı, 'kendi' bölgesinin, 'kendi' toplumunun 'kendi' yurttaşlarının

bölgesel bir tanımdır. Devletin bu varlığı yurttaş olmayanlar aleyhine yabancılar nitelmesi yapan ayrımcılıktır... Devlet sürekli bir kendini- oluşturma, kendini- tanımlama sürecidir... Toplumun uyruklara bölünmesinin toplum kaynaklı olduğunu söylemek ne kadar yersizse bunun ifade biçimleri de o kadar ortadadır. Bu bölme biçimi, bu sınıflandırma ya da kimliklendirme biçimi, son yüzyılın tanıklığında dağlar dolusu cesedin yığılmasından anlaşılacağı üzere, hiç şüphesiz sermayenin egemenliğinin en zalim ve en vahşi tezahürüdür.

Devlet meşruiyetinin artırılmasının yurttaş katılımıyla sağlanması tam da Holloway'ın bahsettiği noktaların önemsenmemesi ile ilgilidir. Denhardt'lar devlet meşruiyetinin sağlanmasının bir yolu olarak yurttaşların katılımını işaret ederken toplumu bölen, sınıflandıran, tanımlayan ve fetişleştiren bir yapının bölünmüş ve sınıflandırılmış kişilerce meşruiyetinin sağlanmasının anlamsız kalacağı gerçeğine değinmemektedirler. Oysa bu düşünüş biçiminin içerisinde gizil olarak devlet ve toplumun uyum halinde ve kol kola olduğu ön kabulü gömülüdür (Holloway, 2011: 134). Toplumsal çatışmaların ve sınıfsal farklılıkların kapitalist devlet biçimi içerisindeki konumlanması ve bizzat çatışmaların statik bir hale gelmesiyle ilişkili bulunan devlet yapılanması göz ardı edilmektedir. Bu açıdan Yeni Kamu Hizmetinin bölünmüş bir toplum ve meşruiyeti artmış bir kapitalist devletle iç içe olduğu görülmektedir.

Sonuç

Denhardt'lar Eski Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımlarının eleştirisi üzerine kurdukları Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımlarını, yurttaşlık temelinde inşa etmişlerdir. Fakat eski ve yeni olana yönelik itirazları kapitalist üretim biçimi ve onun toplumsal formasyonu ile yönetsel gerçeklikleri açısından bir farklılık doğurmamaktadır. Kamu hizmeti kavramının modern dönemde devlet yapılanması açısından denk düştüğü tamamlayıcılık ilişkisi, Denhardt'ların yaklaşımında da göz ardı edilmektedir. Normatif bir algıyla üretim biçiminin gerçekliği yok sayılarak yurttaşlık vasıtasıyla devlete ve topluma ilişkin sorunların çözülebileceği fikri daha önceki yaklaşımlardan niteliksel olarak geniş bir farklılık sunmamaktadır. Siyasal ve iktisadi olanın biçimsel ayrımı üzerinden siyasal alanda atomize bireylere biçimsel bir eşitlik sunan yurttaşlık kavranışı, Denhardt'ların iktisadi alandaki eşitsizlikleri yok saymasına ve toplumun genel çıkar, kamu yararı, genel yarar gibi ifadelerle bir uzlaşma içinde sanmalarına ve sınıfsal farklılaşmaları görmezden gelmelerine neden olmuştur. Devlet faaliyetlerinin somutlaştığı bir alan olarak kamu hizmeti, kapitalizm dışı değildir. Zira devlet, kapitalist toplumda devlet olma niteliğinden çok kapitalist devlet olma niteliği taşımaktadır (Akbulut, 2013: 168). Denhardt'ların yurttaşlık temelli Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı bu bakımdan kamusal olanın bir ayrıcalığı ya da içerisine idealist anlamlar yüklenmiş ve ideolojik olarak içeriklendirilmiş bir niteliğe bürün-

mekte, yaklaşımda yurttaşlığın kapitalizme ve onun toplumsal formasyonuna ilişkin niteliğine değinilmemektedir. Bu bakımdan kamu hizmetinin eski olanı ile yeni olanı arasında da niteliksel olarak hangi biçimlerden dolayı bir ayrıma gidildiği netleşmemektedir. Denhardt'ların eleştiri olarak sundukları Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımları, eleştirdikleri ile büyük oranda benzer bir zemine oturmaktadır. Gerçekten de yeni bir kamu hizmeti anlayışı türetilecek ise, çözüm olarak yurttaşlık açısından iktisadi olan ile siyasal olanın ayrıkışlığının gizlenmesi üzerinden biçimsel bir yurttaşlık anlayışı ile değil, her iki alanda da niteliksel bir eşitliğin temel alındığı, kamu hizmetlerinin bu iki yönlü eşitlikle zemine oturduğu bir anlayışın benimsenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, Ö. (2007) *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi*, Ankara: TODAİE Yayını.
- Akbulut, Ö. (2010) "Yöneltilmiş Gerçeklik ve Yöneltilmiş Olan", *Prof. Dr. Kurthan Fişek İçin Yönetim Üzerine*, Sayan, İ. Ö. (der.), Kayaum Yayın No:7, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 53-60.
- Akbulut, Ö. (2013) "Küresel Kapitalizm ve Devlet", *Toplum ve Hekim*, 28, 3, 165-171.
- Barber, B. (1995) *Güçlü Demokrasi* (çev. M. Beşikçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1999) *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar* (çev. U. Öktem), İstanbul: Gündüz Basım Yayım.
- Denhardt, J. V. ve Denhardt, R. B. (2007) *The New Public Service*, New York: M. E. Sharpe.
- Fişek, K. (2016) "Bürokrasi Üzerine", *Das Yönetim*, Aydın, R. ve Çakır M. (der.), Ankara: Nota Bene Yayınları, 21-48.
- Fişek, K. (2016) "İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde Bürokrasinin Doğuşu", *Das Yönetim*, Aydın, R. ve Çakır M. (der.), Ankara: Nota Bene Yayınları, 49-74.
- Holloway, J. (2011) *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek* (çev. P. Sıral), İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi http://www.ankarabarasu.org.tr/Siteler/abihm.org/fransiz_insan.html
- Marx, K. ve Engels, F. (1976) *Alman İdeolojisi* (çev. K. Somer), Seçme Yapıtlar, Birinci Cilt, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1997) *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* (çev. K. Somer), Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1997) *Yahudi Sorunu*, (çev. N. Berkes), Ankara: Sol Yayınları.
- Marshall, T. H. ve Bottomore, T. (2000) (der.) *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* (çev. A. Kaya), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Neocleous, M. (2015) *Sivil Toplum Yönetmek* (çev. B. Ahıska), Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Poggi, G. (2011) "Yurttaşlar ve Devlet: Geçmiş Bakış ve Muhtemel Gelecek", *Devletler ve Yurttaşlar*, Skinner, Q. ve Strath, B. (der.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 39-52.
- Poulantzas, N. (2003) *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (çev. Ş. Ünsaldı), Ankara: Epos Yayınları.
- Skinner, Q. (2011) "Devletler ve Yurttaşların Özgürlüğü", *Devletler ve Yurttaşlar*, Skinner, Q. ve Strath, B. (der.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3-24.
- Wood, E. M. (2008) *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, (çev. Ş. Artan), İstanbul: Yordam Kitap Yayını.
- Zengin, O. (2008) "Kamu Yönetimi Disiplininde Eleştirel Kuram: Box ve Denhardt Üzerine Bir İnceleme", *Ammek İdaresi Dergisi*, 41,3, 1-39.

Değini

14. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Üzerine

Çağdaş Gemici*
Çağrı Kaderoğlu Bulut**

Türk Sosyal Bilimler Derneği (TSBD) tarafından iki yılda bir düzenlenen Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nin on dördüncüsü 23-24-25 Kasım 2015 tarihlerinde Ankara'da ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi'nde gerçekleştirildi. 1980 yılından beri düzenlenen kongre, Türkiye'de sosyal bilimin gelişmesi ve genişlemesi, araştırmacılar ve disiplinlerarası ilişkilerin kurulması bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. Bu yönüyle yalnız sosyal bilimler alanına bütüncül bir yaklaşımın değil, aynı zamanda kuşaklararası bir deneyim ve bilgi paylaşım ortamının sağlanması dolayısıyla da önemli bir mecra özelliği taşımaktadır.

14. Kongrenin tartışma başlıkları iktisat, finansallaşma, borçlanma, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, tarih, sosyal politika, mekan, bellek, kent ve çevre, sağlık, sosyal psikoloji, felsefe, kültür, iletişim ve medya, toplumsal cinsiyet araştırmaları, tarım, savaş ve barış, göç, laiklik ve din, kimlikler ve azınlıklar, Ortadoğu tartışmaları, Kürt sorunu, çocuk hakları, örgütlenme, sendikacılık ve toplumsal hareketler gibi geniş bir çeşitlilik sunmaktadır. Kongrede sosyal bilimlerin hemen her alanından oturumlar yer alırken, oldukça ilgi çekici tebliğ sunumları ve tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Tüm bunların bu metinde tek tek ele alınması yazının kapsamını oldukça aşacağı için kongredeki temel eğilim ve tespitleri aktarmak, sosyal bilimlerin Türkiye'deki güncel tartışma gündemlerini görebilmek açısından kanımızca daha isabetli olacaktır.

İlk olarak, kongreye ilişkin tarihsel materyalist perspektifin ağırlığı sıklıkla vurgulanan bir özellik olsa da bu perspektifin dışında kalan pek çok tebliğ, oturum ve tartışma da kongrenin oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu haliyle Kongre'nin, farklı eleştirel bilim üretme pratiklerinin bir araya geldiği, bu karşılaşmanın yer yer gerilimli haller de alabildiği bir tartışma platformu olduğunu belirtmek doğru olacaktır¹. Tam da bu nedenle Kongre'nin, demokratik ve açık bir tartışma ve bilimsel karşılaşma alanı olduğunu söylemek mümkündür.

Ulusal sosyal bilimler camiasının kongreye gittikçe artan ilgi ve katkısı da bu tespiti doğru niteliktedir. Bu ilgi ve katkılar, gerçekleştirilen oturum ve sunulan tebliğ sayılarından da anlaşılabilir. 94 oturumun gerçekleştirildiği

* Arş. Gör. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, cagdasgemici@gmail.com.

** Arş. Gör. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, cagrikaderoglu@gmail.com.

1 Kongre'nin kapanış oturumu ve oturumda yaşanan tartışmalar da bu konuda önemli bir gösterge teşkil etmiştir. Kapanış oturumunun konuşmacıları Tülin Öngen, Alev Özkazanç, Nilgün Toker, İlhan Uzgel ve Ergin Yıldızoğlu'dur.

son kongrede sunulan bildiri sayısı 400'ü geçmiştir². Bu bildirilerden çoğunun doktora ve yüksek lisans aşamasındaki araştırmacılardan oluştuğu, yine önemli bir bölümünün de Ankara ve İstanbul'daki üniversiteler dışından katılımcılarla gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Keza genç araştırmacılar ile yeni kurulan üniversiteler ve merkez kentler dışındaki üniversitelerden araştırmacıların katkılarının önemsendiği ve kongrelerin böylesi buluşmalara ev sahipliği yapmasının gözetildiği, TSBD tarafından da özellikle vurgulanmaktadır³. Bu yolla kent-taşra, eski-yeni üniversite ikiliklerinin aşılmasının hedeflendiği ve kongrenin sosyal bilimler alanının akademik ve sosyal etkileşiminin artırılmasına katkı sağladığı söylenebilir. Bu kapsamda genç araştırmacıların yanı sıra sosyal bilimler alanındaki önemli isimlerin de Kongre'de tebliğ, konuşma ve katılımlarıyla yer almalarının oldukça kıymetli olduğu belirtilmelidir.

Yine de Türkiye akademisinde yaşanan başat teorik ve metodolojik bölünmeler ile bunların siyasal yansımalarının sonuçları kongre bileşiminde hissedilmektedir. Başka bir deyişle, İstanbul (Boğaziçi, İstanbul Üniversitesi) ve Ankara (ODTÜ, Ankara Üniversitesi) bilim çevrelerince temsil edilen farklı eğilimlerin ve bu eğilimler arası ilişkilerin seyri kongre sürecinden takip edilebilmektedir. Genel olarak İstanbul çevresinin kongreye mesafeli durduğu, bu çevrelerden katılımın yok denecek kadar az olduğu, söz konusu çevreden deneyimli ve tanınan isimlerin kongrede yer almadıkları gözlemlenmektedir. Bu arada belirtmek gerekir ki, İstanbul ve Ankara çevreleri olarak tabir ettiğimiz kesim homojen oluşumlar değildir. Belirli bilimsel ve politik eğilimlerin baskın temsilcisi olarak bu tabir kullanılmaktadır. Her iki kentte ve zikredilen üniversitelerde diğer çevreye ait araştırmacılar elbette bulunmaktadır.

Kongreye ilişkin ikinci olarak, emek ve sınıf üzerine yapılan oturumların sayısında ve bu oturumlara yönelik ilgide gözlemlenen artıştan söz edilebilir. 2000'li yıllarla birlikte ama özellikle 2008 krizi ve dünya çapındaki toplumsal isyan dalgalarının da etkisiyle kapitalizm ve sınıf eksenli çalışma ve tartışmalar akademide yeniden görünür olmaya, meşru bir bilimsel çalışma alanı haline gelmeye başlamıştır. Bu durum postmodernizm rüzgarının ivme kaybetmesiyle de yakından ilişkilidir. Kongre'deki genel hava da bu tespiti doğrular nitelikte olmuştur. Kimlik, temsil ve farklılık odaklı pek çok oturum, sınıfsal ilişkiler ve kapitalizmin tarihsel pratiklerine değinerek tartışmaya açılmıştır. Bu, kanımızca olumlu bir eğilimdir ancak sınıf çalışmalarının bilimsel ard yöresi ve metodolojisi noktalarında yeni tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Kongre'de öne çıkan bir diğer özellik de sosyal bilimler camiasında özgün yeri olan kimi dergi ve düşünce çevrelerine tartışma platformu sağlanmış olmasıdır. Praksis Dergisi, Yordam Kitap, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi (İLEF), Bağımsız Sosyal Bilimciler, Halkevleri Akademisi, Türk Tabipler Birliği, Barış Derne-

2 Açılış ve Kapanış panellerindeki bildirilerle birlikte tam sayı 409'dur.

3 Bkz. <http://www.tsbd.org.tr/etkinliklerimiz/ulusal-sosyal-bilimler-kongreleri/>

ği ve Türkiye Araştırmaları Enstitüsü gibi yapılar, Kongre’de gerçekleştirdikleri özel oturumlarla bir yandan kendi düşünsel çalışmalarını tartışmaya sunarken diğer yandan da sosyal bilimler camiasının tartışma gündem ve pratikleriyle etkileşime geçme olanağı bulmuşlardır.

Sunulan tebliğlerin ve ele alınan konuların, eski kongrelerle kıyaslandığında alan verilerine daha fazla dayanıyor olması Kongre’nin dikkat çekici bir diğer özelliğidir. Bunun temel sebebini, Türkiye’nin içinden geçtiği radikal dönüşüm sürecine sosyal bilimcilerin kayıtsız kalamaması ve dönüşümün ekonomik, siyasal ve toplumsal süreçlerini sahadan gözlem ve verilerle ele alma gereksinimi duyması şeklinde tarif etmek mümkündür. Yukarıda zikredilen postmodern rüzgarın yavaşlamasının, araştırmacıları yeniden somut olgularla çalışmaya yönlendirmesi de bu durumun bir diğer nedeni olarak değerlendirilebilir. Burada da yeni ampirisizm biçimleri ve olgu-kuram bağlantısının bu tehlikeye düşmeden nasıl kurulması gerektiği üzerine yeni tartışma gündemlerinin ortaya çıkacağı tahmin edilebilir.

Yukarıda tespit edilen eğilimler ışığında söylenebilir ki, Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, sosyal bilimler alanında üretilen bilgi ve görüşlerin yalnızca karşılaştığı bir alan değil, aynı zamanda Türkiye’deki bilim üretme pratiklerinin ve düşünce kamplarının toplumsal tarihinin de gözlemlenebileceği kristalize bir etkinliktir. Bu bağlamda 14. Kongre, yalnız mevcut tartışmaların değil, sosyal bilimler alanının gelecek yıllardaki yeni tartışma başlıklarının nüvelerinin de belirmesini sağlayan verimli bir buluşma noktası olmuştur.

Değini

Sosyal İnsan Hakları Sempozyumları Üzerine

Kısa Bir Bakış:

"Sosyal Hakların Gözyaşları"

Denizcan KUTLU*

Türkiye’de sosyal politika disiplininin gelişimi¹ içerisinde sosyal haklar nasıl bir yer kaplamaktadır? Bu yazının amacı, bu soru temelinde, Sosyal İnsan Hakları Sempozyumlarına eğilerek, sosyal politika disiplini içerisinde sosyal hakların gelişimine, anılan Sempozyum temelinde dikkat çekme çabasından ibarettir. Sempozyum üzerine kimi değerlendirmeler yapmak da yazının sınırları içerisinde dir.²

"Sosyal Hakların Gözyaşları"

Yazının başlığına ilişkin bir ufak parantez açabiliriz. "Sosyal Hakların Gözyaşları" bir analogiyi anlatır. II-V’inci Sempozyum Bildiri Kitabı kapaklarındaki "Sosyal Haklar" yazısı, "kırıklı font"tur. Prof. Dr. Mesut Gülmez’in ilgili yazı karakterine ilişkin tasviri ise, sosyal hakların ve sempozyumlar boyunca sosyal haklarla bağlantılı olarak ele alınan konuların bir tür durumu ve öyküsü niteliğindedir: "Sosyal hakların gözyaşları". Gülmez, bunu IV. Sempozyum kitabında anlatır ve ekler:

"İnancım o ki bu 'kırıklı font', yalnızca sosyal hakların her birine ilişkin apaçık görülen, tanık olunan ve yaşanan ihlalleri, aykırılıkları, kısıtlama ve yasakları, kısacası 'sosyal hakların patolojisi'ni değil, aynı zamanda için için akıttığı/döktüğünü gözyaşlarını da anlatıyor. Bunun için de, 'kanayan yara' anlamında Sempozyum Kitap kapaklarımızın 'simgesi/markası' olarak sürdürüyoruz."

* Dr., Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, denizcank@gmail.com.

1 Konuyla ilgili farklı sosyal politika gelenekleri üzerine bir değerlendirme için bkz. Makal, 2014. Sosyal politika disiplindeki güncel eğilimlere dönük bir görüş için bkz. Koray, 2013. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanında yazılmış lisansüstü tezlerin konu dağılımları bakımından bir inceleme için bkz. Yorgun, 2009. 2 Şahsımız adına, 2009, 2012, 2015 Sempozyumlarında bildiri sahibi, 2010 ve 2014 Sempozyumlarında ise, izleyici olarak katılımımız dolayısıyla, özet gönderimi, hakem süreci, değerlendirme, tam metin hazırlama ve bunları izleyecek şekilde etkinliğin düzenleniş ve gerçekleştirme özelliklerine dönük "katılımcı gözlemlerimiz" de yazıda belirtilen görüşlerin oluşturulması ve yorumların yapılmasında etkili olmuştur.

Sosyal Haklar Literatüründe Gelişim...

İlk paragraftan devam etmek gerekirse, Türkiye’de son yıllarda sosyal haklar alanında nesnel gelişim seyrinin yanında artarak oluşan literatürün çeşitli kaynaklarından söz edilebilir. İlk olarak, Anayasa’nın 90’ıncı maddesinde yapılan değişiklik ve Avrupa Birliği’ne uyum süreci kapsamında Türkiye’nin sosyal haklar alanına ilişkin hukuksal çerçevesinin ulusüstü düzey ile uyum gündeminin, bilimsel inceleme konusu olan alanların genişlemesi bakımından ilgili literatürün gelişimini hızlandırdığı söylenebilir. İkinci olarak ise, birbiriyle içiçe geçmiş iki süreçten söz etmek gerekir. Bu kapsamda ilk olarak, neoliberal dönüşümün sosyal haklar alanındaki etki ve sonuçlarını inceleyen çalışmalarda kayda değer bir artış söz konusudur. İkinci olarak ise, neoliberal dönüşüme bir tür tepki niteliğinde ortaya çıkan sosyal hareketlerin, çok büyük ölçüde -sosyal- hak mücadelesi karakteri taşıdığı da gözlemlenmektedir. Bu durumun da henüz gelişkin bir nitelik kazandığını söylemek mümkün olmasa da, sosyal hak literatürünün oluşumunu hızlandıran bir boyutu olduğunun altını çizmek gerekir.³ Şöyle de söylenebilir: Türkiye’de sosyal haklar alanına ilişkin literatürün gelişimi, özellikle Sempozyum Bildiri Kitapları, “ihlaller, aykırılıklar, kısıtlama ve yasaklar”ın bir yansıması olarak değerlendirilemez mi?

Türkiye’de sosyal haklar literatürünün oluşumu, sosyal politika disiplininin çok bilimli karakterini yansıtır. Örneğin, YÖK’ün Ulusal Tez Merkezi ve Ankara Üniversitesi Çevrimiçi Kataloğu’na yaslanacak şekilde ilgili literatüre kısa bir bakış, sosyal hakların, sosyal politika disiplini yanında hukuk ve ona içkin anayasa hukuku bilim dalları temelinde ele alındığını göstermektedir. Bir diğer anlatımla, sosyal haklar, sosyal politika yönü açısından irdelenmesinin dışında, bir hukuk ve anayasa hukuku olgusu⁴ olarak da değerlendirilmiştir. Hatta yer yer konunun temel bir ilk gelişim özelliği taşıyacak şekilde hukuksal temelleri bakımından ele alındığı bile söylenebilir. Ancak yine de sosyal hakları, sosyal politikanın farklı alanları ile ilişkilendirerek ele almaya dönük giderek güçlenen bir eğilimin özellikle son dönemde açığa çıkmakta olduğu görülmektedir.⁵

3 Bu çerçevede Türkiye’de şüphesiz ki, son yılların en çok ses getiren eylemi, TEKEL işçilerine aittir. Kısaca, “TEKEL Direnişi” olarak anılan eylemin, sosyal hak ve sosyal mücadeleler literatürü açısından da etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmaların tamamını anmamız, bu yazının sınırları bakımından mümkün gözükmemektedir; ancak burada konumuz gereği, Gülmez’in (2010, 2012) iki çalışmasına referans verebiliriz.

4 Sosyal hakları, hukuksal ve anayasal temelleri bakımından ele alan kimi çalışmalar için bkz. Tanör, 1978; Kaboğlu, 2012; Gülmez, 2013.

5 Buna insan hakları perspektifini de içerecek şekilde örnek oluşturabilecek bir çalışma için bkz. Akkoyunlu Ertan, vd. (der), 2014.

Ve Sempozyum...

Bu noktada dikkat çekici bir gelişme de bu yazının inceleme konusunu oluşturan ve ilk 5'i Sosyal Haklar, 6'ncısından bu yana ise Sosyal İnsan Hakları olarak gerçekleştirilen Sempozyumlar temelinde yaşanmaktadır.⁶ Her yıl bir Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü tarafından üstlenilen Sempozyum ilk kez 2009 yılında düzenlenmiştir. Sempozyumun ilk bakışta dikkat çeken özelliklerinden biri, son derece özverili ve titiz bir sürecin nihayetinde yapıyor oluşudur. Sempozyum bildiri kitapları, bu yapının birer belgesi niteliğindedir. İlk yıldan bu zamana, düzenlenmesinde öncü bir rol üstlenen ve çok büyük emeği olan Prof. Dr. Mesut Gülmez'in, -bir tür sempozyum hikayesi niteliği de taşıyan- önsözlerine göz atmak bu saptamayı doğrulamak açısından yeterlidir. Ayrıca, hemen ilerleyen sayfalarda okuyucunun karşısına çıkan "Sempozyum Duyurusu", "Sempozyumların Amaç, İlke ve İşlevleri", "Sempozyumların Hukuksal Çerçevesi", "Sempozyum Konu Başlıkları" ve "Sempozyum Ana Teması" başlıkları da fazlalık içermeyen bir detay ve sosyal bilimler alanında bugün için örneği olmayan bir akademik titizliğin ve kolektif bir çabanın yansıması niteliğindedir. Sempozyum, her yıl davetli konuşmacılar ve bildiri sahipleri olmak üzere, iki temelde gerçekleşen sözel sunumlara dayanmaktadır.

Sempozyum Temaları

Sempozyum'un ana temaları güncelle de bağlantılı olarak değişmektedir. Örneğin, III'üncü Sempozyum'dan 25-26 Ekim 2016 tarihlerinde Kocaeli Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleşecek olan VIII'inci Sempozyum'a kadar olan ana temalar, sırasıyla "Sosyal Şart'ta Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye", "Türkiye'de Sosyal Hak Mücadeleleri: Grevler, Eylemler ve Direnişler", "Sendikal Hak ve Özgürlükler", "Çalışma Hakkı", "Sosyal Koruma ve Sosyal Güvenlik" ve nihayetinde "Sosyal İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet" başlıklarını taşımaktadır.

Bu ana temalar dışında, Sempozyum'un çeşitli ve ayrıntılı bir biçimde hazırlanmış konu başlıklarından oluştuğu da görülmektedir. Her biri kendi içinde derinleşen konu başlıkları, "Kuramlar, Öğretiler, Düşünsel Akımlar ve Sosyal Haklar", "Küreselleşme, Sosyal Haklar ve Sosyal Hak İhlalleri", "Sosyal Haklarda Yeni Sorun Alanları", "Elverişsiz Durumdaki Gruplar ve Türkiye'de Sosyal Haklar", "Kadınlar ve Sosyal Haklar/İhlaller", "Sosyal Hakların Doğrudan Uygulanabilirliği ve Yargılanabilirliği Sorunu: Öğreti, Yargı Kararları ve Uluslararası Denetim Organlarının Kararları", "Sosyal Hakların Uluslararası Korunması Yöntemleri ve

⁶ Bu yöndeki bir isim değişikliğine dönük yöneltilen kimi eleştirilerin de varlığı, katıldığımız sempozyumlardaki kimi tanıklıklarımıza dayanarak söylenebilir. Türkçede "sosyal insan hakları" kavramının kullanışı neredeyse tamamen Sempozyumlar temelinde olsa da İngilizce, Almanca ve Fransızca literatürde daha yaygın bir kullanım olduğu görülmektedir. Bu arada, Gülmez'in III: Sempozyum Bildiriler Kitabının Önsöz yazısında, Bilim Kurulu'nun oluşturulmasında, "sosyal haklarla ilgili konu ve sorunları hukuk ve/ya da uygulama boyutlarıyla *'insan hakları perspektifinden'* inceleyen, araştırma ve yayınları yapan" meslektaşlara öncelik tanınması vurgusu, Sempozyum'un yaşayacağı içerik ve isim değişikliğinin bir habercisi niteliğindedir. Ancak yine de Sempozyumun, akademik çevrelerin gündelik yaşamındaki adının değiştiğini söyleyemeyiz. Sempozyum, halen daha, "sosyal haklar" kısa adı ile anılmakta ve "Sosyal Haklar'a özet gönderecek misin?" cümlesi ve türevleri şeklinde dilsel bir anlatıma konu olmaktadır.

Türkiye”, “Sosyal Haklarda İnsan Hakları Eğitimi”, “Uluslararası Sendikalar ve Türkiye’de Sosyal Haklar/İhlaller”, “Bazı Sosyal Haklar ve Uygulamada Durum”, “Sosyal Hak ve Çıkarları Korumaya, Geliştirmeye ve Gerçekleştirmeye Yönelik Bireysel ve Toplu Mücadeleler: Grevler, Eylemler ve Direnişler” başlıkları altında toplanmaktadır.

Sempozyumun 7 yılı, doğrudan ya da dolaylı olarak bu sayılan başlıklar altına yerleştirilebilecek bir biçimde, sosyal haklara ilişkin tarihsel ve kuramsal tartışmalar, sosyal koruma, yoksulluk, insan hakları, işsizlik, sağlık, sosyal hizmetler, sosyal yardımlar, hayırseverlik, barınma, dezavantajlı gruplar, kadın ve toplumsal cinsiyet, mevsimlik tarım işçileri, göçmenler, sendikal hak ve mücadeleler, sosyal hak mücadeleleri, cinsel yönelim ayrımcılığı, sendikal mücadele, grev ve direnişler, çalışma hakkı, Anayasa’da sosyal haklar, sosyal güvenlik, sosyal hakların uygulanabilirliği, uluslararası normlar üzerine sunulan bildirilere ev sahipliği yapmıştır. Tüm bu tartışmalar, sosyal insan hakları perspektifinden yapılmaktadır.

Sempozyum programları işçi hareketinin gündemi ile de bağlantılıdır. II’nci Sempozyum’da bir sosyal haksızlıkla mücadele örneği olarak TEKEL Direnişi’nin; IV’üncü Sempozyum programında ise, “Özelleştirme ve Yatağan Direnişi’nin sendikacılar tarafından tartışılması, Sempozyum gündemi ile işçi ve sendikacılık hareketinin görece kalıcı ve iz bırakan gündemleri arasındaki örtüşme eğilimine işaret etmektedir. İşçi ve sendikacılık hareketi temsilcilerinin de davetli konuşmacı olarak yer aldığı çeşitli Sempozyumlara da rastlanmaktadır.

Sempozyumun bir diğer önemi, eleştirel niteliğidir. Sempozyumun gerek ana teması gerekse bildiri gönderilebilen alt başlıklarda gerçekleştirilen sunuşlar, eleştirel bir pencereden bakmakta, bu anlamda, Türkiye’de çalışma yaşamının ve sosyal politikanın güncel ve tarihsel sorun alanları, sosyal hakların yarar ve hak öznesinden yana bir bakış açısı ile tartışılmaktadır. Bunun, sosyal hakların ve sosyal politikanın önündeki sosyal sıfatının hem sosyal ve ekonomik hem de entelektüel açıdan altının doldurulması yolunda önemli bir gelişme olduğu söylenebilir.

Sempozyumun akademinin farklı düzeylerinden katılımcı profili incelendiğinde, Prof. Dr. Mesut Gülmez’in Sempozyum kitaplarının Önsözlerine yazdığı üzere, “sosyal haklar alanında kuşaklararası ve disiplinlerarası bilimsel etkileşimi, bilgi ve deneyim aktarım ve paylaşımını yoğunlaştırıp kurumsallaştırmanın geliştirilmesine katkıda” bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakça

- Akkoyunlu, E., Kartal, F., Şanlı Atay, Y. (der.) (2014) *Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar Bildiriler Kitabı*, Ankara: TODAİE.
- Gülmez, M. (2010) "4/C", II. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Petrol-İş Yayınları, 61-92
- Gülmez, M. (2012) *4/C Anarşisi Hukuksuz Dayanaklarıyla 4/C'ler ve 4/C'liler 1965-2012*, İstanbul: Legal.
- Gülmez, M. (2013) *Sosyal Haklısız Yeni Anayasa mı? Eleştirel Gözle Emek ve Sermayenin Önerileri*, Ankara: Hatiboğlu Yayınları.
- Kaboğlu, İ. (2012) *Anayasal Sosyal Haklar (Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye)*, İstanbul: Legal.
- Koray, M. (2013) "Akademik Alanda Sosyal Politika Nereye?", *Çalışma ve Toplum*, 36, 15-39.
- Makal, A. (2014) "Türkiye'de Akademide Sosyal Politika Geleneğinin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Tarihsel Bir Yeniden Değerlendirme", *Çalışma ve Toplum*, 41, 17-30.
- Tanör, B. (1978) *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, İstanbul: May Yayınları.
- Yorgun, S. (2009) "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümleri'nde Tez Konuları ve Paradigma Değişiklikleri", *Çalışma ve Toplum*, 20, 45-60.

Kitap Eleştirisi

Üretken Emek, Üretken Olmayan Emek ve İşçi Sınıfı: Poulantzas Kitabı¹ Üzerine Düşünceler

Göksu Uğurlu*

Sosyal bilimler alanında tarihsel materyalist anlamda sınıfın analitik bir araç olarak bilimsel üretimden dışlanması Batı akademisinde olduğu gibi Türkiye’de de gözle görülebilen bir olgudur. Kapitalizmin toplumları sınıfsız kabul ederek bireylerin piyasa koşulları içerisinde eylemelerini özgürlük olarak niteleyen neo-liberal aşamasında böyle bir tutum beklenmedik değildir. Bununla birlikte “sınıf” kavramının dışlanması son dönemde yerini bu kavramın farklı içerikler ile yeniden akademik üretime dahil edilerek içinin boşaltılmasına bırakmış; sınıfın Weberci içerimleri hakimiyet kazanmış; *prekarya* gibi kavramlar eşliğinde bu alandaki çalışmalarda yeni görüşler öne çıkmıştır. Marksizm içerisindeki bazı kanatlar da sınıfın hem bileşenlerinde dönüşümler olduğunu hem de işçi sınıfının kendi içerisinde keskin bölünmeler yaşandığını öne sürmeye başlamışlardır.

Bu bölünmeler ile ilgili olarak üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmayanların kendi içlerinde artı-değer üretimini üstlenenler ile artı-değerin gerçekleşmesi sürecinde rol oynayarak üretilen artı-değerden pay alanlar arasındaki farklılaşmanın belirginleştiği iddiası dikkat çekmektedir. Artı-değerin üretimi üzerine Karl Marx’ın geliştirdiği biçimiyle iktisadi alandan yapılmış bilimsel bir ayırım olarak görülebilecek “üretken emek” ile “üretken olmayan emek” ayırımının özellikle kamu çalışanlarının konumlarını değerlendirmek için temel önemde olduğunu düşünmek mümkündür.

Başlangıçta vurgulanan sınıf kavramından kaçış olgusuna karşı Marksist sınıf kuramının geçerliliğini koruduğu iddiasını savunanlar arasında *orta sınıf*, *yeni küçük burjuvazi*, *çelişkili sınıfsal konumlar* gibi kavramsallaştırmalar etrafında dönen tartışma, günümüzdeki sınıfsal bölünmeleri ve “işçi sınıfı” olarak adlandırılan toplumsal sınıfın neye göre belirlendiğini anlamlandırmaya çalışan Marksist yaklaşımları karşı karşıya getirmektedir. Bu bağlamda Nicos Poulantzas’ın geliştirdiği haliyle yapısal Marksist bir sınıf yaklaşımı ve “yeni küçük burjuvazi” kavramının ilgi çekici bir noktada bulunduğu ileri sürülebilir.

Poulantzas’ın genellikle Marksist devlet kuramı bağlamındaki yazılarının ön planda olduğu düşünülürse, kuramın “sınıf” boyutunu yeniden irdelemek için James Martin tarafından hazırlanan ve Dipnot Yayınları tarafından 2013 yılında Türkçe’ye kazandırılan *Poulantzas Kitabı* iyi bir başlangıç olarak görülebilir. Bu

* Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, gokuugurlu@gmail.com.

1 Poulantzas, N. (2013) *Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar* (der. J. Martin), (çev. S. Güzelsarı), Ankara: Dipnot.

kitabtaki VIII ve XIII numaralı makaleler düşünürün sınıf kavramına yaklaşımının ana hatlarını ortaya koymaktadır.

Poulantzas'ın yaklaşımının anlaşılabilmesi için değinilmesi gereken ilk nokta toplumsal formasyon ve üretim biçimi arasındaki ayrımdır. Marksist bilimsel üretimin kuramsal araçlarından biri olarak görülebilecek olan üretim biçimleri kavramı, somut gerçeklikte saf halde bulunmaz. Örneğin kapitalist üretim biçimi denildiği zaman üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin tesis edilmiş olduğu ve topraktan ayrılmış özgür işçinin emek gücünü satarak ücret elde ettiği, üretim ilişkilerinin bu iki sınıf arasındaki ilişki ve artı-değer üretimi çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Ancak ne bu iki sınıf ne de aralarındaki ilişkinin farklı biçimleri saf bir biçimde mevcut değildirler. Gerçekte, farklı üretim biçimleri (kapitalist, feodal, vb.) bir toplumsal formasyon içerisinde özgül bir biçimde eklenmiş halde bulunurlar.

Yukarıda belirtilen nedenle, örneğin “kapitalist bir toplumsal formasyon”da yalnızca burjuvazi ve proletaryanın bulunduğunu söylemek kestirme bir analiz olacaktır. Çözümlemeyi doğru yapmak için üretim biçimlerinin eklenmesi ile ortaya çıkan toplumsal ilişkileri hesaba katmak gerekmektedir. Bu noktada, kuramın ana damarını oluşturan *etki olarak sınıf* kavrayışının vurgulanması önem kazanmaktadır. Yapısal Marksizm içerisinde yapılan katkının belki de temel tartışmalar bakımından en önemli argümanı, sınıfın bir “etki” olarak görülmesidir. Sınıf, yaklaşıma göre ekonomik, siyasi ve ideolojik yapıların bir bütün halinde bu ilişkilerin taşıyıcılarına “etkisidir”. Diğer bir deyişle, sınıf, bir bütün halinde ele alınması gereken toplumsal ilişkiler neticesinde meydana gelmektedir.

Anlatılanlar ışığında bakılacak olursa, toplumsal formasyonun özgül biçimi ve ekonomik, hukuki-siyasal ve ideolojik kertelelerin özgül eklenmesi nedeniyle zaman ve mekan bağımlı bir sınıf analizi yapmanın gerekli olduğu ve bu nedenle bir toplumdaki sınıf ve beraberinde diğer toplumsal güçlerin sosyal ilişkilerdeki yerlerinin her durum için tespit edilmesi gerekliliği açıkça karşımıza çıkmaktadır.

Poulantzas toplumsal sınıfın analizinde ikili bir ayrıma gider ki bu ayrım da kuramının temel taşlarından. Buna göre, “yapısal belirlenim/sınıf konumları” ve “sınıf pozisyonu” ayrımı, bir toplumda yapısal olarak bulunan sınıf ile diğer kategori, katman ve fraksiyonun belirli bir konjonktürdeki sınıfsal pozisyonunu anlamamıza ve çözümlememize olanak sağlar.

Bir başka deyişle, bir toplumda yapısal olarak yani düzeylerin bir bütün olarak etkisiyle ortaya çıkan sınıf ile belirli bir konjonktürdeki sınıfsal pozisyon arasında bir çelişki tanımlamak mümkündür. Ancak Poulantzas, Lenin'den hareketle yapısal belirlenimin yani üretim sürecindeki nesnel sınıfsal konumun bütün boyutlarıyla (toplumsal işbölümünün siyasi ve ideolojik boyutları da dahil olacak şekilde) yapısal belirlenim tarafından karakterize edildiğini de belirtir. İşçi sınıfının belirli bir zaman ve mekandaki ideolojik konumu burjuva ideolojisi ile sarmalanmış

durumda ve sınıf bilincinden ve siyasal örgütlenmesinden yoksun dahi olsa, Lenin'in "sınıf içgüdüsü" olarak adlandırdığı bir etki mevcuttur.

Buna ek olarak, sınıf olmayıp belirli bir konjonktürde toplumsal güç olarak karşımıza çıkan kategorileri de analize dahil etmek olanaklıdır. Yukarıda belirtilen kategori, katman gibi kavramlar bahsi geçen bir toplumsal formasyonun karmaşık yapısından kaynaklanan yapısal etkilere ve toplumsal gruplara referans vermektedir. Bu kavramları kullanırken Poulantzas, ek olarak, *yeterli etkinlikler* gibi bir terimi de dolaşıma sokar. Bir toplumsal formasyonda sınıf, kategori, fraksiyon ve katmanların "toplumsal güç" olarak ele alınabilmesinin koşulu anılan "yeterli etkinlikler" in mevcut olduğunun görülebilmesi olacaktır. Bu da, ekonomik alandaki sınıf varlığının diğer düzeylere yansımaları anlamına gelecektir.

Bu mesele özellikle bürokrasiyi ayrı bir sınıf olarak gören ve sınıf denildiğinde aslında toplumsal statülere gönderme yapan Weberci çizginin geçersizliğini gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Poulantzas, Lenin'in bürokrasi ve polisten toplumsal güçler olarak söz ettiğini ancak bunların sınıf olmadıklarını, yalnızca verili bir konjonktürde "yeterli etkinlikler" gösterebilecek toplumsal güçler oluşturan özgül kategoriler olarak görülebileceklerini belirttiğini vurgulamaktadır.

Bürokrasinin bir toplumsal sınıf olmayıp gücünün ve temsil ettiği çıkarların toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerden kaynaklandığı düşünüldüğünde, kerameti kendinden menkul bir güçle toplum üzerinde ve ona baskı uygulayan devlet ve devlet görevlileri kavramsallaştırmalarının da yersiz olacağı görülebilmektedir. Bu bağlamda Poulantzas'ın yaklaşımı ve vurgularının kilit noktası, düşünürün devlet hakkındaki görüşlerinde bulunabilir. Devlet, ekonomik alanda meydana gelen olguların basit bir yansıması olarak görülemez. Aksine, bir yapı içindeki unsurların belirli bir biçimde ve bir bütünlük halinde var olmasının asli unsuru devlettir. Bu bağlamda, Poulantzas için devlet, toplumsal çelişkilerin yoğunlaştığı ve kerteler arasındaki bağlantının sağlandığı yer olduğu ölçüde sınıf mücadelesinin hedefini oluşturmaktadır. Düşünürün yorumları bir bütün olarak ele alındığında, devletin rolüne ilişkin vurgusunun temeli de belirecektir: Devletin rolü, bir toplumsal formasyonun bütünlüğünü sağlamaktır.

Poulantzas'ın yaklaşımının temel öğeleri bu şekilde betimlendikten sonra, düşünürün somut olarak kapitalist toplumsal formasyonu incelediğinde ortaya koyduğu "yeni küçük burjuvazi" kavrayışı ele alınabilir. Bu kavrayış Marksizm içerisinde Poulantzas'ın kuramına çok ciddi eleştiriler gelmesine neden olmuştur. Ancak düşünür işçi sınıfından ayrılmış olan "yeni küçük burjuvazi"nin varlığı iddiasında ısrarcıdır.

Poulantzas, bu ayrımı ilk olarak ekonomik alandan, üretken emek ile üretken olmayan emek arasındaki ayırmadan kaynaklandırmaktadır. Buna göre artı-değer üretmeyen ancak üretim araçlarına sahip de olmayan kesimde yer alanlar, Marksizm bakımından burjuvaziye dahil edilemeyecekleri gibi işçi sınıfına da dahil

edilemezler. Mühendis, avukat, doktor, vb. veya kamu çalışanları gibi özellikle *Refah Devleti* döneminde toplumsal olarak üretilen artı-değerden aldığı pay giderek artan kesimin, bu nedenle belirli ölçüde işçi sınıfından ayrıldığı yönündeki yorumlar göz önünde bulundurulduğunda Poulantzas'ın argümanı şaşırtıcı gelmeyebilir. Ancak Poulantzas bu meseleyi daha temel bir noktadan ve kendi düşüncesi içerisinde yer alan kavramlar aracılığıyla farklı bir noktaya taşımıştır.

Poulantzas Kitabı'nın XIII numaralı makalesinde düşünür ilgili ayrımın "üretken olmayan emek" kesiminin yalnızca "ne olmadığını" bize gösterdiğini ileri sürmektedir. Buradan da anlayabileceğimiz gibi, Poulantzas üretken ve üretken olmayan emek ayrımlarının tek başına yeterli olmayacağını, bu kesimin "ne olduğunu" bulmak için siyasi ve ideolojik kertelerin de işleme konulması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ancak tam da bu nokta Poulantzas'ın kuramıyla ilgili şüphelere neden olmaktadır. Bir kere, üretken emek ile üretken olmayan emek ayrımından yola çıkılarak emeğin bir kesimini işçi sınıfından ayrı görmek, Poulantzas'ın kendi yaklaşımıyla tutarsızlık barındırmakta mıdır? Eğer bu ayrım verili konjonktür açısından -ki Poulantzas'ın incelediği konjonktür 1960'lar ve 1970'ler Fransası ya da Avrupası olarak belirtilebilir- değerlendirilirse, ayrımın mevcut yapının bütünsel bir şekilde ele alındığında oluşan etkisinde anlamlı bir noktaya parmak bastığını iddia etmek doğru görünebilir. Zira konjonktüre bakıldığında siyasi ve ideolojik kertelerin etkilerinin ekonomik kerteadaki anılan ayrımla ilişkisi bağlamında emeğin "üretken olmayan" kesiminin -ya da bu kesimin bir kısmının- işçi sınıfından kopmasına yol açtığı ve "yeni küçük burjuvazi" kavramsallaştırmasının gerekliliğine işaret ettiği ileri sürülebilir.

Peki acaba Poulantzas bu ayrımı yapısal belirlenim/sınıf konumları açısından mı yapmıştır? Şu an içinde bulunduğumuz verili konjonktürde üretken olmayan emeğin (bağımsız çalışanlar kadar ve hatta daha büyük ölçüde kamu çalışanlarının oluşturduğu kesimin) toplumsal anlamda karşılığını bulan artı-değerden aldığı payın hızla eridiği düşünülürse ve proleterleşme süreçleri göz önünde bulundurulursa ideolojik ve siyasi kerteler de hesaba katıldığında işçi sınıfı içinde görülmesi gerektiğinde ısrar etmek anlamlı değil midir? Başka bir ifadeyle üretken olan ve olmayan emek ayrımının işçi sınıfının ve yeni küçük burjuvazinin sınıf konumları anlamında ayrıldığını söylemek ne kadar doğru olur?

Yukarıda anlatılan nedenlerle bu sorular bugün, özellikle içinde bulunduğumuz Haziran Direnişi sonrası Türkiye koşullarında tekrar gözden geçirilmeli ve bizce Poulantzas tekrar, bu noktalara odaklanılarak okunmalıdır. Yalnızca ampirik olana dayalı bir sınıf analizi yerine soyutlama düzeyleri üzerinden yapılan bir analize sahip olması nedeniyle kuramının gerçekliği açıklama kapasitesi düşünüldüğünde eğer böyle bir tutarsızlık var ise bunun ortaya çıkarılması ve kuramın bu tutarsızlıktan arındırılması önem kazanmaktadır. Yahut böyle bir tutarsızlıktan bahsedilemiyorsa, Poulantzas'a yönelik eleştirilerin odaklandığı nok-

talar göz önünde bulundurularak yaklaşım tekrar elden geçirilmeli ve bu eleştirilere doğru cevaplar verilebilmelidir.

Poulantzas Kitabı, düşünürün temel argümanlarını gözler önüne sermesi ve yukarıda vurgulanan tartışma noktalarına değinmesi bakımından bu önemli tartışmaya katılmak isteyenler için iyi bir başlangıç noktası olarak görünmektedir.

Yazarlara Duyuru

Emek Araştırma dergisinde yayımlanacak yazılar derginin amaçlarına uygun bir biçimde ve açık, anlaşılır bir dil ve üslupla yazılmış olmalıdır.

Değerlendirme Süreci

Dergimize gönderilen yazılar öncelikle editör ve yayın kurulu tarafından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Hakemlik süreci, yazar isimlerinin saklı tutulduğu çift kör hakemlik değerlendirmesi yoluyla işlenir. Bu süreçte yazılar iki hakem tarafından incelenir ve yazılı raporlar halinde değerlendirilir.

Hakemler kendilerine gönderilen yazıları; orijinallik, metodoloji, literatüre katkı, bulguların sunumu ve sonuçların desteklenmesi ile daha önce yapılan çalışmalardan yararlanma açısından değerlendirirler. Hakemler makaleyi kabul edebilir, reddedebilir veya yazarlardan biçime ve/veya öze yönelik düzeltme yapmalarını isteyebilirler. Bir makalenin yayına kabul edilebilmesi için en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi gerekmektedir. Hakem raporlarından birinin olumlu diğerinin olumsuz olması durumunda, yazı üçüncü bir hakeme gönderilir.

Hakem veya hakemlerin düzeltme istemeleri durumunda, yazarlar, hakemler tarafından yapılan eleştiri ve önerileri göz önünde bulundurarak istenen düzeltmeleri en geç 20 gün içerisinde tamamlayarak yayın kuruluna tekrar gönderirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Emek Araştırma dergisine çalışmalarını gönderen yazarlar derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar. Yazının yayımlanması konusunda son karar yayın kuruluna aittir.

Yazı Teslim Kuralları

Dergimize gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere eşzamanlı olarak başka bir yere gönderilmemiş olması gereklidir. Ancak gönderilecek yazıların kongre, sempozyum gibi bir toplantıda bildiri şeklinde sunulmuş olması yayımlanması için engel değildir.

Yazarlar, yazılarının kaynakça dahil 10 bin kelimeyi geçmemesine dikkat etmelidir. Yazılar Times New Roman fontunda, 12 punto ve 1,5 satır aralığı ile yazılmalı ve emekarastirma@genel-is.org.tr adresine gönderilmelidir. Makalelerin 150-250 kelime civarında İngilizce ve Türkçe özlere yazıyla birlikte gönderilmelidir. Özlere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler eklenmelidir.

Dergiye gönderilen yazıların kaynakça ve yazım kuralları dergi kurallarına göre düzenlenmiş olmalıdır.

Gönderilen yazıların başlıklarının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilir e-posta adresi gibi bilgilere yer verilmemelidir. Bu bilgiler ayrıca bir kapak sayfasına ya da Word dosyasına eklenmeli ve yazılar bu şekilde dergiye gönderilmelidir.

Notlar ve referanslar ayrılmalıdır. Notlar metin içinde numaralandırılmalı ve “dipnot” şeklinde verilmelidir. Referanslar ise, APA sistemine göre düzenlenmelidir.

Kaynakçada, sadece yazıda gönderme yapılan kaynaklara yer verilmeli ve yazar soyadına göre alfabetik sıralama izlenmelidir.

Başlıkların Düzenlenmesi

Ana başlık: İlk harfleri büyük, 14 punto ve bold

Giriş, Öz, Abstract, Sonuç ve Kaynakça: Baş harfleri büyük, sola yaslı, on iki punto, bold

Başlıklar: Baş harfleri büyük, sola yaslı, 12 punto, bold

Alt başlıklar: Baş harfleri büyük, italik, paragrafa hizalı, 12 punto, bold

Metin İçi Kaynak Gösterimi

Yapılan çalışmalarda, başkalarının düşünceleri alıntı ya da gönderme şeklinde verilmelidir. Kısa alıntılar tırnak işareti içinde gösterilmelidir. 4 satırdan uzun alıntılar ise ayrı bir paragraf olarak 1 cm içeriden blok halinde, 10 punto ile yazılmalıdır. Bu durumda tırnak işareti kullanılmamalıdır.

Göndermelerde yazar soyadı, yayın tarihi ve sayfa numarası bilgileri parantez içinde aktarılmalıdır. Tek ve iki yazarlı yayınlarda her iki yazarın soyadına da parantez içinde yer verilmelidir.

İkiden fazla yazarı olan yayınlarda gönderme yapılırken sadece birinci yazarın soyadı verilir, diğer yazarlar için “ve diğerleri” ya da “vd.” ifadesi kullanılmalıdır.

Tüzel kişiler tarafından yazılmış yayınlarda tüzel kişi adı çok uzunsa veya kısaltılmış biçimi çok biliniyorsa ilk göndermeden sonra kısaltma yoluna gidilebilir. Kısaltma kullanılmasına karar verilirse ilk göndermede kurum adının açık hali yazılmalı ve yanında parantez içinde kısaltması verilmelidir.

Bir yazarın aynı tarihte yayınlanmış birden fazla yayınından yararlanılmışsa, yayınları birbirinden ayırmak için sırasıyla “a,b,c,...” ibareleri kullanılmalı ve bu kullanım gerek metin içinde kaynak gösterme sırasında gerekse kaynakça bölümünde yer almalıdır.

Kaynak Gösterme Örnekleri

I. Tek yazarlı kitaplar ve makaleler

Metin içindeki yollamada (kitap):

(McQuail, 1987: 55).

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine yollama yapılması durumunda:
(McQuail, 1987a: 55; 1987b: 40).

Alıntı yapılan yazarın başka bir yazardan alıntı yapmış olması durumunda:
(Aktaran: McQuail, 1987a: 55).

Kaynakçada:

McQuail, D.(1987) *Mass Communication Theory: An Introduction*, Beverly Hills, CA: Sage Publication Inc.

Akbulut, Ö.(2007) *Küreselleşme Ulus- Devlet ve Kamu Yönetimi* Ankara: TODAİ Yayını.

Metin içindeki yollamada (makale):

(Akbulut,2013: 168).

Kaynakçada:

Akbulut, Ö. (2013) “Küresel Kapitalizm ve Devlet”, *Toplum ve Hekim*, 28, 3, 165-171.

II. İki yazarlı kitaplar ve makaleler

Metin içindeki yollamada (kitap):

(Denhardt ve Denhard, 2007: 24).

Kaynakçada:

Denhardt, J. V. Ve Denhardt, R. B. (2007) *The New Public Service*, New York: M. E. Sharpe.

Metin içindeki yollamada (makale):

(Mc Combs ve Shaw, 1998: 108).

Kaynakçada:

McCombs, M. E. ve Shaw D. L. (1972) “The Agenda-Setting Function of Mass Media”, *The Public Opinion Quarterly*, 36, 2, 176-187.

III. İkiyden çok yazarlı kitaplar ve makaleler

Metin içindeki yollamada (kitap):

(Lazarsfeld vd. 1996: 45).

Kaynakçada:

Lazarsfeld, P. F. Berolson, B. ve Gaudet, H. (1944) *The People Choice*, London: Columbia University Press.

IV. Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler

Metin içindeki yollamada:

(Schramm, 1994: 53).

Kaynakçada:

Schramm, Wilbur, (1992) (der.) *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş* (çev. Ü. Oskay), İstanbul: Derya Yayınları, 134-95.

Metin içindeki yollamada (kurum yayınları):

(DPT, 1989: 145)

Kaynakçada:

DPT, (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*, Ankara.

V. Yazarı olmayan kitap

Metin içindeki yollamada:

Kitap Adı Kısaysa:

(Kütüphaneciliğe Giriş, 1987).

Kitap Adı Uzunsa:

(Sanal..., 1995: 70).

Kaynakçada:

Kütüphaneciliğe Giriş (1987) Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

VI. Görüşme

Metin içindeki yollamada:

(O. Koloğlu ile kişisel iletişim, 13 Mart 2007).

Kaynakçada:

Orhan Koloğlu ile 13 Mart 2007 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

VII. Elektronik kaynak

Metin içindeki yollamada:

(Çubukçu, 2009).

Kaynakçada:

Çubukçu, M. (2009) "Bu Kimin Zaferi?"

VIII. Yazarı olmayan elektronik kaynak

Metin içindeki yollamada:

(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:

Dışişleri Bakanlığı (2010)

IX. Gazete ya da aktüel dergilerde yer alan yazılar

Metin içindeki yollamada:

(Nadi, 1950).

Kaynakçada:

Nadi, Y. (1950) “Kuvvetin Sırrı”, Cumhuriyet, 9 Temmuz.

X. Gazete ya da aktüel dergilerde yer alan isimsiz yazılar

Metin içindeki yollamada:

(Cumhuriyet, 7 Mayıs 1924).

Kaynakçada:

Cumhuriyet, 7 Mayıs 1924.

Metin içerisinde aynı gazetelerin farklı kopyalarına atıf yapılmışsa: Cumhuriyet, 1950-1960, Hürriyet, 1948-1960.

XI. Belgeler

Metin içindeki yollamada:

(Ticaret Bakanlığı, Karar Sayısı, 21.48.26).

Kaynakçada:

Ticaret Bakanlığı, Muamelat Umum Müdürlüğü Kararları, Erişim: T.C. Başbakanlık Arşivi.

DiSK/GENEL-iŞ

Adres: Çankırı Caddesi No:28 Kat:4-9 Posta Kodu: 06030 Ulus/ALTINDAĞ/ANKARA
e-posta: bilgi@genel-is.org.tr web: www.genel-is.org.tr